

Europas syndflod:

Russiske representasjoner av «flyktningkrisen» 2015–16

*En kritisk diskursanalyse av den offentlige debatten om flyktninger i
russisk presse*

Johanne Kalsaas

Masteroppgave i russisk

Institutt for fremmedspråk

Universitetet i Bergen

Våren 2017

Abstract

The subject of this study is the Russian *public debate* on the so-called *refugee crisis* of 2015–2016. My aim is to uncover predominant public perceptions, attitudes and voices in the media discourse on refugees and asylum seekers. I employ *critical discourse analysis* on a wide variety of texts concerning the refugee-question published between 01.04.2015 and 01.04.2016 in four different Russian newspapers: the government’s official publication *Rossiiskaia Gazeta*, the critical-minded *Novaia Gazeta*, the tabloid *Komsomolskaia Pravda*, and the regional *Murmanskii Vestnik*. My use of the newspaper as a source is motivated by the traditional significance of the press and the written word as such in Russian society. The range of newspapers, each with a distinct editorial profile, adds a comparative perspective to the analysis. Based on the discourse theories of Jürgen Habermas, the study aims to understand the debate in terms of its structural conditions, and as a *procedure* rather than a *product*. In this way, I hope to contribute to a broad understanding of this controversial field in Russian discourse.

Forord

Denne oppgaven bruker Harvard-stilen for referanser, der avisartiklene i analyse materialet i tillegg er gjengitt med full dato for publisering. Transkribering er gjort i henhold til Språkrådets regler fra 2005. Direkte sitater står på originalspråket.

Oppgaven ville aldri latt seg realisere uten veileder Ingunn Lunde, som har bidratt med råd, rettelser og støtte av uvurderlig betydning helt siden prosjektet var på idéstadiet. Jeg vil rette en stor takk til henne, og til hele fagmiljøet for russisk ved UiB forøvrig. Måten de raust deler av sin kunnskap har vært til stor hjelp gjennom oppgaveprosessen.

Jeg vil også takke Borgerhjelpskomiteéen i Moskva for at de åpnet dørene sine for meg, og for sin utrettelige kamp for å bedre offentlighetens forståelse av flyktnings situasjonen i Russland. Mitt eget arbeid står i gjeld til deres.

Til slutt vil jeg takke familien min: mamma og pappa, som alltid støtter meg, brødrene mine, som alltid inspirerer meg, og Rune, som alltid får meg til å se lyset i enden av tunnelen.

Johanne Kalsaas, Bergen, 14.05.2017

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	1
Det begynner med Storskog	1
Sivilsamfunnets perspektiv: et taushetsbelagt tema	2
Temavalg og -avgrensning	4
Materiale	4
Teori og metode	5
Problemstillinger	6
Oppgavens struktur	7
Kapittel 2: Offentlig debatt i Russland	8
Observasjoner: kommunikasjonsproblemer	8
Språkkultur som forutsetning for debattkultur	10
Språklig opprør	10
Trusseldiskurs	12
Elitens språk	13
Postsovjetisk afasi	14
Tilbake til fortiden: nowstalgia	15
Mangelen på et offentlig språk	15
Offentlig diskurs: radikaliserings og maktmonolog	20
Den russiske offentlighetens karakter	21
Kapittel 3: Russisk presse	24
Journalistikk ovenfra og ned	24
Avisen som ideologisk rom	27
Kontrollsystemet	28
Den fjerde statsmakt?	29
Informasjonskrig og maktkamp	31
Mediediskurs i dagens Russland – den neosovjetiske modellen	32
Presentasjon av aviser	36
Rossijskaja Gazeta	36
Novaja Gazeta	37
Komsomolskaja Pravda	37
Murmanskij Vestnik	38
Kapittel 4: Teori og metode	39
Habermas: diskurs som kilde til rasjonalitet	39
Kommunikativ handling	40

Diskursetikk – overgang til argumentasjon	41
Stadier av samhandling og perspektivtakning	44
Problemet med den offentlige debatt	47
Operasjonalisering: kritisk diskursanalyse som metode	49
Diskursiv makt og analysen av den	50
Kunnskap og ideologier	51
Dominans.....	52
Diskursstrukturer – kontekst	53
Diskursstrukturer – tekst.....	54
Utfordringer ved teori og metode.....	56
Kapittel 5: Analyse	57
Rossijskaja Gazeta	57
Årsak og virkning	57
Eventyrtroper og -moral.....	59
Diskursmonopol.....	61
Fremstilling av flyktningene: leksikalsk forvirring	62
Mørke øyne, mørke motiver?.....	64
Mistenkelige andre.....	65
Apokalypsens retorikk	68
Samtalens sammenbrudd.....	72
Novaja Gazeta	74
Fra aktører til strukturer.....	74
Flyktningene som mennesker	76
Solidaritetens diskurs	77
Diskursens hierarki	78
Nye stemmer, nye forståelser	80
Metakritikk	83
Liza-saken: konspirasjoner og propaganda	85
Flyktninger i Russland.....	87
På grensen	90
Komsomolskaja Pravda	91
Sannhetsvitnene.....	92
Russiske og andre innvandrere	94
Tysklands – og diskursens – undergang	97
Kampen om representasjoner.....	98
Hodepinen i nord.....	101

Murmanskij Vestnik – et apropos til avslutning.....	102
Eksotiske flyktninger.....	103
Anekdoter på grensen	104
Kapittel 6: Oppsummering og konklusjon	106
Tilbake til start.....	107
Bibliografi.....	110
Sekundærlitteratur	110
Analysemateriale.....	117
Rossijskaja Gazeta	117
Novaja Gazeta.....	118
Komsomolskaja Pravda	120
Murmanskij Vestnik.....	121

Innledning

В России об этих людей никто не говорит. Как будто бы у нас нет беженцев.

(Gannusjkina i intervju, 04.10.2016)

Det begynner med Storskog

Høsten og vinteren 2015 kommer tusenvis av mennesker på flukt til Norge fra Russland. Sykkel etter sykkel triller over den norsk-russiske grensen på Storskog, som ikke kan krysses til fots. Syklene stammer fra sportsbutikker, skraphandlere eller privatselgere langs Europavei 105 og Oktoberjernbanen. De to transportårene forbinder Moskva med Murmansk, og Murmansk med Kirkenes. Det er denne forbindelsen som har fått navnet *den arktiske flyktningeruten*. Ruten blir brukt av syrere, jemenitter, sudanesere og mange flere. Noen av dem har nettopp forlatt hjemlandet. Andre har bodd i Russland i årevis.

For norske myndigheter er strømmen av asylsøkere i nord en kilde til bekymring. Sør-Varanger kommune, med sine 10 000 innbyggere, har ikke kapasitet til å ta imot de over 5000 nyankomne. Den eksplosive økningen av asylsøkere som ankommer sørfra, over Middelhavet, har allerede skapt enorme utfordringer for norske innvandringsmyndigheter. Asylsystemet har aldri vært under større press.

Den nye «nordfronten» av flyktninger fører med seg et stort spørsmål: *hvorfor søker ikke disse menneskene asyl i Russland?* I stedet for å lete etter svar på spørsmålet, velger norske myndigheter å bruke det retorisk. Svaret gir seg jo tilsynelatende selv: Utlendingsloven § 32 d (2008) gir adgang til å nekte en flyktning å få behandlet sin asylsøknad i Norge dersom han eller hun «har reist til riket etter å ha hatt opphold i en stat eller et område hvor utlendingen ikke var forfulgt». Dersom asylsøkeren har kommet til Norge via i et land der vedkommende kan anses som *trygg*, har myndighetene hjemmel til å sende ham tilbake. Dette kalles retur til trygt tredjeland. Kravet til tredjelandet er at det anerkjenner og praktiserer flyktningkonvensjonen (Ot.prp. nr. 75 (2006-2007), 133). Russland har signert flyktningkonvensjonen. Norske myndigheter kan sette den nordlige flyktningstrømmen i revers. De varsler «innstramminger»: Asylsøkere som har hatt opphold i Russland skal få avslag uten realitetsbehandling. Politiet får utvidet myndighet til internering, altså

frihetsberøvelse. Retur til trygge tredjeland skal skje raskere. Det innføres grensekontroll for å hindre innreise av personer uten godkjente reisedokumenter (Regjeringen 2017).

Den såkalte Storskog-saken fører ikke bare til kraftige reaksjoner fra myndighetene. Flyktningetemaet har dominert den norske offentlige debatten siden våren 2015. Debatten har kretset rundt temaer som er fjerne i rom: dødsfallene i Middelhavet, forholdene i Libanons flyktingeleirer, grensepolitikken i EU. Men debatten handler også om flyktnings situasjonen i Norge: hvordan – eller hvorfor – skal vi ta imot mennesker på flukt? Hvordan skal de behandles, hjelpes, integreres eller avvises? Mens flyktingedebatten i resten av Europa kjølner i takt med at flyktningsstrømmen over Middelhavet roer seg utover høsten og vinteren 2015, fortsetter den med økt intensitet i Norge. Nå dreier debatten seg imidlertid om en spesifikk gruppe flyktinger – de som kommer fra Russland. VG (Matre og Johnsen 2016) kaller det «asylkaoset på Storskog». Aftenposten (Olsen 2016) forteller om flyktinger som sultestreiker mot retur tilbake over den norsk-russiske grensen. Sivile aktører og jurister diskuterer det russiske asylsystemet og betegnelsen «trygt tredjeland» (Hillestad og Meldalen 2015). Innvandringsministeren kritiserer det norske «godhetstyraniet» i flyktingedebatten (Sandvik 2015).

Storskog-saken åpner opp en ny dimensjon i forholdet mellom Norge og Russland: spørsmålet om flyktinger. Nettopp derfor er det interessant å undersøke hvordan dette spørsmålet behandles på den andre siden av grensen. Hvordan forholder egentlig russerne seg til flyktnings situasjonen?

Sivilsamfunnets perspektiv: et taushetsbelagt tema

Interessen for Russlands forståelse av flyktnings spørsmålet førte meg høsten 2016 til Borgerhjelpskomiteén i Moskva (*Komitet Grazhdanskoje Sodejstvije*), som siden 1990 har jobbet for flyktingers og tvungne migranternes rettigheter i landet. Organisasjonen ledes av en kjent figur i menneskerettighetskretser, Svetlana Gannusjkina (*Komitet Grazhdanskoje Sodejstvije* u.å.). Da jeg ba henne karakterisere hvordan russerne forholder seg til flyktingesaken, uttalte Gannusjkina ordene som er epigraf for denne oppgaven. Hun hevdet at et av de største problemene for flyktinger i Russland, er at de ikke snakkes om. Det er som om disse menneskene ikke finnes. Borgerhjelpskomiteén ga i 2015 ut en rapport med tittelen *Rossija kak strana ubezjsjtsja*. Dette er den første undersøkelsen av

flyktnings situasjonen i Russland noensinne. Komitéen forteller at arbeidet med rapporten var preget av kampen for å få tilgang til informasjon og å få myndighetene i tale:

ФМС России фактически запретило нам вести мониторинг работы отделов по беженцам [Миграционной Службы] Москвы и [Миграционной Службы Московской Области]. Чтобы преодолеть это незаконное противодействие, мы обратились к Уполномоченному по правам человека РФ Э.А. Памфиловой и Председателю Совета по правам человека при Президенте РФ М.А. Федотову. Ждать реакции на это обращение нам пришлось больше трех месяцев. (*Komitet Grazjdanskoje Sodejstvije* 2015, 8–9)

Den føderale migrasjonstjenesten (FMS) nektet komitéen innsyn i arbeidet deres i Moskva, som for øvrig er stedet flest flyktninger i Russland befinner seg. Heller ikke organene som skal sikre sivilsamfunnets rettigheter, menneskerettighetsombudet og presidentens råd for menneskerettigheter, var til særlig hjelp for Komitéens undersøkelser. Asylsystemet i Russland fremstår i Komitéens rapport som utilgjengelig for offentligheten og omsluttet av taushet. Utilgjengeligheten gjelder imidlertid ikke bare *eksterne aktører* som ønsker innsyn, men også for asylsøkerne selv:

Серьезным препятствием к реализации права на обращение за убежищем в РФ служит недоступность для иностранных граждан информации о возможностях обращения за убежищем. (*Komitet Grazjdanskoje Sodejstvije* 2015, 81–2)

Retten til å søke asyl er i Russland alvorlig begrenset av utilgjengeligheten til informasjon. Flyktninger i landet blir ikke opplyst om sine rettigheter. De blir møtt med *taushet*.

I mitt møte med Gannusjkina fikk jeg inntrykk av at den offentlige tausheten om flyktnings situasjonen i Russland er overveldende. Asylspørsmålet, tilsynelatende mer enn andre menneskerettslige spørsmål, betegnes i Russland av kulturen «*ne sprasjivaj, ne govori*»; ikke spør, ikke fortell. Møtet med Borgerhjelpskomitéen skapte et ønske om å undersøke dette nærmere. Hvordan blir egentlig flyktninger – både i og utenfor Russland – snakket om på russisk?

Temavalg og -avgrensning

Målet med denne oppgaven er å undersøke russiske forståelser av den såkalte *flyktningkrisen* i 2015–2016. Et viktig forbehold for temaet er at det ekskluderer en gruppe flyktninger som har stått langt fremme i den russiske offentlige bevissthet siden annekteringen av Krim – de ukrainske. Det er flere grunner til denne utelatelsen. Den største tilstrømmingen av flyktninger fra Ukraina til Russland fant sted i 2014 (se bl.a. *Komitet Grazhdanskoje Sodejstvije* 2014). Denne situasjonen faller altså til en viss grad utenfor tidsavgrensningen for denne oppgaven. En annen faktor er den relativt sett lille graden av normativ debatt rundt ukrainske flyktninger i Russland. Den offentlige diskursen om dette har på langt nær vært like preget av motstridende forståelser som situasjonen i 2015–16. En siste faktor er det komparative potensialet ved å velge et tema som har hatt så stor global betydning. Selv om ukrainske flyktninger har hatt en sentral rolle i russisk offentlig diskurs, gjelder ikke dette på samme måte i andre deler av verden. Uten å nedvurdere de internasjonale konsekvensene av konflikten i Ukraina for øvrig, er det heller ikke tvil om at borgerkrigen i Syria har vært en større årsak til at flere mennesker enn noensinne befinner seg på flukt. FNs høykommissær for flyktninger har kalt det *den største flyktningkrisen i vår tid* (UNHCR 2016). Flyktningssituasjonens eskalering i 2015–16 i tillegg til den sterkt verdiladde offentlige debatten, både globalt og i Russland, gjør den til et interessant tema for undersøkelse. Fra et norsk perspektiv har Storskog-saken også vist hvor viktig det er å kunne forstå flyktningsspørsmålet i en russisk kontekst.

Hvordan gjøre det diffuse begrepet *forståelse* tilgjengelig for analyse? Jeg har valgt å tilnærme meg dette begrepet som en funksjon av *offentlig debatt*. Denne oppgaven har dermed en slags todelt tematikk: for å kunne undersøke russiske forståelser av flyktningssituasjonen må jeg også undersøke russisk offentlig debatt i og for seg selv. Selv om funnene mine knytter seg til russisk offentlig debatt om *flyktninger*, tilstreber jeg i denne oppgaven å bidra til større forståelse av offentlig debatt i Russland som sådan.

Materiale

Mitt utgangspunkt for å undersøke russisk offentlig debatt om flyktninger er *avisen*. Dette er det flere årsaker til. Den første knytter seg til *logosentrismen* i russisk kultur, altså den tradisjonelt store betydningen det skrevne ord har blitt tillagt i samfunnet. På tross av medierevolusjonen Russland – i likhet med resten av verden – har gjennomgått, er avisen

fortsatt en sentral institusjon i landet. Vi skal også se at avisen gjennom historien har hatt en unik funksjon i det russiske og sovjetiske samfunnet.

Den andre grunnen for å velge avisen som materiale for en studie av offentlig debatt, er forankret i teoriene til blant annet Jürgen Habermas. Pressen har en svært viktig rolle i Habermas' tenkning om den offentlige sfære, sivilsamfunnet og demokratiet. Ved å ta utgangspunkt i russiske aviser kan vi dermed avdekke strukturer som gir en dypere forståelse av politiske, sosiale og kulturelle spørsmål.

For å kunne gi et mest mulig nyansert bilde av avisdiskursen om flyktninger har jeg valgt å hente materialet mitt fra fire svært forskjellige russiske aviser – myndighetenes egne utgivelse *Rossijskaja Gazeta*, liberale og tidvis opposisjonelle *Novaja Gazeta*, tabloide *Komsomolskaja Pravda* og regionavisen *Murmanskij Vestnik*. Gjennom å analysere representasjoner av den offisielle diskursen, dens motstemme, den folkelige og den lokale, ønsker jeg å avdekke forskjeller og likheter og etablere en bredest mulig forståelse av den russiske flyktningedebatten.

Jeg har ikke begrenset analysematerialet til en bestemt sjanger, og undersøker både nyhetsaker, meningsartikler og intervjuer. Det interessante for undersøkelsen er nettopp hva avisene har *publisert* og gjort tilgjengelig for den offentlige bevisstheten. Publikasjonene er avgrenset i tid fra 01.04.2015 til 01.04.2016. Tidsavgrensningen springer ut av mitt eget utgangspunkt, som er den norske offentlige debatten. Datoene markerer en tentativ begynnelse og slutt for *flyktningkrisens* dominerende posisjon i den offentlige debatten i Norge: fra den kraftige eskaleringen av båtflyktninger over Middelhavet vår og sommer 2015, til stoppen (og forsøkene på reversering) av flyktningstrømmen i nordområdene vinter og vår 2016.

Teori og metode

Teoridelen i denne oppgaven er omfattende på grunn av den doble tematikken, der forståelsen for russisk offentlig debatt er avgjørende. Jeg har derfor valgt å bruke bakgrunnskapitlene for analysen på en detaljert diskusjon av russisk språk- og debattkultur, og av offentlighetsbegrepet. Et viktig tema for diskusjonen er konseptet *offentlig afasi*. En presentasjon av den russiske pressens utvikling er også nødvendig for å sette analysen i kontekst. Teoriforankringen for selve analysen finner jeg hos allerede nevnte Jürgen

Habermas. Med utgangspunkt i hans diskursetikk får analysen en sterkt normativ ramme. Gjennom Habermas skapes forbindelsen mellom offentlig debatt og de store samfunnsspørsmålene som rettferdighet, demokrati, til og med rasjonalitet. Denne teoretiske bakgrunnen gjør oss i stand til å sette funnene inn i en større kontekst.

Metodisk lener analysen seg på Teun A. van Dijks kritiske diskursanalyse (CDA).

Metodevalget er i likhet med teorien normativt forankret: van Dijk er tydelig på at målet med CDA er å avdekke *urettferdighet*, mer spesifikt diskursiv (re)produksjon av dominans og ulikhet. Det overordnede sosiale perspektivet gjør at teori- og metodedelene i denne oppgaven er nært knyttet sammen.

Problemstillinger

Den overordnede problemstillingen for denne oppgaven er:

- Hvordan arter den offentlige debatten om flyktnings situasjonen i 2015–16 seg i russisk presse?

Vi kan spesifisere og spisse dette spørsmålet slik:

- *Hvem sier hva, hvordan, i hvilke russiske aviser?*

Under den overordnede problemstillingen ligger de følgende:

- Finnes det forskjeller eller likheter i *hvem* som får plass i de respektive avisenes diskurs? Hvilke stemmer stenges ute eller inkluderes i avisene? Kan vi identifisere noen underliggende dominans- og maktstrukturer gjennom diskursdeltagerne?
- Finnes det forskjeller eller likheter i *hva* som blir ytret, og på *hvilken* måte? Hvordan *tematiseres* flyktnings situasjonen i russisk presse, og hvordan rammes den inn *retorisk, leksikalsk, stilistisk osv.*? Er det noe som *ikke* tematiseres, jmf. Borgerhjelpskomiteéns teori om asylsystemets *taushet* og begrepet *offentlig afasi*?
- I hvilken grad er det kontakt mellom de forskjellige avisene? Fremstår den russiske flyktningsdebatten som én diskurs eller flere forskjellige? Er avisene eventuelt åpne for hverandres diskurser?

Oppgavens struktur

Jeg vil prøve å finne svar på problemstillingene mine gjennom å først gi en grundig bakgrunn for den offentlige debatten i Russland. Jeg vil undersøke språkkultur, debattradisjon, og konseptet postsovjetisk afasi. Videre vil jeg gi en historisk fremstilling av russisk og sovjetisk presse, sammen med et forsøk på typologisering. Her vil også avisene som oppgavens materiale er hentet fra introduseres. I teori- og metodekapittelet vil jeg diskutere min forståelse av Habermas' kommunikative handling, moralske argumentasjon, diskursetikk og offentlige sfære. Siden følger en diskusjon av van Dijks kritiske diskursanalyse, og presentasjon av de diskursive mekanismene vi skal avdekke i analysen. Oppgavens hoveddel er tildelt analyse av de fire avisene. Til slutt følger oppsummering og konklusjon.

Offentlig debatt i Russland

[...] самые серьезные препятствия, встающие на пути развития общественных инициатив в нашей стране, связаны [...] с низким уровнем развития публичного языка и опыта участия в общественных дискуссиях. (Gladarev 2011, 290)

У нас есть гражданские активисты, но нет гражданского общества. Это, в основном, проблема общения. Мы не понимаем, не верим, не слушаем друг друга. Мы не говорим на том же языке. (deltager på St. Petersburgs diskusjonsforum for ikke-kommersielle organisasjoner, 17.11.2016)

Observasjoner: kommunikasjonsproblemer

I november 2016 ble den årlige konferansen for ikke-kommersielle organisasjoner i St. Petersburg, *Forum Nekommertsjeskih Organizatsij*, avholdt for femtende gang. Konferansen arrangeres av de lokale myndighetene, mer spesifikt, komitéen for ungdomspolitik og samarbeid med sivilsamfunnet (*Komitet po molodjoznoj politike i vzaimodejstvo s obsjtsjestvennymi organizatsijami*). Hensikten med konferansen er å skape en plattform der sivilsamfunnet i St. Petersburg kan samles for å diskutere aktuelle spørsmål. Nettopp konferansens funksjon som diskusjonsforum blir løftet frem som svært viktig. Tre av de seks oppgavene forumet skal utføre handler om kommunikasjon:

3) Развитие *переговорных площадок* власти, бизнеса и общества; 4) Содействие укреплению *горизонтальных связей* между НКО, муниципальными образованиями и гражданскими активистами; 5) Создание *канала коммуникации* и сбора обратной связи от представителей некоммерческого сектора и гражданских активистов через переговорные площадки на Форуме. (*Forum Nekommertsjeskikh Organizatsij* 2016. Egen nummerering og utheving)

Forumet skal altså bidra til å utvikle plattformer for *samtale* på tvers av sektorer, forsterke horisontale forbindelser mellom aktørene, og etablere en kommunikasjonskanal for sivilsamfunnet. Målet skal oppnås ved at en stor del av konferanseprogrammet er tildelt en serie aktuelle debatter.

Jeg deltok som observatør på en av disse debattene. Diskusjonen hadde temaet trender og fremtid for sivilt samfunnsarbeid, og tiltrakk hovedsakelig voksne konferansedeltagere med lang fartstid i frivillig sektor. Under følger noen observasjoner fra diskusjonen:

- Ordstyreren er hentet fra de lokale myndighetene, ikke fra sivilsamfunnet selv.
- På tross av at myndighetene setter rammene for diskusjonen, understreker ordstyreren målet om at forumet skal tilrettelegge for *fri og åpen* kommunikasjon: «Главное для нас, это чтобы форум стал коммуникационной площадкой, чтобы здесь провели свободные дискуссии, откровенный обмен взглядами».
- Deltagerne uttrykker at den største utfordringen de møter i sin virksomhet er problemer med å *kommunisere* – både med andre aktører i sivilsamfunnet, med myndighetene og med media. Flere uttaler at det ikke finnes noe felles språk («не говорим на том же языке», se også innledende sitat). Flere forteller at de føler seg isolerte fra andre aktivister og samfunnet som sådant.
- Hva gjelder forventinger til forumet er en gjenganger blant deltagerne at de ønsker å lære å kommunisere («пришла чтобы научиться лучше общаться», «хочу коммуницировать эффективно», «необходимо узнать, как взаимодействовать друг с другом» etc.).
- Kommunikasjonsproblemene kommer også til syne i selve diskusjonen: samtalen preges av stadige avbrudd og at deltagerne snakker i munnen på hverandre.
- Én deltager bemerker at diskusjonen minner om en krangel på et kaotisk kjøkken («кухонный хаос»).
- Ordstyrer bryter stadig inn i diskusjonen med ordene «stopp, stopp, stopp». Han prøver jevnlig å oppsummere hva som har blitt sagt, men deltagerne gir uttrykk for at de føler ordene deres blir misforstått («вы не поняли!»).
- Det oppstår flere ganger forvirring blant diskusjonsdeltagerne, noen bryter inn med at de ikke forstår diskusjonen («что мы сейчас обсуждаем?»).
- Ordstyreren begrenser innspillene radikalt. Hvis noen ønsker å komme med replikk til noe som har blitt sagt, avviser ordstyren dette («ответ уже был, не надо дальше отвечать»).
- En klar konklusjon fra deltagerne er at det *mangler åpen diskusjon* i sivilsamfunnet. Aktørene lytter bare til sine meningsfeller («Мы слушаем только своих, остальных

совсем не слышим»). De klarer heller ikke å uttrykke sine tanker og meninger ovenfor motparten («не доведем свои мысли до другой стороны»).

Det jeg observerte på NGO-konferansen i St. Petersburg aktualiserer et grunnleggende problem i Russlands offentlige debatt: opplevelsen av å ikke bli hørt eller forstått – og, tilsvarende – ikke høre eller forstå. Konferansen, med ambisjoner om å være et kommunikasjonsklimaks for sivilsamfunnet, ble i stedet et kommunikasjonssammenbrudd. Konferansens formål, som sitert over, ble oppsummert i begrepene «kanal», «forbindelse», «spillefelt». Mine egne observasjoner fra konferansen kan imidlertid, satt på spissen, oppsummeres ved hjelp av antonymer til disse begrepene: barriere, frakobling, slagmark.

Hvordan kan den voldsomme kommunikative kløften jeg observerte i St. Petersburg oppstå? Jeg vil i dette kapitlet undersøke den russiske offentlige debatten med utgangspunkt i dette spørsmålet. Teoretisk vil jeg hovedsakelig lene meg på to monografier om temaet: *Ot obsjetsvennogo k publitsjnomy*, redigert av Oleg Kharkhordin (2011), og *Public Debate in Russia*, redigert av Nikolai Vakhtin og Boris Firsov (2016). Et viktig premiss for diskusjonen finner jeg også i Oushakines artikkel *In the State of Post Soviet Aphasia* (2000).

Språkkultur som forutsetning for debattkultur

I søken etter et svar på hvordan kommunikasjonsproblemene jeg observerte hos representanter for sivilsamfunnet i St. Petersburg kan oppstå, oppdaget jeg et underskudd på forskning. Den offentlige samtalen i Russland fremstår fortsatt, over 25 år etter Sovjetunionens sammenbrudd, som et relativt utforsket felt. Erfaring fra andre forskningsområder kan likevel bidra til forståelsen av den russiske samfunnsdiskursen. For dette prosjektets del har innsikt i russisk språkkultur vært av avgjørende betydning. Jeg vil særlig trekke frem to bidrag av stor betydning for mitt eget – *Landslide of the Norm: Language Culture in Post-Soviet Russia*, redigert av Ingunn Lunde og Tine Roesen (2006), og *After Newspeak: Language Culture and Politics in Russia from Gorbachev to Putin* av Michael Gorham (2014).

Språklig opprør

Russisk språkkultur tidlig i den postsovjetske epoken kan illustreres, som tittelen *Landslide of the Norm* også uttrykker, gjennom bildet av tektonisk opprør. Språket – som samfunnet for øvrig – var preget av dramatiske endringer, ustabilitet og turbulens. Fra en språkkultur

sentrert rundt det forutsigbare og forhåndsskrevne, dominert av strenge normer og offentlig kontroll, til en nærmest polar motsetning: den normoverskridende, uforutsigbare og spontane verbale ytringen (Lunde og Roesen 2006, 8). Overskridelsen – eller oppløsningen – av de gamle normene satte språkspørsmålet i sentrum av den offentlige debatten. I den nye metaspråklige diskursen kunne man ane konturene av en ny språkideologi, det Gorham (2014, 76) kaller «language as civic empowerment»:

[... the] citizens witnessed a revolutionary call for new civic rights and responsibilities in the realm of *free and meaningful dialogue*. The unprecedented show of *open and contentious debate* over the past, present and future of the country had a profound effect on the contemporary language culture as it did on the political. [...] speaking one's mind in public – without necessarily employing the official voice of the Soviet state – became not only permissible but also encouraged. The event helped set off a revival of interest in the formerly taboo discipline of rhetoric, precisely as *an instrument for social change, civic empowerment, and creative expression*. (Gorham 2014, 76. Egen utheving)

Det «nye» språket skulle være fritt, åpent og dialogisk. Det hadde også en viktig instrumentell, demokratiserende funksjon — å myndiggjøre befolkningen, stimulere til samfunnsendringer og kreative uttrykk. Den nye språkideologien speilet seg også i «nye» ord i det russiske språket som *glasnost, demokratija, oppozitsija og alternativa*. En samfunnsdiskurs som tidligere hadde tatt form som en strengt hierarkisk propagandakanal, skulle nå baseres på åpen kommunikasjon. Endringen tvang språkbrukerne å tilegne seg ny kommunikativ kompetanse:

[...] «perestroika demands from members of society a new thinking (*novoe myshlenie*) — flexible, multidimensional, and new communicative speech skills, including the ability to conduct discussions, debates and polemics [...] the citizen of the new society had to «convince (*ubedit'*) the listener, motivate (*pobudit'*) him to specific actions and conduct» [...] «democratization [had] weakened the power of command and strengthened the meaning of persuasion [...] Collaboration [was] made possible through a dialogue of equality (*dialog ravnopravii*), that is, through such an organization of discourse in which all of its participants [are] active to the same degree». (Dzjubenko, Jemirova, Rylnikova, Rodtsjenko og Koreneva sitert i Gorham 2014, 77—78)

Den nye språkkulturen skulle være fleksibel, mangfoldig, åpen og inkluderende. Den skulle tuftes på debatt og dialog, der argumentets overbevisende kraft heller enn talerens maktposisjon skulle vektlegges. Kollektiv handling skulle være et resultat av debatt, ikke kommando. Diskursens deltagere skulle også være likestilte med hverandre.

Trusseldiskurs

På samme måte som «demokratiseringen» av russisk språkkultur oppstod som en reaksjon på sovjettidens totalitarisme, fikk også denne epoken av språklige liberaliseringen en kraftig motreaksjon i form av språklig purisme. Gorham knytter purismens fremvekst i siste halvdel av 90-tallet blant annet til en endring i *den normative vurderingen av ytringsfriheten*:

[...] the positive discourse on language as free speech, democracy, liberation, and Westernization ceded cultural authority to the negative language on barbarization, vulgarization, and criminalization. Celebration of «freedom of speech» (*svoboda slova*) ceded authority to laments about «linguistic lawlessness» or *iazykovoï bespredel* [...] (Gorham 2014, 93)

Frigjøringen av språket og normbruddene hadde gitt lovløse tilstander. Det russiske språket fremstod nærmest som et overgrepsoffer. Ryzanova-Clarke (2006, 35) viser hvordan puristene legitimerer sitt språksyn blant annet ved hjelp av metaforene «skittent» og «rent». En liberal språkkultur har tilskitnet det russiske språket, som nå må renses og ryddes opp i. Konseptualiseringen av det russiske språket som tilskitnet inngår i en bredere metaspråklig diskusjon som Ryzanova-Clarke kaller «the discourse of threat»:

Both [the state and the popular] types of metalinguistic discourse interpret the dangers besieging Russian as coming from both outside and inside of its own domain. External threats are furnished with the themes of invasion, violation and loss of power and prestige to which the language is supposedly entitled, while the internal ones are marked by the motif of irresponsible ruination and pollution. (Ryzanova-Clarke 2006, 34—36)

Språket er altså truet både uten- og innenfra. Den eksterne trusselen tar form blant annet av en «utpressing» av russisk til fordel for nasjonale språk i tidligere sovjetrepublikker, utbredelsen av låneord og bruk av latinske bokstaver fremfor kyrilliske (Ryzanova-Clarke

2006, 37—39). Den indre trusselen tar form av ikke-standardiserte språklige varianter, vurdert som misbruk og korrupsjon av språket (Ryazanova-Clarke 2006, 40).

Elitens språk

Ryazanova-Clarke (2006, 45) hevder trusseldiskursen om russisk språkkultur baseres på dikotomier: mens den «rene og ekte» russisken er moralsk, tydelig og dyp, er den «tilskitnede» varianten umoralsk, obskur og overfladisk. Invasjonen av låneord og andre fremmedelementer hevdes å gjøre mange språkbrukere ute av stand til å forstå moderne russisk. Narrativet om trusselen mot språket manifesteres dermed også i befolkningens manglende kommunikative evner eller *dårlige språk*. Ryazanova-Clarke hevder et dominerende konsept i metadiskursen er ideologien om en *hierarkisk språkkultur*:

According to this model, at the top of the hierarchy are the representatives of the «elite culture». Only the speech repertoire and linguistic choices of this group are deemed to be appropriate [...] The other levels or types – «the mid literary» (or the «failed elite»), «the literary colloquial», the vulgar-colloquial, the demotic, the folk speech (dialect) and the restricted professional speech – are marked as erroneous to differing degrees and are considered conducive to making inappropriate linguistic choices. While maintaining the elite culture as the golden standard of Russian language quality, the level to which all speakers should aspire to, the theory admits that nowadays speakers of such competence are few and far between [...] (Ryazanova-Clarke 2006, 52—53)

God russisk beherskes altså bare av eliten, som utgjør et forsvinnende lite antall mennesker. Alle de andre språkfelleskapene avskrives i henhold til denne språkideologien som gale. Bare en minoritet av språkbrukerne snakker «ordentlig» russisk. I følge Ryazanova-Clarke (2006, 54—55) er idéen om dette språklige hierarkiet en arv fra sovjetregimet – et offentlig språk sentrert rundt manuskriptet, der talen ikke skulle avvike fra skriftnormene. Denne skriftsentrerte tolkningen av «godt språk» har ifølge Ryazanova-Clarke bidratt til en følelse av nasjonal språklig utilstrekkelighet.

Et siste element ved den hierarkiske forståelsen av russisk språkkultur knytter seg til det Ryazanova-Clarke (2006, 56) kaller «the linguistic vertical of power». Begrepet viser til en økt statlig inngripen i den metaspråklige diskursen og språkpolitikken basert på at det russiske språket tillegges rollen som symbol for det enhetlige og sentraliserte Russland (Ryazanova-

Clarke 2006, 60). Språket blir et verktøy for å styrke, samle og sikre staten: «[...] the ideological underpinning of the state metalinguistic discourse is manifestly clear. It favours the defence of a strongly centralized state and a preoccupation with issues of security and control» (Ryazanova-Clarke 2006, 61). Russisk språkkultur har under Putin blitt et sikkerhetspolitisk spørsmål.

Postsovjetisk afasi

Hvilken effekt har de store språkkulturelle linjene skissert ovenfor hatt på Russlands offentlige debatt? La oss innlede overgangen til dette spørsmålet med et begrep som vil stå helt sentralt for undersøkelsen av russisk debattkultur – *offentlig afasi*. Begrepet springer ut av Serguei Oushakines innflytelsesrike artikkel om symbolsk utvikling i det postsovjetiske Russland. Oushakines (2000, 993) premiss er at sosiale endringer også fører til diskursive endringer: nye former og begrensinger for hva som kan uttrykkes («the sayable») tvinger subjektet til å etablere en ny «verbal bevissthet». Subjektets posisjon og funksjon i det nye diskursive feltet forandres. I Russland har imidlertid denne diskursive endringen tilsynelatende ikke ført frem til et talende subjekt. Oushakine (200, 993) siterer Nina Naumovas (1999) og Ellen Carnaghans (1996) analyser av det moderne Russland som en taus (*bezmolvstvujusjsjaja*) kultur der den sosiale stillheten bl.a. uttrykker en manglende følelse av tilhørighet og tillit til samfunnssystemet, og en manglende evne til å formulere meninger grunnet apati og informasjonsunderskudd. Oushakine hevder imidlertid at det diskursivt konstruerte subjektet i et postsovjetisk Russland ikke først og fremst betegnes av stillhet og taushet, men av *afasi*, mangel på taleevne. Med utgangspunkt i Roman Jakobsons strukturelle forståelse av fenomenet som en *regresjon og disintegrasjon* av individuell tale, utvikler Oushakine konseptet til å betegne en kollektiv diskursiv adferd:

Aphasia, then, will be constructed here as a double phenomenon that makes apparent discursive «losses and compensations». On the one hand, the term will indicate what Jakobson called the «frozen beginning state», a state of lacking, at which the already formed desire to communicate is not yet complemented by the ability to communicate *something*. [...] I also understand aphasia as a compensatory type of discursive behaviour, in which lack of a new creative symbolic production [...] is to be filled by the complex patterns of usage of the symbolic forms acquired during the previous stages of individual and societal development. (Oushakine 2000, 994—995)

Den postsovjetiske afasien er altså dobbel – den uttrykkes både gjennom en manglende evne til å kommunisere, og gjennom å kompensere ved å ty til symboler fra en tidligere tid.

Tilbake til fortiden: *nowstalgia*

Oushakine (2000, 995—996) baserer sine teorier på en undersøkelse av «symbolsk tilhørighet» eller sosial identitet hos ungdom i Sibir. Fellesnevneren for ungdommens selvbeskrivelse er apofatiske strategier: de kan beskrive hva de *ikke* er, sovjetere eller nyrussere, men ikke hva de *er*. De opplever å være fanget midt i mellom de tilgjengelige kategoriene, i et symbolsk tomrom. Det finnes ikke språklige uttrykk som representerer eller lar seg koble til ungdommenes situasjon. Verdenen de lever i lar seg dermed ikke verbalisere. Mangelen på passende symboler trenger imidlertid ikke å føre til en total mangel på tale:

[...] the post-Soviet «disorder» of «symbolic formulation and expression», while ostensibly lacking in new signifiers, manifests itself through an elaborate and intensive usage of «languages» of the previous, that is, the Soviet, period. The usual attempt to find a new expressive style, able to distinctively reflect changes of the period, was supplanted by what appears to be a «nostalgic» aesthetical and rhetorical regression. (Oushakine 2000, 998)

Her ser vi elementet som sammen med manglende kommunikasjonsevne utgjør den postsovjetiske afasien – som kompensasjon for mangelen på symboler for å uttrykke og formulere den nye virkeligheten foregår det en regresjon til tidligere diskursive regimer. Det «gamle» samfunnets språk transplanteres til det «nye». I stedet for nyproduksjon av symboler og uttrykk for å etablere en russisk metadiskurs finner det altså sted en reproduksjon av den sovjetiske. Oushakine (2000, 1005) låner Natalja Ivanovas (1997) begrep «*nowstalgia*» (*nastoljasjtsjee*) for å beskrive det postsovjetiske symbolske landskapet: lengselen etter fortiden kombinert med mangel på metaspråk tilpasset den nye tiden har ført til en stilistisk tilbakegang til den gamle.

Mangelen på et offentlig språk

Hvilke følger har den diskursive funksjonshemmingen – afasien – Oushakine beskriver hatt for Russlands offentlige debatt? Spørsmålet om tilstanden til det russiske offentlige språk ligger til grunn for monografien *Public Debate in Russia* (2016). Selv om afasikonseptet er et

sentralt premiss for undersøkelsen, er det først og fremst underutviklingen av det *offentlige* språket som problematiseres:

Twenty years have passed since the last revolutionary transformation of Russia, but no effective mechanisms for the public discussion of vital problems have yet been developed in that country [...] a «syndrome of ublic aphasia» is not the least of the causes of this, and that is the result of the underdevelopment of what might be the «public register» of the Russian language. (call for papers til konferansen «Russian Society in Search of a Public Language, i Vakhtin og Firsov 2016, 1)

På tross av at Oushakine utviklet sin teori om postsovjetsk afasi et knapt tiår etter sosialismens sammenbrudd, fremstår altså konseptet fortsatt høyaktuel i sitatet ovenfor: offentlig diskusjon om aktuelle problemer lar seg ikke gjennomføre i Russland. Grunnen er at det russiske språket ikke har et *offentlig register*, en språkvariant spesifikk for og betinget av det offentlige rom. Samfunnet mangler dermed angivelig en helt grunnleggende mekanisme – offentlig debatt.

Premisset om at afasien først og fremst knytter seg til det offentlige språket springer ut av teorien om at moderne russisk er svært god utviklet på to andre områder – det offisielle og det uformelle/private. Jeg gjengir fritt Nikolai Vakhtins (2016, 12) typologi over de to formene for diskurs:

	Offisiell	Privat
Publikum	Ikke bekjente, enige	Bekjente, sannsynligvis ikke enige
Resultat	Forutbestemt, svært viktig	Ubestemt, uviktig
Ansvar	Svært høyt	Ingen
Form	Ritualisert	Fri
Regulering	Streng	Ingen

I den offisielle diskursen er det ikke nødvendigvis noe kjennskap mellom deltagerne, men de er bundet sammen av en grunnleggende enighet. Utfallet av diskusjonen er gitt på forhånd, og kan på ingen måte fravikes. Deltagerne holdes i høyeste grad ansvarlig for sine uttalelser. Det kan få svært alvorlige konsekvenser å si noe «feil». Diskursens form er preget av ritualer,

normer og regler, og å overholde formkravet kan være viktigere enn selve innholdet. Diskursen er også underlagt streng regulering.

Den private diskursen er nærmest en antitese av den offisielle: deltagerne kjenner hverandre, og står i et tillitsforhold. Resultatet av diskusjonen er ikke kjent på forhånd, og har heller ikke betydning. Deltagerne holdes ikke til ansvar eller straffes for sine uttalelser. Diskusjonen har ingen formelle krav eller regulering.

Vakhtin hevder imidlertid at problemet ved den offisielle og private diskusjonsformen er at ingen av dem kan klassifiseres som *argumentasjon*, definert på følgende måte:

[...] that type of communication that aims at first bringing a group of people to a common opinion on a particular issue, and then, potentially, urging them to joint action [...] Its purpose is to make the hearer agree with what is being said by providing evidence that it is right and by convincing the interlocutor using logic [...] the purpose of Argument is not only to convince, but to *make people act in accordance with their new convictions* (Vakhtin 2016, 11. Egen utheving)

Argumentasjonens fremste funksjon er altså å overbevise tilhørerne, og oppfordre dem til kollektiv handling basert på disse overbevisningene. Men på hvilken måte er den russiske offisielle diskursformen ikke argumentativ? Vakhtin henter et eksempel fra sovjetpoeten Aleksandr Galitsj, og visen om Klim Petrovitsj, som hyres inn til et offisielt møte for å tale. I manuskriptet han blir tildelt, står følgende linjer:

Который год я вдовая,
Все счастье – мимо,
Но я стоять готовая
За дело мира!
Как мать вам заявляю и как женщина! (Galitsj i Vakhtin 2016, 14)

Klim har fått feil manus – hans tale skulle egentlig leses av en kvinne. Heldigvis spiller det ingen rolle. Ingen av tilhørerne reagerer, og Klim får applaus for sin fremføring. Ordene hans har ingen betydning i seg selv, deres funksjon er utelukkende rituell. Fenomenet skildret i visen om Klim Petrovitsj beskrives som et *performativt omslag*:

[...] in the late socialist period the declarative function of the speech becomes relatively unimportant, and its performative function comes to the fore, “creating the sense that this particular description of reality, and no other, is the only possible, immutable one [...]” (Yurchak 2014, 161). (Vakhtin 2016, 15)

Under det sosialistiske regimet ble talen i økende grad performativ, en handling som tilstreber å etablere eller opprettholde en spesifikk virkelighetsforståelse. Det er ikke talens innhold, men dens uttrykk, som er primært i den offisielle diskursen. Argumentasjon har derfor ingen plass, hensikt eller funksjon i dette registeret.

Hva så med den private diskursen? Vakhtin (2016, 15–16) mener det beste eksempelet på den type register er «krangelen på kjøkkenet»: diskursdeltagerne står hverandre nær, de uttrykker seg fritt og følelsesladet og avbryter hverandre. Funksjonen til denne type diskusjon er imidlertid heller ikke først og fremst å overbevise hverandre. Kjøkkenkrangelen kan handle om behovet for en oppriktig samtale, å forsterke deltagerens identitet, eller å tydeliggjøre egen posisjon og hva som skiller dem fra hverandre. Sentralt er det at *resultatet* av diskursen ikke er relevant: at det har funnet sted en meningsutveksling er tilstrekkelig i seg selv.

For å gå tilbake til mine egne observasjoner fra NGO-konferansen i St. Petersburg, så jeg tydelige elementer fra både den offisielle og private diskursformen. Den sterkeste innflytelsen kom, kanskje overraskende, fra «kjøkkenkrangelen». Deltagerne var tilsynelatende mest opptatt av å posisjonere seg selv i forhold til andre samfunnsaktører. Diskusjonen handlet i stor grad om hva som skilte de forskjellige deltagerne fra hverandre, hvor vanskelig det var å kommunisere og komme til felles forståelse. Diskursen ble raskt personlig og følelsesladet. Den var også sterkt preget av avbrytelser og mangel på formell struktur. Resultatet av debatten var tilsynelatende også helt uviktig. Ordstyreren ga feilaktige oppsummeringer, det ble ikke fremsagt noen konklusjon eller lagt noen plan for videre arbeid. Likevel var det også klart tilstede elementer fra den offisielle diskursen: ordstyreren hadde tydelig et mål om streng regulering av debatten, og prøvde å styre den i en retning han anså som «riktig». Det var også klart at debatten først og fremst hadde en performativ funksjon – verken deltagerne eller ordstyreren/myndighetsrepresentanten så ut

til å fokusere på *hva* som ble sagt. Det sentrale var at det faktisk ble sagt *noe*. Det var den (angivelig) åpne og frie formen som hadde betydning, innholdet i diskusjonen spilte liten rolle.

Vakhtin (2016, 21) hevder at verken den offisielle eller private diskursformen er egnet for reell dialog, konsensus eller kompromiss. I den offisielle kommunikasjonsmodellen er enigheten forutbestemt, og det foregår ingen egentlig meningsutveksling. I den private modellen er det ikke et mål å komme til enighet overhodet – deltagerne har en «god samtale» og beholder sitt opprinnelige syn. Som en kontrast til – eller hybrid av – disse diskursformene tegner Vakhtin (2016, 22, fritt gjengitt) opp en typologi for offentlig diskurs:

	Offentlig
Publikum	Ikke bekjente, sannsynligvis ikke enige
Resultat	Ubestemt, svært viktig
Ansvar	Høyt
Form	Ritualisert, fri
Regulering	Streng

I offentlig diskurs må deltagerne kunne tale til et ukjent og ikke nødvendigvis enig publikum. Resultatet er ikke forhåndskjent, men har stor betydning. Deltagerne har stort ansvar for utfallet av diskusjonen. Formelt er diskursen mindre ritualisert og regulert enn den offisielle, men mer enn den private. Vakhtin mener at det offentlige språket er en forutsetning for vellykket demokratisering, og finner dermed en hovedårsak til Russlands feilslåtte demokratiprojekt nettopp i mangelen på denne formen for diskurs:

I suggest that the lack of a public language in which the leaders of the democratic movement were fluent, which educated people in Russia would use (and recognize the need to use), and which would have been at least in part comprehensible to «the broad masses of the people», was one of the main reasons for the defeat of democracy in Russia in the mid-nineties. (Vakhtin 2016, 23)

Fraværet av et offentlig språk, brukt av politiske og intellektuelle ledere og forstått av folk flest, forårsaket i følge Vakhtin demokratiets nederlag i nittitallets Russland.

Offentlig diskurs: radikaliserings og maktmonolog

Mangelen på offentlig diskurs etter Vakhtins modell fortsetter imidlertid også i dag å skape problemer i det russiske samfunnet. Dmitrij Kalugin hevder det etter annekteringen av Krim har foregått en *radikaliserings* av konfliktene utkjempet i den offentlige sfære i Russland.

Radikaliserings tar form av opphetet, men fruktløs, diskusjon: «[The discussions] have in fact turned into mutual accusations, attempts to abuse the other side and at the same time demonstrate their political unreliability» (Kalugin 2016, 52). Den offentlige debatten blir, heller enn å være et verktøy for samfunnsdannelse og samarbeid, en splittende og destruktiv kraft. Kalugin (2016, 53) kaller denne diskusjonstradisjonen, preget av manglende evne til å føre dialog, argumentere og komme til enighet, for et «grunnleggende element» av den russiske offentlige sfære. Et annet trekk ved tradisjonen for offentlig – og politisk – diskurs i Russland er det Kalugin kaller den opprinnelige, historisk og kulturelt betingede *maktmonologen*:

When it creates a sphere of public communication — that is, when it evinces a desire to enter into dialogue – the state invariably proposes the sort of model which either can not be brought into being at all, or can be brought into being only partially. When it embodies its ideas of what society ought to be and how it should use language and freedom offered to it to express its own opinions, the government is incapable of going far enough to divest itself entirely of its paternalistic urges and turn itself into [...] one of the participants in the discussion. (Kalugin 2016, 53)

Så lenge staten står bak det russiske offentlighetsprosjektet og leverer premissene for hvordan sivilsamfunnet skal formes, hvordan språk skal brukes og hvordan meninger skal uttrykkes, kan ikke myndighetene delta som én av deltagerne i diskursen. Dialogen vil alltid være betinget av at ordstyreren i siste instans er den paternalistiske stat. Kalugin bruker juryordningen som metafor for hvordan samfunnet bare har autoritet i den grad det blir *gitt* autoriteten av myndighetene. Maktens allestedsnærvær – også over den offentlige debatten

– begrunnes av det angivelige monopolet på sannhet, men også av frykten for språket, at det skal løsrive seg statens kontroll:

People can be provided with rules and instructions for how to speak and what to do [...] But as soon as all this mechanism starts to work on its own, the well-rehearsed choir is interrupted [...] the further these processes go, the less controllable they are; and from this point of view argument [...] can only lead to [...] an endless multiplication of meanings, and conceal a threat to the existing order of things. (Kalugin 2016, 73)

Den statlig sanksjonerte mekanismen for offentlig debatt legger til rette for et «enstemmig kor», underlagt myndighetenes regler og instruksjoner. Men hvis debatten begynner å leve sitt eget liv, vil koret bli avbrutt. Staten mister kontroll over hva som blir sagt i det offentlige rom. Sannhetsmonopolet vil oppløses i et uendelig mangfold av meninger. Det offentlige språket bærer altså i seg en trussel mot tingenes tilstand. Staten har derfor alle grunner til å underlegge den offentlige dialogen sin egen maktmonolog. Igjen ser jeg en tydelig parallell i NGO-konferansen i St. Petersburg – siden myndighetene er organisator fastsetter de også spillereglene. Sivilsamfunnet gis en plattform for samhandling, men det er på makthavernes premisser.

Den russiske offentlighetens karakter

Vi har sett på flere faktorer som undergraver utviklingen av offentlig diskurs i Russland, fra den strengt binære diskusjonstradisjonen (offisiell/privat) til statens kontrollbehov. La oss til slutt se på noen betraktninger om den russiske offentlighetens karakter mer generelt.

Oleg Kharhordin (2011, 7) hevder at i Russland er det mye som er *felles* («много общего»), men lite som er *offentlig* («мало общественно»). Han mener russere er i stand til å etablere dype, personlige forbindelser, men ikke et aktivt samfunn. Russland har mange offentlige områder som er tilgjengelige for felles *bruk*, men fellesskapet har ikke noe *eierskap* over dem: «[...] одна из основных проблем современного российского города – то, что его центральные вещи находятся не в *общественном владении*, а всего лишь в

общественном пользовании» (Kharkhordin 2011, 8, egen utheving). Russerne står fritt til å benytte seg av det offentlige rom, men kan ikke selv styre det.

Kapitolina Fjodorova har undersøkt hvordan russere forstår leksemer knyttet til *offentlighet/samfunn* (ie. «общество»). Hun finner blant annet at begrepet mot slutten av det russiske imperiets levetid i økende grad ble brukt som fullverdig synonym for «land» og «stat» (Fjodorova 2011, 33–34). Et annet funn er at russisk mangler et eget ord som fanger opp den semantiske forskjellen mellom *felles/offentlig* og *generell (common/general)*. I stedet finnes bare uttrykket *obsjtsjij*, som dermed får både en mellommenneskelig og en abstrakt betydning. Fjodorova finner at det semantiske skillet ofte viskes ut i dagligspråket, og at begrepet i større grad knytter seg mot det abstrakte (Fjodorova 2011, 40–41). *Obsjtsjij* vokser til å omfatte et stadig voksende antall, stadig mindre materielle, mennesker. Det taper dermed sitt mellommenneskelige betydningsinnhold og depersonaliseres:

Таким образом, по мере увеличения количества участников ситуации и их деперсонализации «общее» приближается к абстрактному семантическому варианту. При этом, что немаловажно, «общее» в его абстрактном значении в современном дискурсе все больше и больше утрачивает определенность, постепенно деземантируется, формируя устойчивые словосочетания («общий вид», «общий характер», «в общей сложности»). (Fjodorova 2011, 44)

Fjodorova hevder altså at det russiske ordet som betegner det som er felles gradvis mister sitt betydningsinnhold i den moderne diskursen. Resultatet av dette er, i følge Fjodorova (2011, 46–47) en semantisk forskyvning av leksemet *obsjtsjij* der det ikke lenger omfatter konkrete mennesker. På samme måte blir også leksemet *obsjtsjestvo*, samfunnet og offentligheten overhodet, en betegnelse for noe abstrakt, generelt og ubestemmelig, der de mellommenneskelige forholdene oppløses og gjøres umulige.

Hva med ordene som mer spesifikt betegner det offentlige – *obsjtsjestvennyj* og *obsjtsjestvennost*? Fjodorova (2011, 54, 56–57) hevder disse leksemene assosieres sterkt med sovjetspråket, og eksisterer i den språklige bevisstheten som en «skygge fra fortiden». Den opprinnelige betydningen, noe som er tilknyttet samfunnet, har blitt visket ut til fordel

for klisjeer og faste ordforbindelser fra det gamle regimet. Også her har det altså foregått en desemantisering.

La oss avslutte den noe pessimistiske analysen med et mer oppløftende funn. Fjodorovas analyse av verbet *obsjtsjatsja*, å samtale eller samhandle, viser hvor avgjørende denne kontakten er for dannelsen av et fellesskap:

Круг общения человека — его постоянные и регулярные контакты с одними и теми же людьми — сохраняет, поддерживает и многократно усиливает то общее, что у них есть. Общаться, таким образом, значит бесконечно создавать и сохранять «нечто общее». (Fjodorova 2011, 53)

Å *samtale* er å etablere og opprettholde noe felles. Den konkrete kommunikasjonen med konkrete mennesker kan tilsynelatende reversere den semantiske forskyvningen bort fra det mellommenneskelige betydningsaspektet i leksemene som betegner samfunn og offentlighet. Samfunnet springer ut av samtalen. Fjodorovas funn finner dermed gjenhør i sitatet jeg innledet kapittelet med – Gladarevs (2011, 290) påstand om at det største hinderet for utviklingen av samfunnslivet i Russland er mangelen på offentlig språk og *ordskifte*.

Russisk presse

Роль газеты не ограничивается, однако, одним распространением идей, одним политическим воспитанием и привлечением политических союзников. Газета — не только коллективный пропагандист и коллективный агитатор, но также и коллективный организатор. [...] При помощи газеты и в связи с ней сама собой будет складываться постоянная организация, занятая не только местной, но и регулярной общей работой, приучающей своих членов внимательно следить за политическими событиями, оценивать их значение и их влияние на разные слои населения (Lenin 1901)

Det kan unektelig virke tendensiøst å begynne en diskusjon av moderne russiske presse med et sitat fra begynnelsen av det forrige århundret. På den annen side er det vanskelig å overvurdere hvor stor betydning Lenins ord har hatt for Russlands avishistorie. I vestlig liberal diskurs har sovjetiske – og russiske -- medier kanskje først og fremst blitt forstått som verktøy for propaganda. Dette er imidlertid en grov forenkling. Avisen ble, som vi ser hos Lenin, forstått som et helt sentralt samfunnsorgan, med et vidstrakt spekter av funksjoner. I tillegg til rollen som propagandamedium og agitator skulle avisen være både opplysende, oppdragende, forkynnende, organiserende og didaktisk. Et viktig element i sitatet ovenfor er også fokuset på det politiske. Avisen skulle først og fremst undersøke *politiske hendelser*, og hvilken betydning og påvirkning disse hendelsene hadde på befolkningens forskjellige lag. Dette kritiske prinsippet kommer imidlertid, som vi skal se, med sterke forbehold.

Journalistikk ovenfra og ned

I sin lærebok om russiske medier hevder Anna Arutunyan (2009, 6) at et definerende trekk ved Russlands journalistiske tradisjon er at den ble etablert *ovenfra*, som et myndighetsinitiativ. Det fantes ingen privat presse i det russiske imperiet. Mens europeiske land hadde hatt aviser i over et århundre – Tyskland fikk de første forløpere til den moderne avisen på slutten av 1400-tallet – hang Russland langt etter (Arutunyan 2009, 86). Ikke før Peter den Stores moderniserings- og vestliggjøringsprosjekt fikk imperiet sin første avis:

[Peter the Great's] launching of the first newspaper, *Vedomosti*, in 1702 was messianic in the sense that he was building upon an important aspect of his westernizing mission, and

he was the one who could deliver Russia from its backwardness: Russia would have a newspaper, like other European countries. (Arutunyan 2009, 4)

Arutunyan mener altså at etableringen av Russlands første avis hadde *messiansk* karakter. Den var et barn av Peter den Store, selv en form for messias, og skulle frelse et tilbakestående Russland. Den føydale samfunnsstrukturen, karakterisert av at makteliten kontrollerte produksjonsmidler og infrastruktur, og der de store massene av befolkningen var analfabeter, hindret private publiseringsinitiativer og utviklingen av en leserskare (Arutunyan 2009, 6). I stedet for en medietradisjon sprunget ut av prinsippet om å etablere en fjerde statsmakt, et organ for «checks and balances» — oppsyn med og utjevning av myndighetenes maktmonopol – ble russiske medier etablert som en forlengelse av statsmakten selv. I stedet for å fungere som et verktøy «nedenfra og opp», til gode for folket og sivilsamfunnet, ble pressen et middel for å bevare den opprinnelige maktstrukturen, ovenfra og ned, til gode for staten. Arutunyan (2009, 6–7) hevder at disse særtrekkene ved Peters *Vedomosti* la grunnlaget for en hel journalistisk tradisjon. Pressens – og journalistenes – statsbyggende (eller -frelsende) funksjon ble primær. Arutunyan (2009, 5) hevder det mest karakteristiske ved den messianske journalistikken best kan beskrives i negative termer: den mangler den grunnleggende idéen om at informasjon har verdi i seg selv.

I tillegg til avisens messianske opprinnelse peker Arutunyan på et annet særtrekk ved russisk presse – det hun kaller dens *didaktiske prinsipp*. Hun hevder didaktikken og messianismen ikke bare ligger til grunn for pressen, men for det skrevne ord overhodet:

Indeed, the primary feature of the printed word in Russian culture was its underlying didactic and messianic principle [...] Even at those times when it was purely informative, Russian journalism was still inherently didactic due to the near monopoly that first the Church, then the state, had on the printed word from the very start [...] (Arutunyan 2009, 4)

Gjennom kirkens og statens opprinnelige «monopol» på det skrevne eller trykkede ord fikk den russiske skriftkulturen en frelsende og belærende karakter. Et åpenbart forbehold for Arutunyans noe bastante uttalelser er neverbrevene, som viser at det fantes eksempler på levende skriftkultur uavhengig av både kirke og stat i Rus'. Likevel er det ikke tvil om at det

skrevne ord – og den skrivende – har hatt en helt spesiell rolle i Russland. Dette kommer vi tilbake til.

Arutunyan setter den russiske pressens didaktiske funksjon i sammenheng med sensurinstitusjonen:

With the establishment of the censorship apparatus in letter and spirit by the beginning of the nineteenth century (prior to that control came more directly from the emperor), a vast network of state-run agencies would issue permission to publish any sort of information on anything relegated by the state. It is no wonder, then, that by the middle of the nineteenth century the journalistic scene resembled a closed literary club where the best pens of the age discussed each other's ideas. In a tightly censored environment, there was hardly space for information exchange. Instead, there was a vigorous exchange of didactic thinking. (Aruntunyan 2009, 90)

Sensuren hindret pressen fra å fungere som formidler av informasjon, og gjorde den i stedet til *formidler av idéer*. I stedet for å fremfostre en åpen scene for offentlig debatt ble den russiske journalistikken ifølge Arutunyan en lukket klubb for litteratene. Forholdet mellom staten, pressen og folket var preget av mangel på gjensidighet: pressen levde på nåde fra staten, var underlagt sensurapparatet og kunne ikke publisere noe som kunne virke undergravende på myndighetene. Dette satte åpenbare hindre for rapportering både fra den offisielle og folkelige sfære. Resultatet ble en form for sirkeldiskurs, av og for eliten. De store massene, på grunn av sin analfabetisme og lave sosiale status, hadde liten tilgang til denne diskursen.

En helt grunnleggende faktor for pressens utvikling i Russland finner vi, som tidligere nevnt, i rollen det skrevne ord og den skrivende har hatt i den russiske kulturen. Arutunyan beskriver denne rollen slik:

The Russian intelligentsia likes to welcome guests and foreigners with a self-deprecating saying: 'A poet in Russia is more than a poet'. [...] or even 'The writer in Russia is bigger than Russia'. [...] it easily encompasses Russians' attitude not just towards their literature, but towards the written word as a whole. (Arutunyan 2009, 3)

Den som skriver løftes opp over verden, gjøres større og mer betydningsfull enn den. Denne logosentrismen kan se ut til å ligge bak både messianismen og didaktikken vi har sett ovenfor

– blir ikke den skrivende gjennom skrivingen nettopp til noe hellig og allvitende? Selv om Arutunyan (2009, 3) erkjenner at den russiske journalisten på langt nær har nytt den samme posisjonen som den russiske forfatteren, hevder hun at journalisten utviklet et «messiansk – og didaktisk – snobberi».

Avisen som ideologisk rom

Vi har sett på den russiske avisens opphav som et verktøy for statsbygging, og internaliseringen av skriftkulturens opphøyde posisjon. La oss vende oss til epoken Lenin snakker fra i det innledende sitatet, og utviklingen av det Ivan Zassoursky (2004, 6) kaller «avisen som ideologisk rom». Zassoursky påpeker avisens avgjørende rolle for fremveksten av revolusjonær ideologi, som han hevder ble født fra avispolemikken. Avisformatet har ifølge Zassoursky muligheten til å bekrefte og berettige en spesifikk virkelighetsoppfatning:

[...] newspapers are linked to mass industrial society, and to the epoch of the rise of nationalism and the great ideologies. The newspaper page is ideally suited to schematic exposition and publicistic simplifications, which have always aided the propagation of ideas among the mass public. (Zassoursky 2004, 6)

Avisiden passer perfekt for skjematisk fremstilling og formidling gjennom forenklinger, som hjelper til å spre idéer hos folket. Som følge av dette ble avisen regnet som grunnleggende og primær i propagandasystemet, og ble den viktigste arenaen for å innprente den sovjetiske ideologien i massebevisstheten (Zassoursky 2004, 6, 9).

Hvordan kunne avisens latente ideologiske rom realiseres og gjøres til propagandaorgan for sovjetmakten? Olessia Koltsova finner svaret i partistatens indre struktur, som hun beskriver ved hjelp av analogien «bedrift»:

Indeed, a well consolidated institution of Party-State was the only owner, employer, distributor and decision-maker [...] Media was just one of the departments of this corporation performing the prescribed functions. (Koltsova 2006, 22)

Mediene stod ikke utenfor statsinstitusjonen – de var en underavdeling av den. Pressen var et ledd i statsmaskineriet. Journalistenes oppdrag ble dermed definert av og for den politiske eliten:

The Soviet political elite openly proclaimed that propaganda for the policy of «the Party and the government» and upbringing of «decent citizens of the Soviet society» was the most significant task of Soviet journalists. Even the Soviet term for mass media – means of mass information and propaganda – reflected this idea. (Koltsova 2006, 24)

Journalistikken hadde tilsynelatende ingen egenverdi, den var instrumentell.

Massekommunikasjon var ensbetydende med propaganda. Igjen ser vi spor fra det Arutunyan kalte primærfunksjonene til det skrevne ord i russisk kultur – didaktikken og messiansimen. Journalistene skulle oppdra folket til å bli gode borgere i sovjetsamfunnet, og sikre deres troskap til partiet gjennom politisk evangelisering. Pressen skulle *støtte, styrke og spre statsmakten*. Parallellen til Peter den Stores nasjonsbyggende visjon for *Vedomosti* er tydelig. En naturlig følge av pressens funksjon som myndighetsorgan var at de liberale prinsippene for medievirksomhet som ble ansett som ufravikelige i vesten, uavhengighet og objektivitet, var overflødige (Koltsova 2006, 24). Journalistikk uten ideologi var utenkelig innenfor denne strukturen (Zassoursky 2004, 10).

Kontrollsystemet

Et grunnleggende prinsipp for medienes handlingsrom i Sovjetunionen handlet om *beskyttelse av statens sikkerhet*, et prinsipp håndhevet av kontrollorganet for beskyttelse av statshemmeligheter, det såkalte Glavlit (*Glavnoe upravlenie po okhrane gosudarstvennikh tajn v petsjati*). Koltsova (2006, 25) peker på at Glavlits «redaktørpanel» fungerte som sentralsensorer, og drev oppsyn med all medieproduksjon og -spredning. Redaktørene ga også konkrete instruksjoner om hvordan mediene skulle dekke – eller ikke dekke – såkalte statshemmeligheter og ideologi. Mediene kunne bli pålagt å gi negativ omtale av personer, hendelser eller kunstverk som partiorganene mislikte, eller få forbud om å publisere statistikk om sosiale forhold og lignende.

Et av myndighetenes mest effektive kontrollmidler ovenfor mediene var, ifølge Koltsova (2006, 26), makten over personalet. Dersom en avisredaktør ikke fulgte instruksjonene fra Glavlit, kunne det få store konsekvenser. Partiet utnevnte selv medieorganisasjonenes ledere, som selvfølgelig måtte være medlemmer. Ikke sjelden ble lederstillingen fylt av partifunksjonærene selv, der journalistisk kompetanse ikke var en faktor. Også journalistutdanningen ble ideologisert for å sikre et mest mulig politisk lojalt pressekorps.

Et siste, grunnleggende trekk Koltsova peker på ved det sovjetiske systemet for mediekontroll handler om at myndighetene *forsynte* mediene med et nyhetsbilde: «[...] top party functionaries managed to supply mass media with a relatively coordinated and agreed image of events, situations and themselves» (Koltsova 2006, 26). Mediene fremstår i denne mekanismen som en ren formidlingskanal: nyhetsbildet etableres på myndighetshold, ikke hos pressen. Likevel blir det utvilsomt for enkelt å tolke sovjetiske journalister som passive mottagere uten kritisk sans eller motstand mot kontrollregimet. Koltsova (2006, 28) skildrer en voksende skepsis til offisielle regler og medieinstitusjonen også før perestrojka, og en visshet om at medienes retorikk var hyklerisk og ikke til gode for offentligheten. Reglene ble fulgt for å sikre sin journalistiske karriere, heller enn som resultat av ideologisk overbevisning. Pressen fant også kreative strategier for protest, som å publisere kritiske leserbrev og uttalelser fra respekterte personer. Koltsova hevder denne kampen mot makteliten ble en sentral del av identiteten for mange sovjetiske journalister.

Den fjerde statsmakt?

Hvordan kunne denne strengt kontrollerte medievirkeligheten - for ikke å si samfunnet som helhet – kollapse så totalt mot slutten av 80-tallet? Koltsova (2006, 30) finner svaret i at makteliten ikke lenger fungerte som en monolitt. Uenigheter om regimets fremtid vokste seg så store at de ikke lot seg begrense bak murene i Kreml, og den politiske debatten fant veien ut i det offentlige rom. Ettersom myndighetene ikke lenger kunne enes om ett monotont budskap å forsyne mediene med, spant nyhetsdiskursen ut av maktelitens kontroll. Fra å være en relativt enhetlig maktmonolog ble nyhetsbildet flertydig, åpent for motspørsmål og -stemmer.

Parallelt med at den monolittiske statsmakten ble stadig mer splittet, hadde perestrojkas liberalisering utvidet medienes handlingsrom. Dette virket styrkende på journalistenes kamp mot kontrollsystemet. Sentralt i kampen sto doktrinen om *glasnost*:

Glasnost, meaning openness and publicness, is derived from the word *glas* (voice), and thus implies voicing something that had previously been silenced. [...] Because of the obvious discrepancy between media-constructed images and everyday life *glasnost* first appeared in mass media as verbalizing things that everybody knew but could not say publicly (Konstantinov 1998). (Koltsova 2006, 29)

Paradigmeskiftet i mediene under perestrojka handlet altså først og fremst om å verbalisere eller gi stemme til den faktiske *offentlige mening*. Allmenne oppfatninger som tidligere ikke hadde hatt noen plass i offentligheten, som bare eksisterte bak lukkede dører, kunne nå kommuniseres åpent. Det fant sted en form for konvergens mellom det offentlige og private rom. Den virkeligheten mediene portretterte begynte å ligne på den virkeligheten folk erfarte.

Ifølge Zassoursky (2004, 11) var en viktig del av det nye medieparadigmet idéen om medias funksjon som en fjerde statsmakt, altså en legitim – og nødvendig – uavhengighet fra myndighetene. Samtidig peker han på et særtrekk ved sovjetjournalistenes tolkning av den nye rollen: «[...] they saw their task not as to inform the public or come up with a reliable picture of reality, but to enlighten, agitate and organize in the name of true values and ideals» (Zassoursky 2004, 11). Paradigmeskiftet hadde altså ikke rensset journalistikken for ideologi, det var heller ideologien selv som var byttet ut. Medienes nye ideal om frihet og uavhengighet eksploderte imidlertid i noe Zassoursky (2004, 12) kaller «a radicalization of views, and the rise of market fundamentalism and a transformationist utopia». Den gamle kommunistiske utopien ble erstattet av en ny, kapitalistisk. Sovjetunionen kollapset, og enorme sosioøkonomiske omveltninger fulgte.

Omveltningene fikk store følger for mediebildet i det postsovjetiske Russland. Det frie markedsidealet som hadde stått så sterkt hos medieorganisasjonene viste seg, ironisk nok, nesten å ta knekken på flere av dem. Kutt av offentlige subsidier, liberalisering av priser og inflasjon sammen med drastisk synkende lesertall, gjorde de fleste aviser og tidsskrifter ulønnsomme (Koltsova 2006, 36). Den økonomiske krisen åpnet for nye spillere som ønsket å bruke massemediene til egen politisk eller, hovedsakelig, økonomisk vinning. For å sikre sin egen overlevelse valgte medieinstitusjonene å inngå forskjellige grader av partnerskap med disse eksterne aktørene, å agere som det Koltsova (2006, 36) kaller «propagandavåpen». Propagandafunksjonen ble realisert gjennom såkalte bestillinger (*zakaz*):

In media production the word *zakaz* has come to mean an ordered media product, a euphemism for hidden advertisement – a journalistic piece that is paid for by the advertiser and covers something or somebody in a favorable way, while presented as genuine news or independent commentary. (Koltsova 2006, 37)

Eksterne aktører kunne altså kjøpe seg journalistisk innhold – quid-pro-quo. Mediebransjens idealisme under perestrojka hadde utover nittitallet gradvis blitt erstattet av klientelisme.

Informasjonskrig og maktkamp

Klientelismen, mediernes avhengighet av eksterne aktører, ble utover nittitallet konsolidert i det Koltsova (2006, 37) kaller tverrinstitusjonelle grupper (CIGs). Disse nye maktgruppene ble kontrollert av et lite antall individer, ofte del av den politiske eliten, som Boris Berezovskij og Jurij Luzjkov (mer om oligarkveldet hos bla. Shinar, 2015). I følge Koltsova (2006, 38) hadde disse individene absolutt kontroll over det russiske mediebildet: «It is these individuals who served as the core of the CIGs and determined the «behaviour» of respective media. Differences in media content of that time reflected splits between the CIGs». De forskjellige medieinstitusjonene fungerte som fjernstyrte våpen i en maktkamp. Forskjeller i det journalistiske innholdet sprang ut av uenigheter mellom de bakenforstående maktgruppene. I denne perioden fødtes begrepet *informasjonskrig*. Ved hjelp av *kompromat*, publisering av kompromitterende materiale i media, drev bakmennene svertetekampanjer mot individer og grupper som truet interessene deres (Koltsova 2006, 38).

Tsjetsjeniakrigen ble imidlertid ifølge Koltsova (2006, 39) et viktig vendepunkt for russiske massemedier. Sentrale myndigheter nektet å gi mediene informasjon om militærkampanjen, med det sovjetiske prinsippet om beskyttelse av statshemmeligheter friskt i minne. Kremles taushet gjorde at mediebildet ble dominert av dem som var villige til å snakke – separatistene. Fraværet av en statlig sanksjonert versjon av krigen åpnet for at tsjetsjenerne kunne etablere en form for monopol på mediediskursen. Resultatet ble ikke overraskende en diskurs som satt russiske myndigheter i et svært dårlig lys. Myndighetene hadde i motsetning til oligarkene ikke forstått betydningen av medie- og informasjonskontroll, og taushetspolitikken gjorde dem til taper av informasjonskrigen om Tsjetsjenia. At kommunikasjonsstrategien basert på tildekkingen av informasjon ble så totalt mislykket, viste seg imidlertid å være avgjørende lærdom for regimets nye leder.

1999 markerte begynnelsen på en ny epoke i russiske medievirkelighet. Ifølge Koltsova (2006, 40) ble den nye epoken karakterisert av oligarkenes undergang og statens konsolidering. Perioden ble innledet av at Vladimir Putin ble statsminister, og at den andre Tsjetsjenia-krigen brøt ut. Putins kommunikasjonsstrategi for den andre krigen skilte seg radikalt fra tildekkingspolitikken i den første:

First of all, the Russian government at last developed an agreed information policy, i.e. a complex of relatively coordinated and non-contradictory actions concerning its public presentation. Virtually for the first time concealment of negative information was supplemented with professionally created positive information flow. (Koltsova 2006, 40)

Putins taktikkskifte var drastisk – fra å utelukkende kjempe for å holde negativ informasjon tilbake fra pressen, brukte myndighetene nå energi på å forsyne journalistene med en strøm av positiv informasjon. I stedet for å skjule krigen for offentligheten valgte de å markedsføre den. Staten tok tilbake makten over mediediskursen.

Mediediskurs i dagens Russland – den neosovjetiske modellen

Vi har foretatt en reise gjennom den russiske pressens historie, riktignok langt fra utfyllende, men nødvendig for å sette dagens mediediskurs i kontekst. Én tilnærming fremstår for meg som spesielt fruktbar for å forstå den russiske mediesituasjonen i dag: Sarah Oates' teori om den neosovjetiske mediemodellen, med utgangspunkt i den vidt siterte pressetypologien til Siebert et al. fra 1963. Typologien er firedelt: libertariansk eller kommersiell presse skal ha en politisk uavhengig posisjon i samfunnet, og frihet til å publisere etter ønske.

Myndighetskritikk er tillatt og til og med oppmuntret. Den sosiale pressemodellen har en lavere grad av publiseringsfrihet: de har et samfunnsansvar som handler om å sikre balanse, informasjon og lik diskurstilgang for forskjellige grupper. Pressen skal bygge sivilsamfunnet. I den autoritære modellen er pressen et verktøy for myndighetene, underlagt deres kontroll. De er forbudt å publisere noe som kan undergrave eller krenke den politiske autoriteten. Denne mediemodellen er strengt kontrollert gjennom bla. sensur. Den sovjetiske modellen skal i teorien tjene arbeiderklassen, der publisering styres av journalistenes solidaritet til folket. I praksis hevder imidlertid Siebert at den sovjetiske modellen fungerte på samme måte som den autoritære. (Siebert et. al i Oates 2007, 1280–1282). Den firedelte typologien har vært omdiskutert og kritisert, blant annet for å overse det faktum at makten over mediene ligger hos eliten både i den libertarianske og autoritære modellen, der eneste forskjell består i hvorvidt makten er økonomisk eller politisk (se bl.a. Sparks 2007). Oates anerkjenner betydningen av maktdominans – uavhengig av hvilken type – for et mediesystem. Hun er interessert i forholdet mellom media og demokrati, og viser blant annet til Habermas – som vi skal komme tilbake til. Oates hevder imidlertid at det er et

forskningsunderskudd på mediesystemer i «mindre frie» samfunn, og at det moderne Russland faller utenfor tilgjengelige medietypologier.

Oates (2007, 1285) hevder et særtrekk ved den russiske nyhetsdiskursen er *avvisningen av idéene om objektivitet og balanse*. Publikum vet – og aksepterer – at informasjonen de får servert fra media er sterkt filtrert. Medieinstitusjonene tolkes som tjenere for sine økonomiske og politiske beskyttere. Mediesystemet er demokratisk i form, men ikke i innhold. Russisk presse er et stort paradoks – mangfoldig, men uten diversitet. Landet har over 400 aviser, men likevel ingen egentlige alternativer til den offisielle diskursen. Oates (2007, 1285) peker på en stadig kraftigere innsnevring av mediernes handlingsrom under Putin – fra eksplisitt repressive tiltak som journalistdrap, til mer indirekte grep som konfiskering av eiendom. På tross av at kontrollsystemet ikke er formalisert på samme måte som i Sovjettiden, er resultatet det samme: journalistene vet hvor grensen går for hva som kan sies og skrives (Oates 2007, 1286). Selvsensuren består.

Oates finner en av kildene til det russiske medieparadokset – diskursmangfold uten diskursalternativer – i journalistenes rolle:

The key question about Russian journalists is whether they have fundamentally changed from their acknowledged role as cogs in the propaganda system of the Communist Party [...] Do they continue to see themselves as political players, rather than political observers, in service to the citizens? (Oates 2007, 1287)

I hvilken grad har russiske journalister frigjort seg fra den politisk-instrumentelle funksjonen de fylte i sovjetregimet? Er de fortsatt et ledd i maktstrukturen? Svaret er i stor grad drevet av praktiske, heller enn ideologiske faktorer: kampen for å beholde jobben, for ikke å si friheten og livet, hindrer russiske journalister fra å agere som vakthunder eller kritikere. De identifiserer seg selv som politiske aktører, på oppdrag og nåde fra sin sponsor. Informasjonen de publiserer farges av sponsorens synspunkt. Følgen, hevder Oates, er at russiske borgere *ikke har tilgang til informasjon som setter dem i stand til å debattere aktuelle spørsmål på en meningsfull måte*. (Oates 2007, 1287–88).

Journalistenes rolle som politiske instrumenter og den påfølgende mangelen på objektiv informasjon blir imidlertid ikke ansett som et problem av mediernes publikum. Oates finner at den postsovjetiske holdningen til media har mange likheter med den sovjetiske:

The news was meant to 'lead' rather than to describe; to emphasise the good in Soviet society and ignore the bad. The media sent a clear, unambiguous message about Soviet values, giving the audience a sense of contentment and pride in their society. Although the contemporary Russian audience reports interest and enjoyment in a greater range of media offerings, they also *value the fundamental role of the media as an institution that guides (rather than questions or undermines) the nation* (Oates 2007, 1295–96. Egen utheving)

Pressen – både den sovjetiske og russiske — skal lede nasjonen, ikke stille spørsmål ved den. Nyhetsdiskursen *skal* være verdiladet. Den skal inspirere heller enn å informere. En enorm utvidelse av medietilbudet i det moderne Russland har ikke kunnet utslette pressens fundamentale didaktiske og messianske funksjon.

La oss avslutte med Oates' russiske mediemodell, sammenlignet med den sovjetiske:

	<i>Soviet media until 1985</i>	<i>Post-Soviet media as of 2007</i>
<i>Bias</i>	Virtually monolithic control of information flow.	Strong bias in material that purports to be 'news'.
<i>Censorship</i>	Elaborate censorship bureaucracy, but role of self-censorship important.	Broad-based, voluntary.
<i>Governmental influences</i>	Formal, the media were 'organs' of various state and party institutions (although [the party] had ultimate power/authority).	Formal for state-run media; informal yet powerful for commercial media.
<i>Commercial influences</i>	Not a factor.	Powerful for commercial media with notion of 'he who pays the piper calls the tune'.
<i>Journalistic profession</i>	Did not exist.	Has not developed.

<i>Mass media law</i>	Media were propaganda organs.	Exists, but incomplete and not useful.
<i>Protection of free speech</i>	In theory but never in practice.	In theory but limited by constraints listed above and below.
<i>Funding problems</i>	Subsidised completely.	Inadequate subsidies; many struggle in competitive market.
<i>Media harassment</i>	Not an issue; all media controlled by the state except for very minor underground literature (<i>samizdat, tamizdat</i> , foreign radio).	Severe issue, including closures of media outlets by strict application of array of (sometimes conflicting) laws.
<i>Violence against journalists</i>	Not an issue. Although dissidents were imprisoned and even killed in labour camps, there was a distinction between Soviet journalists and Soviet dissidents.	Violence (including murder) against journalists common.
<i>Audience</i>	Subjects who embraced the the Soviet world view.	Subjects who embrace the Russian worldview.

(Oates 2007, 1294. Fritt gjengitt)

Statens makt over pressen er i utvilsomt mindre formalisert og institusjonalisert i dagens Russland. Mediene er formelt løstrevet fra statens lenker. De er ikke lenger rene myndighetsorganer. Tapet av den monolittiske kontrollen i Sovjetunionen har imidlertid resultert i nye maktpraksiser fra den postsovjetiske statens side. Kreativ bruk av loven til trakassering av medieorganisasjoner og journalister, økonomisk marginalisering og streng normering av diskursen er blant de moderne hindrene for en fri presse. Samtidig viser Oates'

modell en tydelig videreføring av den sovjetiske mediesituasjonen i betydningen av selvsensur, mangelen på journalistisk profesjonalisme og befolkningens holdninger. Pressens rolle som forsvarer og formidler av et nasjonalt forankret verdensbilde fremstår som urokkelig.

Presentasjon av aviser

Oates' typologi er unektelig svært generaliserende, og overser forskjeller innad i det russiske mediebildet. Materialet for denne oppgaven er hentet fra fire aviser som representerer nettopp noen av disse skillelinjene. Utfra sin variasjon i blant annet redaksjonell profil, ideologisk forankring, interessesfære og publikum favner de utvalgte avisene om et bredt spekter av russisk offentlig diskurs. Ved å bruke så ulike aviser som kilde danner analysen grunnlag for en nyansert forståelse av flyktningdebatten.

Rossijskaja Gazeta

Et utgangspunkt for analysen, og kanskje dens mest omfattende del, er *Rossijskaja Gazeta* (RG). Opprettet av myndighetene i den kaotiske stemningen av oppbrudd og uro i 1990, skulle dette være *utgivelsen til den nye russiske stat (Rossijskaja Gazeta u.å.)*. RG ble dermed en av de første nasjonale institusjonene i det postsovjetiske Russland. Det ligger altså en form for nasjonsbyggende imperativ bak avisens eksistens. RG har en viktig rolle i statens forfatning, i form av sin lovfestede status som den russiske føderasjons offisielle utgiver (i.e. *status ofitsialnogo publikatora*). Det er først gjennom publisering i RG at statlige dokumenter, lover og dekreter trer i kraft. RG er den russiske regjeringens forbindelse til samfunnet. Avisen legger imidlertid krav på en mye bredere funksjon enn simpelt talerør for Kreml:

«Российская газета» — издание для читателя, в ней есть все: от новостей, репортажей и интервью государственных деятелей до компетентных комментариев к документам (*Rossijskaja Gazeta u.å.*).

RG skal være en utgivelse for *leseren*. Avisen hevder her å ikke fokusere først og fremst på myndighetene, men på sitt publikum. Den skal være i offentlighetens tjeneste. RG skal ikke bare publisere offisielle dokumenter, men supplere dem med *kompetente kommentarer*. Avisen ser dermed ut til å hevde en viss grad av uavhengighet, eller i alle fall metaposisjon, til den offisielle diskursen.

Novaja Gazeta

Etablert i 1993 av Gorbatsjov, finansiert av nobelprispenger, liberale eiere og journalistene selv, har *Novaja Gazeta* (NG) en ganske annen bakgrunn enn RG (School of Russian and Asian Studies 2014). Beard et al. (2014) hevder at NG er den siste store russiske avisen som kan kalles virkelig uavhengig, og beskriver den som *ubønnhørlig* (i.e. «unforgiving») i sin kritikk av Kreml. Den kritiske holdningen har vært dyrkjøpt: flere av NGs journalister har måttet bøte med livet. Best kjent blant dem var Putin-kritiker Anna Politkovskaja, som ble drept i 2006. Avisen refererer til sin egen historie som «наиболее трагичная [...] в современной России» (Rostova 2010). Andre sentrale elementer i avisens selvforståelse er den gravende journalistikken, verbaliseringen av temaer andre store russiske medier fortier, posisjonen som opposisjonell og mangfoldet av meninger den vekker:

Громкие расследования, кавказская тема, исчезнувшая из всех основных российских СМИ, репутация самого оппозиционного СМИ в стране отличали газету на протяжении двух сроков Владимира Путина и вызывали диаметрально противоположные мнения о ней. (Rostova 2010)

En viktig del av NGs redaksjonelle profil er altså nettopp å skille seg ut i det russiske mediebildet. Dette kommer også frem på avisens facebookside, der det under informasjonsseksjonen står følgende ord: «У нас те же буквы, но другие слова» (*Novaja Gazeta* u.å.). NG hevder altså å si noe *annet* enn andre russiske aviser.

Komsomolskaja Pravda

Komsomolskaja Pravda (KP) er den eldste avisen i analysen, grunnlagt av kommunistpartiets ungdomsorganisasjon, *Komsomol*, i 1925 (Beard et al. 2014). I følge Krasnoboka (2010) er dette avisen med Russlands høyeste opplagstall. Fra å være et offisielt politisk organ i Sovjetunionen har KP imidlertid fullstendig endret redaksjonell profil: i dag regnes avisen som del av den tabloide eller *gule pressen*, i form av det Beard et al. (2014) kaller «[...] a steady downmarket shift towards populist sensationalism [...]». KP selv identifiserer seg nok heller som *populær* enn populistisk, en identitet tett knyttet til opphavet som ungdomsavis:

Создавалась родная газета как издание о молодежи для молодежи. На страницах часто появлялись научно-популярные материалы и небольшие рассказы. [...] То, что не позволено газете «Правда», или то, что не позволено газете «Известия», можно

было позволить «Комсомольской правде» для того, чтобы - она всегда более радикальная - чтобы молодежь с большим доверием относилась к этой газете, - рассказывает генеральный директор и главный редактор [Комсомольской правды] Владимир Сунгоркин. (Novikova 2015)

Som en utgivelse av og for ungdommer publiserte KP materiale som skilte seg ut i den russiske pressen: materiale med *folkelig appell* som populærvitenskap og småfortellinger. KP kunne også tillate seg ting «voksne» aviser ikke kunne, og ble dermed angivelig mer *radikal*. Den populære forankringen og den radikale stilen ga, ifølge sjeredaktør Sungorkin, KP større troverdighet hos målgruppen enn andre aviser.

Uabhengig av hvorvidt KPs redaksjonelle profil er populær eller populistisk, har den gjort avisen til en stormakt i Russlands stadig mer digitaliserte mediebilde – i 2015 ble KP.ru landets best besøkte nettavis med over 25,5 millioner brukere (Novikova 2017).

Murmanskij Vestnik

Murmanskij Vestnik (MV) har fått plass i denne oppgaven ikke på grunn av sin redaksjonelle profil, men geografiske beliggenhet. Som den største avisen i Murmansk, hovedsetet for den arktiske flyktningruten til Norge og Europa, var det naturlig å anta at MV ville debattere flyktningtemaet aktivt. Mens de nasjonale avisene er fokusert i – og på – det sentrale Russland, er det den russiske periferien, uendelig langt nord for de store avisenes hovedkontorer, som står i sentrum for MVs diskurs. Om enn vanligvis langt ute i randsonen av den russiske offentlige debatten, gjorde flyktningssituasjonen at også nasjonale medier rettet blikket mot Murmansk. MV hadde brått unik tilgang til nasjonal – for ikke å si internasjonal – nyhetsdiskurs. Vi skal senere se hvordan avisen realiserte denne tilgangen.

Viktig for forståelsen av flyktningediskursen i MV er det faktum at avisen er en offisiell utgivelse for myndighetene og думаen i Murmansk fylke (*Murmanskij Vestnik* u.å.) Redaksjonen presenteres som en institusjon underordnet Ministeriet for intern politikk og massekommunikasjon (ie. *Ministerstvo po vnutrennej politike* [...] u.å.). I likhet med RG er MV altså underlagt myndighetene. I motsetning til RG formulerer imidlertid ikke MV noen metaposisjon til den politiske elitens diskurs.

Teori og metode

Habermas: diskurs som kilde til rasjonalitet

I en søken etter å forstå diskursens betydning for samfunnet er det vanskelig å komme utenom Jürgen Habermas, født 1929. Hans diskursteori er samtidig en moralteori, ved at den setter offentlig debatt som premiss for alle gyldige normer. Habermas skiller mellom praktisk fornuft, produktet av subjektets egne refleksjoner, og kommunikativ fornuft, produktet av *intersubjektiv kommunikasjon*:

Communicative reason differs from practical reason first and foremost in that it is no longer ascribed to the individual actor or to a macrosystem at the level of the state or the whole of society. Rather, what makes communicative reason possible is the linguistic medium through which interactions are woven together and forms of life are structured. This rationality is inscribed in the linguistic telos of mutual understanding and forms an ensemble of conditions that both enable and limit. (Habermas 1996, 3)

Det kommunikative perspektivet er altså en kritikk av den praktiske fornuften, der rasjonaliteten springer ut av et subjekt, en enestående aktør i form av individet eller samfunnet som hele. Habermas plasserer i stedet den kommunikative rasjonalitetens kilde ikke hos subjektene, men i samhandlingen, eller samtalen, mellom dem. Denne formen for rasjonalitet finnes ikke utenfor språket. Den er dialektisk, og må snakkes frem.

Idéen om samtalen som kilde for fornuft springer ut av Habermas' språkfilosofi. Sentralt for denne er teorien om at språkets mest grunnleggende funksjon er å skape forståelse mellom mennesker:

If we were not in a position to refer to the model of speech, we could not even begin to analyze what it means for two subjects to come to an understanding with one another. Reaching understanding is the inherent telos of human speech. [...] we can explain the concept of reaching understanding only if we specify what it means to use sentences with a communicative intent. (Habermas 1984, 287)

Språkets sosiale funksjon er altså primær. Iboende i menneskets yringer er målet om *gjensidig forståelse*. Uten referanse til talen er det ikke mulig å undersøke betydningen av at

subjekter forstår hverandre. Konseptet forståelse er uløselig knyttet til intensjonen om å kommunisere noe. Som en følge av dette hevder Habermas at orienteringen mot å nå forståelse er den originale modusen for språkbruk (Habermas 1984, 289).

Kommunikativ handling

Språket som noe sosialt og forståelsesorientert danner grunnlaget for Habermas' teori om *kommunikativ handling* (i.e. «communicative action»). Basert på Max Webers sosiale handlingsteori tegner Habermas opp en typologi for rasjonelle eller formålsbestemte handlinger:

Action orientation	Oriented to success	Oriented to understanding
Action situation		
Nonsocial	Instrumental action	---
Social	Strategic action	Communicative action

(Habermas 1984, 285 fig. 14. Egen utheving)

Kommunikativ handling er altså manifestasjonen av den «originale modusen for språkbruk» skissert ovenfor – sosialt situert og orientert mot forståelse. Instrumentelle og strategiske handlinger skiller seg fra kommunikative ved å orientere seg mot suksess. Suksessen måles utfra handlingens effektivitet i å fremprodusere en ønsket tilstand i verden. Dette gjøres enten gjennom å gripe direkte inn i situasjoner og hendelser (instrumentell handling), eller gjennom å påvirke andre menneskers avgjørelser (strategisk handling) (Habermas 1984, 285). Habermas definerer imidlertid den kommunikative handlingsformen slik:

[...] I shall speak of communicative action whenever actions of the agents involved are coordinated not through egocentric calculations of success but through acts of reaching

understanding. In communicative action participants are not primarily oriented to their own individual success; they pursue their individual goals under the condition that they can harmonize their plans of action on the basis of common situation definitions. In this respect the negotiation of definitions of the situation is an essential element of the interpretive accomplishments required for communicative action (Habermas 1984, 285–286)

Kommunikativ handling løsriver seg fra den selvinteresserte rasjonaliteten ved at den ikke orienterer seg mot individuell suksess. Det kollektivistiske perspektivet krever i stedet at individet tilpasser sine planer og mål til fellesskapet. Subjektet handler ikke utfra sine egne interesser alene, men utfra en felles fremforhandlet situasjonsforståelse. Nettopp forhandlingen er derfor også et bærende element i kommunikativ handling.

Men hva består den felles forståelsen kommunikativ handling sentrerer rundt i? Habermas snakker om den som en avtale eller enighet («Einigung, Einverständnis»), men skiller den samtidig fra enstemmighet og samsvar («Gleichgestimmtheit, Übereinstimmung»).

Forskjellen ligger i kravet om *rasjonell motivasjon*:

Owing to its linguistic structure, it cannot be merely induced through outside influence; it has to be accepted or presupposed as valid by the participants [...] Processes of reaching understanding aim at an agreement that meets the conditions of rationally motivated assent [...] A communicatively achieved agreement has a rational basis; it cannot be imposed by either party, whether instrumentally through intervention in the situation directly or strategically through influencing the decisions of opponents [...] Agreement rests on common convictions [...] (Habermas 1984, 286)

Enigheten Habermas snakker om baserer seg på *felles overbevisning*. Den ene parten kan ikke bruke makt – hverken direkte eller indirekte – for å få bifall for sin forståelse.

Enigheten må være rasjonelt basert.

Diskursetikk – overgang til argumentasjon

Hvordan kan man nå frem til den rasjonelt motiverte konsensusen kommunikativ handling baserer seg på? Med utgangspunkt i Lawrence Kohlbergs teori om moralsk utvikling skisserer Habermas en prosess der menneskets bevisstgjøres sine tanker og handlinger gjennom argumentasjon:

Discourse ethics [...] conceives discursive will formation (and argumentation in general) as a reflective form of communicative action and also in that it postulates a change of attitude for the transition from action to discourse. A child growing up, and caught up, in the communicative practice of everyday life is not able at the start to effect this attitude change. In argumentation, claims to validity that heretofore served actors as unquestioned points of orientation in their everyday communication are thematized and made problematic. When this happens, the participants in argumentation adopt a hypothetical attitude to controversial validity claims. The validity of a contested norm is put in abeyance when practical discourse begins. The issue is then whether or not the norm deserves to be recognized, and that issue will be decided by a contest between proponents and opponents of the norm. (Habermas 1990, 125)

Habermas' diskursetikk postulerer altså en overgang fra handling til diskurs. Menneskets vilje dannes diskursivt, gjennom refleksjon og kommunikasjon. Det finner sted en holdningsendring der gyldighetskrav, sannhetspåstander, løftes opp og settes spørsmål ved. Normene som ligger til grunn for menneskers handlinger utsettes for praktisk diskurs, der gyldigheten deres avgjøres ved hjelp av en «konkurranse» mellom deltagerne i argumentasjonen. Habermas ser for seg *et samfunn i stadig samtale med og om seg selv*, der ingen kunnskap er a priori. Det er ikke normene som bestemmer handlingen, men handlingen (den kommunikative) som bestemmer normene. Den argumentative vendingen defineres av Habermas (1990, 127) som en overgang «from norm-guided action to norm-testing discourse».

Habermas' diskursetikk er som tidligere nevnt moralsk fundert. To moralprinsipper ligger til grunn for den. Det første prinsippet (U) handler om universalitet, og fungerer som en regel for argumentasjon. Det andre prinsippet (D) handler om diskurs, og uttrykker en kommunikasjonsteori basert på ideell rolletakning («ideal role-taking»). Habermas formulerer universalitetsprinsippet som følger:

(U) For a norm to be valid, the consequences and side effects that its general observance can be expected to have for the satisfaction of the particular interests of each person affected must be such that *all* affected can accept them freely. (Habermas 1990, 120)

En norm er bare gyldig dersom alle som påvirkes av den fritt aksepterer den. *Gyldighet kan ikke etableres ved hjelp av makt*. Intet menneske eller gruppe kan hevde at noe er riktig uten å prøve sin påstand på alle berørte parter. Enkeltindividets interesser er dermed av avgjørende betydning for samfunnet som hele.

Universalitetsprinsippet har et viktig forbehold: rasjonell argumentasjon begrenser seg til normative spørsmål, altså hva som er *riktig eller galt*, rettferdig eller urettferdig. Svaret på spørsmål om hva som er verdifullt eller godt finnes derimot ikke i rasjonaliteten. Disse spørsmålene vil besvares forskjellig i forskjellige kulturer og samfunnsformer. Habermas' argumentasjonsprinsipp hevder altså at moralske vurderinger kan løsrives fra konkrete situasjoner: «Moral judgments have cognitive content. They represent more than expressions of the contingent emotions, preferences, and decisions of a speaker or actor» (Habermas 1990, 120). Rasjonalitet er ikke betinget av tilfeldigheter som preferanser og følelser. Nettopp derfor kan den også være universell.

Det andre prinsippet i diskursetikken (D) formuleres slik: «(D) Every valid norm would meet with the approval of all concerned if they could take part in a *practical discourse*» (Habermas (1990, 121. Egen utheving). Praktisk diskurs er den eneste måten å teste normers gyldighet på. Moral handler først og fremst om prosess, ikke innhold:

Discourse ethics does not set up substantive orientations. Instead, it establishes a *procedure* [...] designed to guarantee the impartiality of the process of judging. Practical discourse is a procedure for testing the validity of hypothetical norms, nor for producing justifies norms. It is this proceduralism that sets discourse ethics apart from other cognitivist, universalist, and formalist ethical theories [...] (D) makes us aware that (U) merely expresses the normative content of a procedure of discursive will formation and must thus be strictly distinguished from the substantive content of argumentation. Any content, no matter how fundamental the action norms in question may be, must be made subject to real discourse. (Habermas 1990, 122)

Uavhengig av hvor fundamental en «sannhet» virker å være, må den gjøres til gjenstand for diskurs. Bare dersom alle berørte parter får delta i diskursen garanterer vi, ifølge Habermas, en ikke-partisk vurdering. Diskursprosessens styrke ligger i den iboende reversibiliteten av perspektiver:

[...] complete reversibility of the perspectives from which participants produce their arguments; universality, understood as the *inclusion of all concerned*; and the reciprocity of equal recognition of the claims of each participant by all others. (Habermas, 1990, 122. Egen utheving)

Fordi perspektiver om hva som er riktig og galt kan reverseres, fordi alle berørte parter inkluderes, og fordi deltagerne gir hverandres påstander gjensidig anerkjennelse, sikrer diskursen et rettferdig samfunn.

I følge Habermas er det umulig å løsrive konseptene diskurs eller argumentasjon fra konseptet kommunikativ handling. Han ser argumentasjon som *grunnleggende refleksiv og orientert mot gjensidig forståelse*. Refleksiviteten og gjensidigheten er diskursens forutsetning. Argumenterende ytringer er derfor uunngåelig performative – de endrer den sosiale situasjonen. Å argumentere mot denne påstanden vil altså være en performativ motsigelse:

Simply by choosing to engage in argumentation, participants are forced to acknowledge this fact [...] argumentation is a reflective form of communicative action and the structures of action oriented toward reaching understanding always already presuppose those very relationships of reciprocity and mutual recognition around which all moral ideas revolve [...] the proponents of discourse ethics rely on a type of argument that draws attention to the inescapability of the general presuppositions that always already underlie the communicative practice of everyday life [...] This type of argument is made from the reflective point of view, not from the empiricist attitude of an objectivating observer. (Habermas 1990, 130)

Argumentasjon som objektiv observasjon er i henhold til denne konseptualiseringen en myte.

[Stadier av samhandling og perspektivtakning](#)

Habermas anser de diskursetiske prinsippene (U) og (D) som normative mål for utviklingen av vår rasjonelle – eller moralske – kapasitet. Han hevder vi må forstå menneskets moralske modning (slik den skisseres av Kohlberg 1981) som en *desentrering av verdensforståelsen* (Habermas 1990, 132). Premisset for en slik desentrering er evnen til å skille mellom

«livsverden» og «verden». Habermas definerer livsverdenen som den situasjonsbetingede sosiale konteksten mennesket erfarer verden innenfor:

[...] the traditions surrounding [the actor], [...] groups whose cohesion is based on solidarity to which he belongs, and of processes of socialization in which he is reared [...] a lifeworld that not only forms the context for the process of reaching understanding, but also furnishes resources for it. (Habermas 1990, 135)

Tradisjoner, gruppetilhørighet og sosialiseringprosesser gir altså kontekst og ressurs for menneskets forståelse. For å kunne nå forståelse om noe i verden må imidlertid mennesket løsrive seg sin livsverden.

Teorien om en trinnvis utvikling av menneskets moralske kapasitet er hos Habermas nært knyttet til utviklingen av mellommenneskelig samhandling. Habermas baserer seg på psykoanalytikerens Robert Selmans' teori om *perspektivtakning*, altså hvordan subjektet relaterer sine egne perspektiver til andres. Selman (1980) tegner opp tre stadier av hvordan barn utvikler konsepter for mennesker og relasjoner. Det første stadiet er subjektiv perspektivtakning, der barnet forstår relasjoner som noe ensidig, utfra egne handlingers innflytelse på den andre: «Relating of perspectives is conceived of in one-way, unilateral terms, in terms of the perspective of and impact on one actor» (Selman i Habermas 1990, 142). På det andre stadiet har barnet evne til selvrefleksjon, og kan innta et andre persons- og gjensidig perspektiv: «It is a reciprocity of thoughts and feelings, not merely actions. The child puts himself or herself in another's shoes, and realizes the other will do the same» (Selman i Habermas 1990, 143). På tross av det utvidede perspektivet hevder Selman likevel at partene i dette stadiet er isolert fra hverandre som «selv» og «annen». Først på det tredje stadiet, når barnet når tiårsalderen, evner det å innta et tredjepersonsperspektiv:

The third-person perspective permits more than the taking of another's perspective on the self; the truly third-person perspective [...] includes and coordinates the perspectives of self and other(s) [...] Subjects thinking at this level see the need to coordinate reciprocal perspectives, and believe social satisfaction, understanding, or resolution must be mutual and coordinated to be genuine and effective (Selman i Habermas 1990, 143–144)

Det siste nivået av perspektivtakning handler ikke bare om å kunne se seg selv utenfra, men å *inkludere og koordinere andres perspektiver med sine egne*. På dette stadiet etableres også tanken om at velferd, forståelse og avgjørelser i et samfunn må være gjensidige og samordnede.

Habermas integrerer Selmans stadier av perspektivtakning med Kohlbergs stadier av handlingsrasjonalisering (pre-konvensjonell=førstepersonsperspektiv, konvensjonell=andrepersonsperspektiv, postkonvensjonell=tredjepersons- og gjensidighetsperspektiv). Han kan dermed sette kommunikativ handling i sammenheng med en utvidelse av menneskets perspektivstruktur. En desentrering av verdensforståelsen gjør mennesket i stand til å reflektere:

[...] the differentiated form of communicative action is of interest only in that it has a corresponding form of reflection, ie. discourse, which constitutes a third stage of interaction, albeit one in which the pressure to act is minimized. [...] Argumentation is characterized by the hypothetical attitude of those who take part in it. From this perspective, things and events become state of affairs that may or may not exist. Similarly, this perspective transforms existing norms, norms that are empirically recognized or socially accepted, into norms that may or may not be valid, that is, worthy of recognition. Whether assertoric statements are true and whether norms (or the corresponding normative statements) are right thus become matters for discussion (Habermas 1990, 158–159).

På det høyeste nivået av samhandling er ikke verden lenger noe gitt og konkret – den teoretiseres. Mangfoldet og sammenflettingen av perspektiver tvinger frem en ny forståelse av rasjonalitet. Tidligere aksepterte «sannheter» og normer settes spørsmål ved. Legitimiteten deres kan bare avgjøres gjennom debatt. Habermas snakker om en koordinering av tidligere adskilte perspektiver:

What typifies the development of interaction is not only the growing ability to coordinate perspectives that used to exist in isolation but also the greater degree of integration of previously separate types of interaction [...] That synthesis occurs in the notion of a higher-level suprapersonal imperative in which the intersubjective authority of a common will is expressed. (Habermas 1989, 160)

Utvidelsen av menneskets perspektiver og moralsk-rasjonelle kapasitet fører frem til forestillingen om en intersubjektiv autoritet, opphøyd over enkeltpersonen, som uttrykk for vår felles vilje. Det er dette «overindividuelle imperativet» som muliggjør forståelsesorientert heller suksessorientert handling:

What happens in argumentation is that the success-orientation of competitors is assimilated into a form of communication in which action oriented toward reaching understanding is continued by other means. In argumentation, proponents and opponents and opponents engage in a *competition with arguments* in order to convince one another, that is, in order to reach a consensus. This dialectical role structure makes forms of disputation available for a *cooperative search for truth* [...] In discourse what is called the force of the better argument is wholly unforced. Here convictions change internally via a process of rationally motivated attitude change (Habermas 1990, 160. Egen utheving)

Kommunikasjonens dialektiske struktur danner grunnlaget for en felles søken etter sannhet. Den mellommenneskelige konkurransen dreies fra individuell suksess til ønsket om å komme til enighet. Bare argumentene har makt, og enhver holdningsendring er rasjonelt motivert, ikke fremtvunget.

Problemet med den offentlige debatt

Hvordan fungerer egentlig den offentlige debatten Habermas setter som mål for menneskelig samhandling og rasjonalitet? For å undersøke dette må vi gå nærmere inn på hans forståelse av offentlighet, som først og fremst knytter seg til prinsippet om åpenhet: «We call events and occasions «public» when they are open to all, in contrast to closed or exclusive affairs [...]» (Habermas 2002, 1). «Offentlig» betegner altså noe som *er åpent for alle*. Det er innenfor dette likestilte, universelle offentlighetsidealet at prinsippet om *det beste argumentets makt* kan realiseres:

The bourgeois public's critical public debate took place in principle without regard to all preexisting social and political rank and in accord with universal rules [...] the results that under these conditions issued from the public process of critical debate lay claim to being in accord with reason; intrinsic to the idea of a public opinion born of the power of the

better argument was the claim to that morally pretentious rationality that was at once just and right. (Habermas 2002, 54)

I denne ideelle «borgerlige» offentlige debatten er det argumentets, ikke individets, makt som danner grunnlaget for diskursen. Dermed kan diskursen også gjøre krav på en opphøyd rasjonalitet. Habermas snakker om en *offentlig ånd* («public spirit»), forstått som klare, felles oppfatninger om hva som er rett og rettferdig dannet av «the public clash of arguments» (Habermas 2002, 94). Gjennom sammenstøtet av forskjellige oppfatninger, på en arena som er åpen og lik for alle, fødes den rasjonelle og rettferdige offentlige mening. I følge Habermas er det *pressen* som holdt den stadig voksende offentligheten sammen og gjorde den i stand til å snakke med og om seg selv. Pressen ble en sfære for kritisk debatt og et instrument som gjorde politiske avgjørelser tilgjengelige for samfunnet. (Habermas 2002, 51, 58). Pressen var den offentlige sfærens fremste institusjon (Habermas 2002, 181).

Det ideelle bildet av pressen som instrument og arena for offentligheten har imidlertid følge Habermas blitt forstyrret av det moderne samfunnets *kommersialisering*, eller det han kaller «the transformation of the public sphere into a medium of advertising» (Habermas 2002, 189). Resultatet er at den offentlige debatten ikke lenger styres av argumentenes makt, men av mektige individer:

Whereas formerly the press was able to limit itself to the transmission and amplification of the rational-critical debate of private people assembled into a public, now conversly this debate gets shaped by the mass media in the first place. [...] the sphere of the public was altered by the influx of private interests that received privileged exposure in it — although they were by no means eo ipso representative of the interests of private people as the public. (Habermas 2002, 188-189)

Moderne medier er ikke bare en formidler av den offentlige debatten — de *former* den. Pressen er ikke lenger et åpent forum der motstridende interesser kan møtes og konkurrere om offentlighetens anerkjennelse. I stedet får enkelte interesser privilegert tilgang til og makt over den offentlige diskursen. Denne skjevheten gjør at offentligheten ikke kan realisere sin opprinnelige funksjon som dommer for hvordan et rasjonelt og rettferdig samfunn skal se ut.

Operasjonalisering: kritisk diskursanalyse som metode

Vi har etablert et teoretisk rammeverk for å analysere offentlig debatt, men mangler fortsatt en forbindelse mellom teori og materiale. Siden jeg henter tekstene mine fra nyhetsmediet, og fordi mitt teoretiske utgangspunkt i stor grad handler om kommunikasjon, er det naturlig å undersøke diskurs innenfor den konkrete konteksten *massekommunikasjon*. Et av de første initiativene til å bringe diskursanalysen inn i kommunikasjonsteorien kom i 1985 med verket *Discourse and Communication*, redigert av Teun A. van Dijk. Et særlig fokus på medieskapt budskap oppstod fra anerkjennelsen om at media hadde enorm makt i samfunnet:

[The media is a] major cultural and ideological force, standing in a dominant position with respect to the way in which social relations and political problems were defined and the production and transformation of popular ideologies in the audience addressed» (Hall i Van Dijk 1985, 3).

Medienes makt til å definere sosiale og politiske spørsmål og påvirke publikums ideologiske grunnlag gir dem en svært dominant posisjon. Et sentralt premiss er at massekommunikasjon er en *kilde til vår felles bevissthet*. Offentligheten skapes gjennom det som presenteres for den. Her ser vi et syn på offentlig meningsdannelse som spiller Habermas' – massekommunikasjonen er ikke en funksjon av offentligheten, men omvendt:

The communications of a culture not only inform but form common images; they not only entertain but create publics, they not only reflect but shape attitudes, tastes, preferences. They provide the boundary conditions and overall patterns within which the processes of personal and group-mediated selection, interpretation and interaction go on. Communication is interaction through messages [...] Social interaction through such messages is the «humanizing» process of Homo Sapiens. The terms of this interaction [...] provide functional perspectives of existence, priority, value, and relationships; they cultivate public notions of what is, what is important, what is right, and what is related to what. (Gerbner 1985, 14)

Massekommunikasjon ikke bare informerer og formidler et samfunn, men skaper det. Den danner rammene for hvordan enkeltindivider og grupper velger ut, tolker og samhandler. Den etablerer perspektiver for hva som finnes, prioriteres og verdsettes, og kultiverer

offentlige oppfatninger om hva som er, hva som er viktig og riktig, og hvordan ting står i sammenheng.

Diskursiv makt og analysen av den

Medienes definisjonsmakt gjør en kritisk diskursanalytisk tilnærming fruktbar og nødvendig. Som Van Dijk selv formulerer det, gjør denne oss i stand til å undersøke hvordan diskurs etablerer og opprettholder *sosial dominans*:

This [...] process may involve such different «modes» of discourse-power relations as the more or less direct or overt support, enactment, representation, legitimation, denial, mitigation or concealment of dominance [...] critical discourse analysts want to know what structures, strategies or other properties of text, talk, verbal interaction or communicative events play a role in these modes of reproduction. (Van Dijk 1993, 250)

Diskursiv makt kan etableres på mange måter – gjennom uttalt støtte for et ulikhetsforhold i samfunnet, gjennom å la dominansen utspille seg, representere, legitimere, fornekte, formilde eller dekke den til. Den kritiske diskursanalysen undersøker hvilke strukturer i kommunikasjon som (re)produserer denne makten.

Sentralt for Van Dijks kritiske diskursanalyse er begrepet «social cognition» altså idéen om hvordan mentale modeller skaper en kognitiv forbindelse mellom diskurs (språk) og dominans (samfunn): «[...] the exercise of power usually presupposes mind management, involving the influence of knowledge, beliefs, understanding, plans, attitudes, ideologies, norms and values.» (Van Dijk 1993, 257). Ikke-fysisk maktutøvelse avhenger av en form for *kontroll over menneskesinnet*. Det er nødvendig å få tilgang til den offentlige mening (i.e. «the public mind»), og påvirke våre felles oppfatninger om fenomener i verden – vår sosiale kognisjon, definert slik:

Socially shared representations of societal arrangements, groups and relations, as well as mental operations such as interpretation, thinking and arguing, inferencing and learning, among others, together what we understand by social cognition (Van Dijk 1993, 257).

Vi kan se en forbindelse mellom van Dijks sosiale kognisjon og Habermas' konsept om livsverden – begge betegner konteksten eller *rammen* for subjektets erfaring og forståelse. Diskursiv dominans handler ifølge Van Dijk først og fremst om påvirkningskraft over disse

mentale modellene. Forestillinger om samfunnsstrukturer, grupper og sammenhenger, i tillegg til fundamentale kognitive operasjoner som tolkning, tenkning og læring, utgjør vår sosiale kognisjon. Van Dijk kaller dette *bindeleddet* mellom samfunnets mikro- og makronivåer, mellom individet og gruppen, og, kanskje mest relevant med Habermas' teorier i minne, mellom diskurs og handling.

Kunnskap og ideologier

Et spesielt aspekt av den sosiale kognisjonen krever utdypning, nemlig *kunnskap*. Siden kunnskap former hvordan vi tolker og forstår verden, er kontroll over hvilken kunnskap samfunnet har tilgang til avgjørende for kontroll over den offentlige mening. Denne slutningen begrunner også hvorfor det er så viktig å undersøke medias diskurs, som har nettopp oppbygging av kunnskap som mål. (Van Dijk 1993, 258).

Kunnskapsdannelse henger tett sammen med etableringen av evaluerende og normative modeller – ideologier. Van Dijk beskriver ideologi på følgende måte:

Ideologies are the fundamental social cognitions that reflect the basic aims, interests and values of groups. They may [...] be seen as the fundamental cognitive «programmes» or «operating systems» that organize and monitor the more specific social attitudes of groups and their members. [...] It is also increasingly accepted that concrete text production and interpretation are based on so-called models, that is, mental representations of experiences, events or situations, as well as the opinions we have about them. [...] Thus, a newspaper report about (specific events in) the war in Bosnia is based on journalistic models of that war. (Van Dijk 1993, 258)

Ideologi kan altså forstås ved hjelp av analogiene «program» og «operativsystem». De utgjør en form for organisasjonsprinsipp for samfunnet. Disse programmene ligger også til grunn for tekstproduksjon og -tolkning. I vår sammenheng, nyhetsdiskursen, er dette helt avgjørende. En nyhetssak rapporteres ikke i et normativt vakuum – den springer ut av journalistens modell eller mentale representasjon av hendelsen.

For Van Dijk har de mentale modellene kraft først og fremst i sin funksjon som bindeledd mellom det personlige og sosiale. Diskursen åpner for at den konkrete språkbrukeren kan gjøre sine individuelle modeller kollektive. Personlige erfaringer og meninger kan utvikles til sosialt delte kunnskaper. Det er her Van Dijk hevder vi finner kjernen i kritisk diskursanalyse,

altså hvordan dominante diskurser påvirker sosial kunnskap, holdninger og ideologi gjennom å produsere mentale modeller:

More specifically, we need to know how specific discourse structures determine specific mental processes. Or facilitate the formation of specific social representations. Thus, it may be the case that specific rhetorical figures, such as hyperboles or metaphors, preferentially affect the organization of models or the formation of opinions embodied in such models. Similarly, semantic moves may directly facilitate the formation or change of social attitudes, or they may do so indirectly, that is, through the generalization or decontextualization of personal models [...] of specific events (Van Dijk 1993, 259)

Diskursive strukturer som retoriske figurer og semantiske forskyvninger påvirker etableringen av sosiale modeller, og dermed holdninger.

Dominans

For å kunne gjennomføre kritisk diskursanalyse er det avgjørende å forstå Van Dijks dominansbegrep. Dette er ikke først og fremst interessant i sin individuelle manifestasjon, men som en egenskap ved forhold mellom samfunnsgrupper. Dominans springer ut av *sosial makt*, som videre springer ut av tilgang til ressurser som inntekt, status, gruppetilhørighet og kunnskap. En svært viktig maktressurs, som også de andre ressursene avhenger av for å kunne utspille sin sosiale makt, er *tilgangen til spesifikke former for diskurs og kommunikasjon* (Van Dijk 1993, 254).

Van Dijk hevder, som vi har sett, at sosial makt avhenger av en form for kognitiv kontroll, altså å kunne «[...] *change the mind of others in one's own interest*» (Van Dijk 1993, 254). Her ser vi spor av Habermas' teorier om samhandling – kognitiv kontroll gjennom bl.a. manipulasjon, er en strategisk handling. Makten ligger her ikke i det beste argumentet, men i den dominante aktørens posisjon overfor den som blir dominert. Van Dijk finner en sterk sammenheng mellom dominans og *diskurstilgang*. Som følge av dette mener han å kunne identifisere dominerte grupper nettopp utfra deres manglende plass i den offentlige samtalen. I den grad disse gruppene deltar i nyhetsdiskursen er det som oftest bare som offer eller trussel (Van Dijk 1993, 256). Denne skjeve tilgangen til diskursen kjenner vi igjen fra Habermas' problematisering av den offentlige debatt.

Et sentralt prinsipp for kritisk diskursanalyse er nettopp det *kritiske* aspektet, som ifølge Van Dijk nødvendigvis springer ut av et eksplisitt politisk standpunkt:

Unlike other discourse analysts, critical discourse (should) take an explicit sociopolitical stance: they spell out their point of view, perspective, principle and aims [...] their work is admittedly and ultimately political. Their hope, if occasionally illusory, is change through critical understanding. Their perspective, if possible, that of those who suffer most from dominance and inequality. Their critical targets are the power elite that enact, sustain, legitimate, condone or ignore social inequality and injustice. (Van Dijk 1993, 252)

Den kritiske diskursanalysen hevder ikke å være nøytral eller upartisk. Den henter sitt perspektiv fra gruppene som domineres og behandles som ulike. Den finner sitt mål i gruppene som står bak, legitimerer eller ignorerer dominansen og ulikheten.

Diskursstrukturer — kontekst

La oss oppsummere Van Dijks teoretiske rammeverk for hvordan diskurs og makt henger sammen: «Discursive (re)production of power results *from* social cognitions of the powerful, whereas the situated discourse structures result *in* social cognitions» (Van Dijk 1993, 259). Diskursiv maktutøvelse stammer *fra* maktinnehavernes sosiale modeller, mens strukturer i diskursen *fører til* sosiale modeller hos publikum. Men hvordan identifiserer vi hvilke diskursstrukturer som er relevante for etableringen av kognitiv kontroll? Den første mekanismen Van Dijk trekker frem handler først og fremst om diskursens kontekst, altså at mektige deltagere kan kontrollere rammene for samtalen og hvilke stemmer som får komme til orde i den:

If men exclude women from meetings, white restrict the access of blacks to the press, or immigration officers do not allow lawyers or social workers to interrogations of refugees, we have instances of discourse dominance, namely communicative discrimination [...] some voices are thereby censored, some opinions are not heard, some perspectives ignored: the discourse itself becomes a «segregated» structure. (Van Dijk 1993, 260)

Van Dijk skisserer her en motsats til Habermas' diskursive ideal om åpenhet og likestilling. Kommunikativ diskriminering fremstår som antitesen til kommunikativ handling. I dét noen stemmer ikke blir hørt og perspektiver ignorert, kan offentligheten aldri realisere sitt moralske eller rasjonelle potensial, slik Habermas forstår det.

Diskursstrukturer – tekst

Maktforhold kommer også til syne i selve teksten. Van Dijk peker på at den diskursive maktutøvelsen på et slikt «mikronivå» ofte er automatisert og mindre bevisst enn i diskursens kontekst: «[...] the influence of power will be much less direct and immediate at these levels, e.g. in intonation, lexical or syntactic style, rhetorical figures, local semantic structures [...] and so on» (Van Dijk 1993, 261). Konkrete kvaliteter ved språkbruken, som ordvalg og syntaks, retoriske figurer, lokal betydning etc. spiller – og påvirker – maktforhold i samfunnet. Van Dijk hevder dominerende språkbruk baseres på en helt grunnleggende sosial modell – representasjonene av «oss» og «dem»:

The justification of inequality involves two complementary strategies, namely the positive representation of the own group, and the negative representation of the Others. [...] Arguments, stories, semantic moves and other structures of such discourse [...] have such implications, for instance, in everyday conversations, political discourse, textbooks or news reports [...] Thus, models are being expressed and persuasively conveyed that contrast US with THEM, e.g. by emphasizing «our» tolerance, help or sympathy, and by focusing on negative social or cultural differences, deviance or threats attributed to «them». (Van Dijk 1993, 263)

Igen ser vi en parallell til Habermas og teorien om utviklingen av menneskets evne til perspektivtagning: Legitimering av ulikhet baserer seg nettopp på segregeringen av «vårt» perspektiv fra «de andres». I stedet for å integrere et andre- og tredjepersonperspektiv i sitt eget, dytter man det unna. Som vi skal se i analysen er nettopp denne oss/dem-kontrasten et bærende element i den russiske diskursen om flyktninger.

Van Dijks setter opp en oversikt over diskursstrukturer som bidrar til kognitiv kontroll:

- (a) Argumentation: the negative evaluation follows from the «facts».
- (b) Rhetorical figures: hyperbolic enhancement of «their» negative actions and «our» positive actions» [...]
- (c) Lexical style: choice of words that imply negative (or positive) evaluations.
- (d) Storytelling: telling about negative events as personally experienced, giving plausible details [...]

- (e) Structural emphasis of «their» negative actions, e.g. in headlines, ... in prominent, topical position.
- (f) Quoting credible witnesses, sources or experts, e.g. in news reports. (Van Dijk 1993, 264)

Et annet nyttig metodologisk verktøysett er det Van Dijk kaller «*persuasive content features*». Dette er strategier som er helt spesifikke for nyhetsdiskurs, og brukes for å forsterke inntrykket av sannhet. Van Dijk betegner strategiene slik:

- (A) Emphasize the factual nature of events, e.g., by
 1. Direct description [...]
 2. [...] evidence from close eyewitnesses
 3. [...] evidence from other reliable sources (authorities, respectable people, professionals)
 4. Signals that indicate precision and exactness [...]
 5. Using direct quotes from sources [...]
- (B) Build a strong relational structure for facts, e.g., by
 1. Mentioning previous events as conditions or causes [...]
 2. Inserting facts into well-known situation models [...]
 3. Using well-known scripts and concepts [...]
 4. Trying to further organize facts in well-specific structures, e.g. narratives
- (C) Provide information that also has an attitudinal and emotional dimension:
 1. Facts are better represented and memorized if they involve or arouse strong emotions [...]
 2. The truthfulness of events is enhanced when opinions of different backgrounds or ideologies are quoted [...]

(Van Dijk 1993, 84–85)

Disse to settene av diskursstrukturer vil være våre ledetråder i analysen. Argumentasjon, retorikk, ordbruk, historiefortelling, fokus på negative handlinger og sitering av troverdige vitner er elementer som vil hjelpe oss å undersøke hvorvidt russisk nyhetsdiskurs om flyktnings situasjonen (re)produserer sosial makt. Samtidig vil overbevisningsmekanismene hjelpe oss å avdekke hvorvidt diskursen kan antas å bli akseptert som troverdig av leseren, og dermed påvirke hans eller hennes sosiale kognisjoner.

Utfordringer ved teori og metode

Den største utfordringen ved Habermas' teorier om diskurs og offentlighet er spørsmålet om praktisk relevans. Habermas' idealer om frihet, likhet og åpenhet kan virke utopiske selv i det mest velutviklede demokrati – hvordan kan disse idealene overføres til en uutviklet russisk offentlighet? Det normative og universalistiske elementet i den habermasiske diskursetikken kan ved første øyekast virke blindt for den kulturelle, historiske og sosiale kløften mellom det vest-europeiske og russiske samfunnet.

Jeg vil likevel hevde at Habermas' diskursetikk er svært fruktbar for å forstå russisk offentlig debatt. Fordi etikken fokuserer på debatten som prosess heller enn produkt, gir den rom for et i prinsippet uendelig mangfold av uttrykk. Etikken normerer ikke *innholdet* i den offentlige samtalen, den formulerer ganske enkelt de prosedyriske *premissene* for konstruktiv debatt. I stedet for å undersøke russiske holdninger og meninger i og for seg selv, en analyse som uunngåelig blir farget av våre egen moralske vurderinger, problematiserer diskursetikken *hvordan* disse vurderingene blir konstruert.

Utfordringen ved van Dijks kritiske diskursanalyse ligger i metodologiens politiske element. Metoden tilstreber ikke nøytralitet, men tar helt eksplisitt de undertryktes perspektiv i diskurskritikken. Dette er en krevende øvelse. Som jeg selv har oppdaget er grensen mellom empirisk forankret kritikk og tendensiøs polemikk lett å tråkke over. Å undersøke dominerende språkbruk vekker uunngåelig følelser. Meningsfull diskursanalyse fordrer imidlertid at empirien, ikke følsene, får styre.

Analyse

Rossijskaja Gazeta

Karakteristisk for *Rossijskaja Gazetas* (RGs) flyktningediskurs er noe jeg vil beskrive som et underliggende didaktisk fokus. Avisens dekning drives tilsynelatende fremover av et mål om å *lede* leseren frem mot en spesifikk forståelse. For å bruke Van Dijks begrep, nyhetsdiskursen tilstreber å påvirke den sosiale kognisjonen rundt flyktningsaken. Den sosiale kognisjon forsøkes påvirket ved at hver enkelt nyhetssak settes inn i en konkret modell. Nyhetsdiskursen kretser rundt denne modellen, *forståelseshorisonten*, formet av tidligere tekster, kunnskap, holdninger og ideologi (Van Dijk 1993, 258).

Modellen som ligger til grunn for RG flyktningediskurs kommer til syne gjennom aktiv bruk av kontekst. Hver enkelt sak plasseres i en større sammenheng. Dette diskursive verktøyet leder leseren aktivt mot en konkret forståelse av flyktnings situasjonen. RGs diskurs består altså ikke bare av nyheter, men også forståelsesmodellen disse nyhetene skal settes inn i. Vi skal nå se hvordan dette manifesterer seg i tekstene.

Årsak og virkning

Sentralt for RGs modell for flyktnings situasjonen er teorien om *årsaksforhold*. Avisen har en bestemt tolkning av konteksten eller årsakene bak hendelsene i blant annet Middelhavet, og nyhetsdekningen tar form som implisitt – eller eksplisitt – støtte for denne tolkningen. Teorien om årsak fungerer som et premiss for hele flyktningediskursen. Dette premisset kommer til syne i gjengivelsen av et sitat fra president Putin:

«Мы активно возражали против того, что происходило, скажем, в Ираке, в Ливии, в некоторых других странах», - напомнил Путин. «Никто не слушал: наоборот, считали, что Москва занимает антизападную позицию. А сейчас, когда вы имеете сотни тысяч, уже миллион беженцев, как вы думаете, у нас позиция была антизападная или прозападная?» - спросил он. (Putin i Latukhina, 11.01.2016)

Årsaken til at flyktninger i milliontall strømmer til vesten, er nettopp vestens egne handlinger i den arabiske verden. Russland var motstemmen som ble overhørt av Europa, og nå betaler kontinentet prisen for å ikke ha lyttet. Den russiske posisjonen ble avskrevet som

«antivestlig». Nå har historien imidlertid vist, ifølge Putin, at å høre på Russland ville vært i Vestens beste interesse.

Putin formidler i sitatet også et annet premiss for den russiske offisielle flyktningsdiskursen, i sin bruk av pronomenerne *мы / вы* som en form for antiteser. Det er *dere* som har flyktingene, ikke *vi*.

En annen mektig stemme som underbygger Kremles versjon om at flyktningskrisen er Europas egen skyld, er Hviterusslands president Lukasjenko: «Итоги подобной «демократизации» печально известны. Сегодня миллионы мигрантов хлынули на европейский континент, что стало острой международной проблемой», - отметил президент Белоруссии (Lukasjenko i Jermolaeva, 30.10.2015). Migrantstrømmen er det sørgelige resultatet av Vestens demokratiseringspolitikk. Uttrykket «печально известны» forutsetter at Lukasjenkos forståelsesmodell er forankret i en felles bevissthet. Det stilistiske grepet skaper en forbindelse mellom Lukasjenkos personlige tolkning og samfunnets. Det formidler en forventning til leseren, av Van Dijk (1988, 82) forklart slik: «[...] the reader or listener is expected to build a textual representation and situational model as intended by the speaker/writer». Lukasjenkos retorikk tar for gitt at leseren deler hans representasjon av flyktningskrisen som demokratiseringens sørgelige bakside.

Den elitesanksjonerte representasjonen av flyktnings situasjonen handler ikke bare om dens årsaker, men også dens konsekvenser. Putin tegner et truende bilde:

«Если бы тогда [...] прислушались бы ко мне, может быть, и не было бы сегодняшних террористических актов в Париже, потому что не было бы такого всплеска терроризма на территории Ирака, Ливии и других стран Ближнего Востока», - убежден он. (Putin i Latukhina, 11.01.2016)

Terroren i Paris blir her forstått som en mulig konsekvens av at vestlige ledere vendte et døvt øre mot Moskva. Uten å eksplisitt hevde at flyktinger fører til terror, kan Putin bare etablere en sammenheng mellom faktorene, og overlate slutninger om kausalitet til leserne.

Kan vi imidlertid ta Putins uttalelser til inntekt for RGs modell for flyktnings situasjonen? Et argument i denne retning handler selvfølgelig om konteksten for sitatet: RG er russiske myndigheters offisielle utgivelse. Avisen er en avgjørende instrumentell rolle - statens lover og forskrifter trer først i kraft idet de publiseres her (se bl.a. Zassoursky 2004, 192). Dette

gjør at avisen på sett og vis *iverksetter den offisielle diskursen*. Det er derfor naturlig å tolke RG som en forlengelse eller offentliggjøring av Kremles virkelighetsmodell. Samtidig finner vi tegn til at avisen sanksjonerer Putins modell også *i selve teksten*: «Владимир Путин назвал причины кризисов в мире» (Latukhina, 11.01.2016. Egen utheving). Her forutsetter avisen et én-til-én-forhold mellom det Putin sier, og det han sier noe om. Kontrasten til Habermas' dialektiske diskursteori er klar. Sannheten springer her åpenbart ikke ut av mangfold av argumenter, men ut av det enkelte subjektet. Diskursens mål er ikke å oppnå en felles forståelse, men å formidle den ene, riktige. Bruken av verbet «назвать» peker på at grunnene allerede finnes, som om de er uavhengig av subjektets verbalisering. Det eneste Putin gjør, er å sette navn på dem.

Eventyrtroper og -moral

Den sosiale kognisjonen som ligger til grunn for diskursen i RG, modellen om at russiske myndigheter har den ene, riktige forståelsen av årsakene for flyktningkrisen, kommer også til syne i saken om et møte mellom utenriksminister Lavrov og representanter fra FN og EU: «Лавров объяснил ЕС, где корни кризиса с беженцами» (Rilskij, 08.09.2015. Egen utheving). Her ser vi et eksempel på det didaktiske perspektivet som preger diskursen i RG – Lavrov skal forklare, *belære*, EU om hvor kjernen i flyktningkrisen ligger. Det ligger også et messianistisk element her: Russland kommer den bortkomne motparten, Europa, til unnsetning. De to partene fremstår nesten som troper fra et eventyr – Russland er den kloke, EU er den ignorante:

[...] Россия неоднократно призывала Запад вести более взвешенную внешнюю политику, принимать решения исходя не из внутривнутриполитических соображений, а с учетом региональных реалий, бережнее относиться к местным обычаям и традициям. В общем, быть мудрее. Но каждый раз дипломаты из США и ЕС отвечали своим российским коллегам: «Спокойно! Мы знаем, что делаем!» (Rilskij, 08.09.2015)

Russland har gang på gang oppfordret Vesten om å ta «klokere» avgjørelser, bare for å bli møtt med arrogant ignoranse. I eventyret om den globale geopolitikken er Russland protagonisten, helten, som kjemper for det gode og riktige. Vesten er antagonist. Det er likevel ingen fiendtlighet fra russisk side – det grunnleggende motivet, som tilsynelatende driver diskursen fremover, er ønsket om hjelp.

Gjennom å posisjonere seg som den gode og kloke protagonisten, kan russiske myndigheter også forfekte en form for moralsk overlegenhet. Sosial kognisjon om at skylden for flyktningkrisen ligger hos vestlige aktører, resulterer i en svært effektiv diskursiv strategi: appellen til en universell rettferdighetssans: «Справедливость требует того, чтобы страны, которые несут ответственность за развязывание конфликтов, несли большую ответственность за оказание гуманитарной помощи» (Lavrov i Rilskij, 08.09.2015). Det er de som har blandet seg inn i konfliktene som har ansvaret for å hjelpe flyktningene denne innblanding har skapt. Implisitt fritar dermed Lavrov Russland fra ansvar om å yte humanitær hjelp. Formuleringen «справедливость требует» er et mektig diskursivt grep – påstanden legger krav på universell legitimitet, noe som ikke kan stilles spørsmål ved. Igjen kommer kontrasten til Habermas' diskursetikk til syne:

In argumentation, claims to validity that heretofore served actors as unquestioned points of orientation [...] are thematized and made problematic. [...] The validity of a contested norm is put in abeyance when practical discourse begins (Habermas 1990, 125).

Lavrovs ord står i en form for pre-diskursivt landskap, der de tar sikte på å fungere nettopp som de ubestridte orienteringspunktene Habermas problematiserer. I dette landskapet er moralsk argumentasjon unødvendig, fordi moralen her kan eksistere forut for diskursen. Ingen kan argumentere for at Russland skal hjelpe flyktningene – det ville være direkte umoralsk.

Lavrovs moralske appell for å plassere flyktningebyrden hos «de ansvarlige», altså ikke hos Russland, finner sitt ekko i sitatet fra president Putins pressesekretær Dmitrij Peskov:

Расходы по приему и размещению беженцев должны нести те страны, которые причастны к дестабилизации ситуации на родине этих людей, считают в Кремле. Так что для России участие в программах помощи беженцам вряд ли актуальный вопрос. (Peskov i Latukhina, 10.09.2015)

Kostnadene flyktningene fører med seg bør bæres av de landene som har bidratt til uroen i landene disse menneskene flykter fra. Implisitt i denne påstanden er forståelsesmodellen der Russland ikke bare har stått utenfor Vestens inngripen i Midtøsten, men aktivt advart mot den. Ved å ta avstand fra årsakene for krisen kan myndighetene samtidig ta avstand fra konsekvensene av den. Russland har ingen skyld, og dermed intet ansvar.

Bare fire dager senere publiserer Rossijskaja Gazeta nye uttalelser fra Peskov, som ikke bare fratrar Russland ansvar for å hjelpe til i flyktningkrisen, men fra å diskutere den overhodet:

Приток беженцев – внутреннее дело Евросоюза и их острая проблема, Москва это не комментирует, сообщил журналистам пресс-секретарь президента РФ Дмитрий Песков. «Очевидно, что это большая проблема для стран Евросоюза в отдельности и ЕС в целом. *Какие-либо комментарии здесь неуместны. Это внутреннее дело Европейского союза [...]* скорее ситуация, которая в настоящий момент в качестве очень острой проблемы стоит для стран Евросоюза, а не для России» [...] (Peskov i Latukhina, 14.09.15. Egen utheving)

Flyktningstrømmen er EUs interne problem. Det angår de europeiske landene, ikke Russland. Flyktningesaken «passer seg ikke» for russisk diskurs — Moskva har ingenting å si om det.

I denne saken finner vi også spor av hvordan forholdet mellom myndighetene og RG kan arte seg. Artikkelen fremstår som en ren politisk meddelelse, uten metatekst eller redaksjonell kommentar. Oppsummerende for formatet er formuleringen «сообщил журналистам [...]». Bildet som skapes er av kommunikasjon i sin mest ideelle form – en ren og uforstyrret overføring av et budskap fra sender til mottager. Journalistene er passive mottagere av informasjon fra den aktive pressesekretæren. Avisens funksjon som myndighetenes talerør er i dette tilfellet helt utilslørt.

Diskursmonopol

Vi vet at RG er russiske myndigheters offisielle utgivelse, men på hvilken måte kommer denne forbindelsen til syne i avisens diskurs? Den tydeligste konsekvensen av avisens tilknytning til makteliten er at det er nettopp makteliten som dominerer, for ikke å si har monopol på, diskursen. Alternativer til den offisielle modellen for flyktningssituasjonen har ingen representasjon i RG. Som vi har sett hos Van Dijk er tilgang til mediediskursen helt sentralt for utøvelse av sosial makt:

[...] power and dominance of groups are measured by their control over (access to) discourse. The crucial implication of this correlation is not merely that discourse control is a form of social action control, but also and primarily that it implies the conditions of control over the minds of other people, that is, the management of social representations. (Van Dijk 1993, 257)

Gjennom å kontrollere hva som skrives og sies i flyktningedebatten, har russiske myndighetene forutsetninger for å kontrollere de sosiale kognisjonene knyttet til den. Makteliten kan styre befolkningens forståelse av situasjonen. De eneste tilfellene der alternative representasjoner får plass i diskursen, er når de undergraves. Et eksempel på en slik avvisning av andre synspunkter kommer frem er kommentarartikkelen fra den mektige kulturaktøren Mikhail Sjvydkoj (24.11.2015):

[...] мне приходилось слышать от западных коллег суждения о том, что именно действия России спровоцировали мощный поток беженцев в Европу, и прежде всего в Германию. Но это очевидное лукавство.

Sjvydkov avviser ikke at det finnes andre perspektiver på de bakenforliggende årsakene for flyktningssituasjonen enn de som dominerer RGs diskurs, men han avviser konsekvent deres legitimitet. Påstander om at Russland har forårsaket flyktningstrømmen er *åpenbare løgnaktigheter*. Dette retoriske grepet forutsetter igjen at leseren deler en spesifikk modell av situasjonen. Det forventes at «alle» kan se gjennom den alternative modellen som hersker i Vesten. Et annet interessant retorisk grep hos Sjvydkoj er formuleringen «мне приходилось слышать». Passivkonstruksjonen gir assosiasjoner til noe som foregår mot subjektets vilje. Forfatteren hadde ingen interesse av å høre alternative forståelser av flyktningekrisen. Denne «andre» diskursen var uønsket og ble påtvunget ham. Sjvydkov kan dermed se ut til å formidle en interessant normativ modell for den russiske flyktningediskursen: den skal være enhetlig. Utenforstående stemmer har ikke noe i den å gjøre.

Fremstilling av flyktningene: leksikalsk forvirring

La oss ta et skritt bort fra representasjon av de geopolitiske beveggrunnene bak flyktningssituasjonen, og undersøke representasjonen av flyktningene selv. Hvilke diskursive strukturer kjennetegner RGs omtale av disse menneskene?

Et første interessant funn er begrepsbruken. Ordene *bezjentsy*, *migranty* og *nelegaly* brukes tilsynelatende som synonymer. I Ozjegovs russiskordbok (28. utgave, 2014) skilles de tre benevnelsene imidlertid tydelig fra hverandre: en flyktning betegner et menneske som har forlatt hjemstedet sitt på grunn av nød, mens en migrant ganske enkelt er et menneske som migrerer (i.e. «совершает миграцию»). De to begrepene har altså tilsynelatende en ikke

ubetydelig semantisk forskjell – det første omtaler et menneske som er (eller har vært) i en nød så stor at han har sett seg tvunget til å flykte. Det andre begrepet rommer en mye større og mer kompleks gruppe. Mennesker med et helt spekter av grunner for å flytte på seg, alt fra ønsker om bedre livsvilkår for sine barn til hellig krig. Den store forskjellen mellom de to begrepene er altså nærværet av «nød» i betydningsinnholdet. Bruken av ordet *bezjentsy* kan i kraft av assosiasjonen til nød antas å frembringe en større grad sympati hos leseren enn det mer nøytrale og flertydige ordet *migrant*. Viktigere enn abstrakte assosiasjoner til menneskelig lidelse er det kanskje heller at flyktninger og migranter tilhører helt konkrete, forskjellige juridiske kategorier. FNs høykommissær for flyktninger definerer forskjellen slik:

Refugees are persons fleeing armed conflict or persecution. [...] Their situation is often so perilous and intolerable that they cross national borders to seek safety in nearby countries, and thus become internationally recognized as “refugees” [...] These are people for whom denial of asylum has potentially deadly consequences. Refugees are defined and protected in international law. [...] Migrants choose to move not because of a direct threat of persecution or death, but mainly to improve their lives by finding work, or in some cases for education, family reunion, or other reasons. Unlike refugees who cannot safely return home, migrants face no such impediment to return. [...] this distinction is important. Countries deal with migrants under their own immigration laws and processes. Countries deal with refugees through norms of refugee protection and asylum that are defined in both national legislation and international law. (Edwards 2016)

Flyktninger defineres og beskyttes i henhold til internasjonal lov, fordi de ikke er trygge i hjemlandet. Denne manglende tryggheten gjelder ikke migranter, som har *valgt* å forlate hjemlandet på jakt etter et bedre liv. RGs ordbruk ignorerer denne avgjørende forskjellen.

Det siste i rekken av «synonymer» RG bruker i flyktningsdiskursen, er *nelagly*. Her er det ikke tvil om at vi har å gjøre med noe som er ulovlig og knyttet til kriminalitet. Ozjegov bruker også synonymet *podpolnyj* – noe som foregår under jorden, under bordet, i mørket. I et rettssamfunn er det ulovlige uønsket. Det er et onde som må forhindres. Betegnelsen *nelegaly* definerer disse menneskene ut av det gode samfunn.

Van Dijk har følgende å si om hvorfor valg av ord har betydning for nyhetsdiskursen:

The choice of words may signal [...] the group-based or institutional embedding of discourse, and especially the attitudes and hence ideologies of the speaker. Whether the newspaper selects terrorist or freedom fighter to denote the same person is not so much a question of semantics as an indirect expression of implied but associated values incorporated in shared-word meanings. (Van Dijk 1988, 81)

Bruken av forskjellige ord for å betegne én og samme person kan uttrykke diskursens sosiale og forankring. Implisitt i ordvalget ligger holdninger, ideologi og verdier. Leksikalske stil er derfor et fruktbart felt for diskursanalyse.

I norske medier har språkbruken i flyktningdebatten var grundig analysert (– se blant annet Holmås 2016). Også internasjonal presse har viet mye spalteplass til problematiseringen av ordvalg i flyktningsaker. BBC kalte debatten en «battle over words», og ga plass til stemmer som var svært kritiske til medienes ordbruk (Ruz 2015). Al Jazeera offentliggjorde sine egne refleksjoner rundt valg av begreper:

It is not hundreds of people who drown when a boat goes down in the Mediterranean, nor even hundreds of refugees. It is hundreds of migrants. It is not a person – like you, filled with thoughts and history and hopes [...] It is a migrant. A nuisance. (Malone 2015)

Metaperspektivet var en viktig del av flyktningdebatten i internasjonale medier. Jeg har imidlertid ikke kunne finne lignende diskusjoner i RG eller russiske medier overhodet. Den leksikalske stilen i russisk flyktningsdiskurs er tilsynelatende et ikke-tema.

Mørke øyne, mørke motiver?

La oss gå videre til eksempler på RGs representasjon av flyktingene selv. I et korrespondentbrev fra øyen Lesbos i Egeerhavet betegnes flyktningstrømmen innledningsvis som *nelegalnyj sjtorm* (Gasiuk, 22.09.2015). Kontekstualiseringen av flyktingene som lovbrøtere påvirker leserens forståelse av ordene, handlingene og motivene deres. Dette kommer frem i journalistens samtale med to syriske tenåringsbrødre:

Черноглазые 19-летний Салех и его 15-летний брат Мариз при расплавляющей воздух 32-градусной жаре одеты в теплые пуховики. [...] – Слава Аллаху, что добрались живыми! Теперь мы переберемся в Данию или Финляндию и начнем новую жизнь, – рассказывает корреспонденту «РГ» старший из братьев на сносном английском языке. [...] – Где же ваши родители, Салех? И чем ты займешься в Дании

или Финляндии, ведь ты же наверняка не говоришь ни по-датски, ни по-фински? – Отец с матерью остались в Турции, но как только мы с братом обустроимся в Евросоюзе, то обязательно заберем их к себе. А язык я выучу – для меня это не проблема, – уверенно говорит сирийский юноша. (Gasiuk, 22.09.2015)

Journalistens spørsmål om hva tenåringsgutten skal gjøre i Norden får en mistenkeliggjørende funksjon i teksten fordi intervjuobjektet helt fra starten representeres som *nelegal*. Salekh og broren har tatt seg til Europa ulovlig – da er det vel ikke fjerntliggende å anta at de vil fortsette å begå ulovlige handlinger også etter at de har ankommet? Konteksten, det ulovlige og mistenkelige, farger også hvordan vi forstår andre deler av teksten. Den eneste skildringen av tenåringenes fysiske fremtoning er at de er svartøyde. Det mørke blikket presenteres som et definerende trekk. Selv om skildringen i seg selv ikke nødvendigvis vekker noen negative assosiasjoner, blir den påvirket av å være underordnet forståelsesmodellen *ulovlig*. Innenfor denne modellen er det som om guttenes mørke øyne speiler de mørke metodene som har ført dem hele veien til Hellas.

Innenfor den mistenkeliggjørende representasjonen av brødrene Salekh og Mariz er det flere elementer som undergraver sympatiske reaksjoner hos leseren. Journalisten understreker at guttene har varme jakker på seg – altså er de neppe i noen akutt, materiell nød. De siteres på å lovprise Allah. I seg selv skaper sitatet neppe noen sterke motforestillinger hos leseren, men innenfor den kriminelle konteksten er det ikke fjerntliggende at leseren tolker den åpenlyse religiøsiteten som et tegn på ekstremisme. Opplysningen om at foreldrene har blitt igjen i Tyrkia setter også spørsmål ved guttenes motiver for å dra til Hellas. Hvorfor kunne ikke også de bli igjen? Og hvorfor skal de hente foreldrene til Europa så fort de har funnet seg til rette? Hvor mange flere slektninger kommer de til å hente? Guttene fremstår heller ikke som hjelpetrengende. Eldstebroren fremviser en påfallende selvsikkerhet i utsagnet om at han kommer til å lære språket uten problem. Det er lite i skildringen som påkaller medfølelse fra leseren. Hvis det er dette som er flyktingene, en storm av illegale, med mørke øyne og tvilsomme motiver, er det neppe noe å åpne hjerter og grenser for.

Mistenkelige *andre*

Selv uten eksplisitt bruk av ordet *nelegaly* representerer RG ofte flyktingene som mistenkelige. I en artikkel med det retoriske spørsmålet «Куда идет Германия?» i

overskriften, kommer dette tydelig frem i journalistens møte med en gruppe unge flyktninger:

[...] в основном молодые люди, от 18 до 35 лет. Они сидят на скамейках у станций метро, в дешевых закусточных, копаются в своих смартфонах. По всему их виду понятно, что заняться им абсолютно нечем. Но беда в том, что их истории вызывают некоторые сомнения. «Я иранец-алавит», – рассказывает один из них, почему-то со священным индийским знаком "ом" на груди. – «Бежал из Тегерана, потому что шииты у нас очень нетерпимо относятся к алавитам, и меня могли убить» [...] С чего в Иране стали преследовать алавитов — последователей одного из направлений шиизма, тем более что Тегеран активно поддерживает алавита Башара Асада, выяснить у парня не удалось — он вдруг перестал понимать английский. (Volkov, 08.02.2016)

Igjen er det lite i skildringen som kan antas å vekke sympati hos leseren. Flyktningene representeres som uvirksomme og tiltaksløse. Mer problematisk fra journalistens synspunkt er det likevel at historiene deres ikke virker legitime. Den unge mannen i intervjuet hevder en religiøs tilknytning som, antyder journalisten, undergraves av klesdrakten. Når den unge mannen konfronteres med uoverensstemmelser i historien sin, klarer han ikke å forklare seg. Ikke bare fremstiller teksten intervjuobjektet som mistenkelig, men også latterlig — presset gjør at han brått slutter å forstå hva journalisten sier. Implisitt i intervjuet er påstanden om at journalisten *overlister* objektet. Det antydes at journalisten, i motsetning til tyske myndigheter som har gitt den unge mannen med den mistenkelige historien asyl, ikke lar seg lure. Journalistens vilje til å stille spørsmål ved flyktnings situasjonen setter ham i kontrast til representasjonen av det offisielle Tyskland, som han hevder fortier det hele: «[В] силу каких-то причин ситуация с беженцами *замалчивается на всех уровнях власти*. Почему так происходит – определенные догадки есть. Но ничего хорошего для Германии они не сулят» (Volkov, 08.02.2016. Egen utheving). Sitatet forsyner leseren delvis med svar på det retoriske spørsmålet i overskriften: det er tydelig at Tysklands holdning i flyktnings spørsmålet ikke vil føre til noe godt.

Retoriske spørsmål om flyktingenes betydning for Europas fremtid finner vi flere av i en annen artikkel:

Потерпят ли зачастую неграмотные крестьяне Афганистана или Сирии, воспитанные в духе консервативного ислама, царящий в Европе феминизм? Согласятся ли с тем, что к ним и их семьям будут применяться меры ювенальной юстиции? Примут ли вольные нравы в одежде и поведении, царящие в европейских увеселительных заведениях? Согласятся ли терпеть рядом с собой лиц нетрадиционной ориентации? Ответ на эти вопросы очевиден. Достаточно вспомнить, что во время кельнских событий нападавшие не случайно называли немецких женщин шлюхами, поскольку в том мире, откуда они прибыли, именно так, по их представлениям, шлюхи и выглядели. (Sjestakov, 17.01.2016)

Den sosiale kognisjonen som ligger til grunn for artikkelen er en dikotomisk modell av *oss* og *de andre*. Flyktningene er så annerledes fra de innfødte at idéen om at begge gruppene kan leve i det samme samfunnet virker helt utenkelig. Hvordan skal flyktningene, representert som primitive analfabeter, kunne passe inn i det moderne Europa? Hvordan vil konservative muslimske menn forholde seg til frigjorte, lettkledde europeiske kvinner? Skribenten hevder at vi allerede vet svaret på disse spørsmålene, og viser til overgrepene under nyttårsfeiringen i Köln. For flyktningene er tyske kvinner horer, fordi der de kommer fra er det jo nettopp slik horer ser ut.

Representasjonen av flyktningene som primitive — nærmest barbariske – med store behov for sivilisering, skinner gjennom i RGs sarkastiske skildring av EUs informasjonsprogram for asylsøkere. Under overskriften «Жен в Европе не покупают» forklarer journalisten hva opplæringen faktisk handler om:

Их цель: максимально доходчиво объяснить прибывшим на [постоянное место жительства] иностранцам, чего категорически нельзя делать в Европе. Фактически речь идет о перевоспитании уже взрослых людей или как минимум коррекции их поведения, традиций и взглядов. (Jermolajeva, 25.01.2016)

Bruken av ordet *faktitsjeski* kan bidra til å fremstille praksisen som så utrolig at journalisten nettopp må understreke dens faktisitet. Implisitt er oppfatningen av hvor absurd det er å drive oppdragelse og adferdskorrigerende av voksne mennesker. At disse menneskene, videre, neppe kan ansees som særlig oppegående kommer frem i formuleringen «максимально

доходчиво объяснить». Asylsøkerne trenger tilsynelatende en ekstremt lettfattelig og tydelig forklaring:

«В Германии сначала оплачивают товар в супермаркете, а затем уже его открывают», - так прямолинейно беженцам объясняют правила поведения в земле Баден-Вюртемберг. [...] Во многих городах Германии беженцам запретили посещать ночные клубы и бассейны до тех пор, пока выходцы из стран Ближнего Востока и Африки не научатся себя вести. Более того, администрация немецких бассейнов начала разрабатывать для беженцев свод правил, в которые, как сообщают СМИ, должны войти следующие требования: «не справлять нужду в воду бассейна, не трогать проплывающих мимо женщин и детей, не заходить в женскую часть бассейна, мыться перед погружением в воду». (Jermolajeva, 25.01.2016)

Implisitt i sitatet er påstanden om at dette er selvfølgeligheter, ting «alle» vet. De som mangler denne grunnleggende kunnskapen må forstås sosiale avvikere. Flyktningene i sitatet representeres som en antitese av det siviliserte mennesket: de vet ikke engang hvordan en handel foregår. Flere steder har man måttet forby dem fra deler av det offentlige rom, fordi de ikke kan *oppføre seg*. Generaliseringen «выходцы из стран Ближнего Востока и Африки» antyder at de sosiale problemene omfatter hele gruppen. Hvis leseren ikke har tilgang til annen kunnskap er det altså ikke umulig at han vil anta at alle innvandrere fra Midtøsten og Afrika gjør fra seg i offentlige svømmebasseng. Artikkelen må for øvrig sies å ha klare tegn på det Van Dijk kaller utøvelse av hvit gruppedominans, definert slik:

[...] discourse properties must be geared towards the production or activation of an episodic mental model about ethnic minorities, in such a way that this model will in turn confirm negative attitudes and ideologies in the audience. (Van Dijk 1993, 263)

De diskursive grepene i saken om informasjonsprogrammet skaper utvilsomt negative modeller av de aktuelle minoritetene hos leserne, i dette tilfellet representert som urenlige, uopplyste og usiviliserte.

Apokalypsens retorikk

Et interessant funn i RGs flyktningediskurs er det jeg vil kalle apokalyptisk retorikk. Hvis vi skal ta avisens leksikalske stil som indikasjon på hvilken effekt flyktningene har på Europa, er

nemlig endetiden tilsynelatende nær. Journalist Maksim Makarytsjevs skildringer skaper assosiasjoner til en post-apokalyptisk skrekkfilm:

Европу ведут в джунгли [...] Жители европейских стран, что называется, «на своей шкуре», начинают ощущать то, насколько беспомощной перед лавиной беженцев, среди которых оказались преступники всех мастей, оказалась толерантная Европа. (Makarytsjev, 19.01.2016. Egen utheving)

Makarytsjev knytter to truende metaforer til flyktningene: den ville og usiviliserte jungelen, og snøskredet som velter over de hjelpeløse ofrene. Trusselbildet etableres også gjennom ordet *prestupniki*, som henspiller på den nevnte modellen for flyktninger som kriminelle. Den mest grunnleggende trusselen finner Makarytsjev imidlertid i flyktningenes fremmedhet. Han bruker *bezjentsy* som synonym til *tsjuzjaki* (fremmede, utenforstående) og *prisjeltsy* (aliens/romvesener). Den sosiale modellen som formidles i artikkelen sentrerer rundt det ukjente og uforståelige.

For å legitimere påstanden om at flyktninger er en trussel viser Makarytsjev til hendelsen der journalister ble overfalt av tre menn under et opprør i teltleiren i Calais. I omtalen av angrepet i leiren går den leksikalske stilen fra å være fremmedgjørende til åpent antagonistisk: flyktningene er angripere («злоумышленники») og opprørere («непокорные»). De tre voldsutøverne i Calais presenteres i teksten som modell for flyktninger generelt. Dersom den voldelige modellen får dominans i diskursen, er det sannsynlig at leseren legger den til grunn for sin egen holdning til flyktninger. Det er nettopp denne mekanismen, diskursens innflytelse på sosial kognisjon gjennom etableringen av mentale modeller, Van Dijk (1993, 258–9) kaller kjernen for kritisk diskursanalyse.

En svært produktiv underkategori av RGs apokalyptiske retorikk er bruken av metaforer tilknyttet vann. En artikkel med tittelen «Европейский потоп» sammenligner flyktningsstrømmen med en bibelsk syndflod:

Дамбы прорваны. Вчера беженцев было десятки тысяч, сегодня — сотни тысяч, а завтра — и миллионы, ведь дело идет к этому. Беженцы заполняют европейское пространство. К чему приведет нынешнее практически неконтролируемое нашествие? (Prokofjev, 08.09.2015)

Flyktningene fremstilles her som en flodbølge ingen demninger kan stoppe. Bølgen slår innover Europa med en stadig økende kraft. Bildet av en ustoppelig tsunami er skremmende nok i seg selv, men i siste setning gis bølgen en ytterligere dimensjon. Ordet *nasjestvie* knytter en fiendtlig vilje til bølgen. Flyktningstrømmen representeres som en invasjon. Det tegnes et bilde av en ukontrollerbar fiende som okkuperer og overtar det europeiske rom.

Artikkelen om den europeiske syndfloden er først og fremst et intervju med forfatter Anatolij Gladilin, som mener å ha forutsagt de katastrofale følgene av innvandring fra afrikanske og arabiske land. Gladilins teorier om at innvandrere ikke kan integreres tildeles betydelig spalteplass av RG:

Надо полагать, что там, где поселятся пришельцы, они начнут устанавливать свои порядки, как это было с их предшественниками. Потому что пришла иная цивилизация. Ведь во Франции есть немало кварталов, районов, где полиция не показывается. [...] Туда не рискуют заезжать даже пожарные, потому что их забрасывают камнями. Потому что там *верховодит цветная мафия*. [...] Кто там командует? Наркодилеры, у которых большие деньги, огромное количество оружия. Расчет доброхотов и прочих радетелей прав человека на то, что новое поколение с окраин интегрируется во французскую жизнь, за редким исключением не оправдывается. (Gladilin i Prokofjev, 08.09.2015. Egen utheving)

Igjen ser vi bruken av ordet *prisjelets*, av Ozjegov blant annet definert som *inoplanetjanin*. Disse innvandrerne er så fremmede fra oss at de ikke finnes noen tilgjengelig representasjoner eller modeller i vår verden. De er som romvesener å regne. Disse andre kan, hevder Gladilin, dermed aldri bli en del av samfunnet. I stedet forskanser de seg angivelig i totalt utilgjengelige enklaver der lovløsheten hersker. I disse enklavene hersker det Gladilin kaller den *fargede mafiaen*. De fargede representeres her som tungt bevæpnede narkoledere. Vi trenger ikke strekke Van Dijks teori særlig langt for å hevde at representasjonen bygger på og formidler en rasistisk holdning, og utgjør nok et eksempel på diskursiv hvit maktutøvelse.

Det er ikke bare fargede som representeres negativt i teksten. Også menneskerettighetsforkjempere avskrives i kraft av sin idé om at innvandrere kan integreres. Situasjonen i de angivelig lovløse ghettoene i Frankrike presenteres som modell

for all fremtidig innvandring. Ifølge Van Dijk er denne måten å sette tidligere hendelser som betingelser for fremtidige er effektivt grep for å skaffe aksept for en påstand (Van Dijk 1988, 84–5). Gladilins apokalyptiske profeti om hva som vil skje dersom innvandringen fortsetter får dermed stor vekt for leseren:

Никому не стоит забывать о том, что когда количество пришельцев, не принявших местные ценности и образ жизни, достигнет критической цифры по отношению к коренному населению, то могут начаться необратимые процессы, которые приведут к потере Европой ее идентичности. (Gladilin i Prokofjev, 08.09.2015)

Det økende antallet innvandrere som ikke lar seg integrere i kjernebefolkningen – noe Gladilin altså forutsetter som regelen heller enn unntaket – vil føre til at Europa mister sin identitet.

Gladilin er ingen representant for den russiske makteliten, og vi kan ikke tolke hans uttalelser som del av den offisielle politiske diskursen – på tross av at spalteplass i RG, regjeringens avis, utvilsomt må kunne tolkes som en mektig anerkjennelse. En som imidlertid utvilsomt *kan* regnes som del av Russlands maktelite er (daværende) leder av Dumaens utenrikskomité, Aleksej Pusjkov. Pusjkovs uttalelser om flyktningstrømmens konsekvenser for Europa står ikke tilbake for Gladilins:

Выросший в последние недели наплыв беженцев в страны Евросоюза является «этнорелигиозной бомбой замедленного действия», считает председатель комитета Госдумы по международным делам Алексей Пушков. В будущем, как считает депутат, это грозит принимающим беженцев странам межгосударственными и внутренними расколами. Сейчас раскол уже очевиден, считает Пушков. [...] «Люди, которые несут свою культуру, свои представления, свои обычаи, свои ожидания, свое непреодолимое желание пользоваться благами социальных систем Италии, Франции, Германии и других стран, — это напряжение будет разрывать европейские общества [...]» (Rossijskaja Gazeta og TASS, 07.09.2015)

Pusjkovs metafor for flyktnings situasjonen er en bombe med forsinket effekt. Disse menneskene som bærer med seg sin kultur, sine forestillinger og, kanskje viktigst for Pusjkovs trusselbilde, sitt uoverkommelige ønske om å utnytte eurolandenes sosiale goder, vil rive Europa fra hverandre.

Samtalens sammenbrudd

Et stadig tilbakevendende tema i Rossijskaja Gazetas omtale av flyktnings situasjonen, er en kritikk av nettopp diskursen i seg selv. Mer spesifikt gjelder dette modellen om *den dominerende diskursen* i Europa. Sentralt for diskurskritikken er påstanden om at samtalen både i mediene og hos myndighetene foregår på et grunnlag av manglende situasjonsforståelse:

О трагедии за трагедией сообщают европейские СМИ, превращая гуманитарный коллапс в сенсационные новости. При этом не только журналисты, но и чиновники ЕС разделяют отчаявшихся спастись от войны беженцев на тех, кому надо помогать, и тех, кого можно бросить на произвол судьбы, в том числе и детей. *Они словно забывают о первопричине кризиса и ответственных за него.* Вместо скоординированных действий и пересмотра европейской политики в регионе Ближнего Востока европейские столицы принимают лишь индивидуальные меры, чтобы перекинуть проблему беженцев на соседние страны. (Fedjakina, 21.09.2015. Egen utheving)

Både journalister og embetsmenn er så fokusert på flyktingene i seg selv, at de bakenforliggende årsakene glemmes totalt. I stedet for kollektiv, koordinert handling og forståelsen av felles ansvar, er den europeiske responsen individuell og egosentrisk. Metakritikken går dermed interessant nok rett i kjernen av Habermas' prinsipp om kommunikatív handling:

In communicative action participants are not primarily oriented to their own individual successes; they pursue their individual goals under the condition that they can harmonize their plans of action on the basis of common situation definitions. In this respect the negotiation of definitions of the situation is an essential element of the interpretive accomplishments required for communicative action. (Habermas 1984, 285–286)

Den europeiske tilnærmingen til flyktingene mangler nettopp en felles forståelse av situasjonen. Artikkelforfatteren skiller seg imidlertid også selv fra Habermas' diskursetikk gjennom å hevde at forståelsen allerede er gitt – nemlig at Europa må endre sin politikk i Midtøsten. Mens Habermas vil hevde at forståelsen må finnes gjennom diskusjonen, hevder forfatteren at forståelsen ligger utenfor den.

Europas manglende evne til konstruktiv samtale påkaller nesten den samme apokalyptiske retorikken som flyktningstrømmen i seg selv:

Но дальше констатации того факта, что за первое полугодие с Ближнего Востока и Африки в Европу прибыло порядка 100 тысяч беженцев, обсуждение проблемы не продвинулось. Так что теперь размышлять, как поступить с подложенной под единую Европу "миграционной бомбой", предстоит лидерам стран ЕС ... *Дискуссии вокруг миграционной проблемы грозят перерасти в грандиозный скандал с непредсказуемыми для Старого света последствиями.* (Sjestakov, 17.06.2015. Egen utheving)

Diskusjonen truer med å vokse til en enorm skandale med uforutsigbare konsekvenser.

I følge RG er det imidlertid ikke bare blant Europas maktelite at samtalen om flyktningsspørsmålet har brutt sammen. Avisen retter et kritisk blikk mot den offentlige debatten og mediediskursen rundt flyktningene som et hele. Sentralt i kritikken er hvordan den dominerende diskursen ekskluderer eller nekter å forholde seg til alternative stemmer. Blant dem som holdes utenfor, er innvandrings skeptiske land i sentral- og Øst-Europa, som Tsjekia:

В отличие от немецких СМИ, переполненных идеями человеколюбия и толерантности вкупе с многочисленными пропагандистскими клише, чешские политики ставят перед европейцами те вопросы, которых боятся официальные лица в Германии. Способна ли Европа уживаться с миллионами переселенцев, которые стремятся не к ассимиляции, а к разрушению европейской культуры? Почему западноевропейские политики повторяют, что их обязанностью является угождение мигрантам с оглядкой на их человеческие права, но при этом ущемляют права коренных немцев или венгров? (Sjestakov, 18.01.2016)

Journalisten fremstiller tyske medier som et propagandaorgan for ideologien om medmenneskelighet og toleranse. Dermed har de også mistet sin funksjon som vakthund ovenfor makteliten og forum for debatt. Som kontrast til denne monofone mediemodellen, står tsjekkiske politikere. De stiller spørsmålene vest-europeerne frykter, blant annet om hvorvidt Europa kan sameksistere med millioner av tilflyttere som ikke vil assimileres, men *ødelegge* den europeiske kulturen. De vest-europeisk politikerne og mediene representeres

som totalt oppslukte i sin egen diskurs. De lukker ørene for alle andre stemmer. Narrativet om flyktningsdiskursen som ekskluderende og dominerende gjør det naturlig for leseren å plassere sin sympati hos dem som angivelig står utenfor. Det hele er som en fortelling om det gode mot det onde, illustrert i en artikkel om Ungarns statsminister Orban:

По словам Орбана, в последние недели ЕС неоднократно угрожал венгерским властям разбирательствами за то, что они осмелились выступить против миграционной политики Брюсселя. ... Вероятно, некоторые деятели Евросоюза, привыкшие к другой манере мышления, не обрадуются этому решению, подчеркнул премьер. (Samozjnev, 03.12.2015)

Her tegnes et bilde av et nærmest autoritært, mektig og undertrykkende EU som truer Ungarn fordi de våger å motsi den dominante diskursen. Sitatet representerer eliten i Brussel som fanget i sin egen tenkemåte, fiendtlig innstilt til andre forståelsesmodeller. Flyktningsdiskursen, slik den representeres av RG, preges altså av maktutøvelse og -misbruk.

Novaja Gazeta

Novaja Gazeta (NG) er i likhet med *Rossijskaja Gazeta* opptatt av å opplyse leseren om hvilke bakenforliggende årsaker som gjør at hundretusenvise mennesker flykter mot Europa, men er på langt nær like kategorisk i spørsmålet om skyld. I stedet for å representere vestlige aktører som katalysatorer, ser NG flyktnings situasjonen som et komplekst problem påvirket av strukturelle faktorer.

Fra aktører til strukturer

Et perspektiv som i større grad retter seg mot strukturer enn aktører kommer til syne i en rapport fra avisens korrespondent i Brussel:

Проблема «дикий» миграции из Африки в Западную Европу не имеет очевидного решения, потому что ее корни неподвластны воле политиков. Это тектоника глобальных демографических и экономических процессов. (Minejev, 25.04.2015)

Her hevdes nettopp det motsatte av hva vi har sett i RG, der politikerne ble beskyldt for å ha skapt problemet – hos NG representeres problemet som nettopp utenfor politikernes rekkevidde. Metaforen om tektoniske prosesser gir inntrykk av en mekanisme som ikke kan

stoppes, som styres av en sterk indre struktur. Like lite som politikerne kan kontrollere jordskorpens bevegelser, kan de kontrollere de globale demografiske og økonomiske prosessene som driver mennesker på flukt. Dette utvidede perspektivet på årsaksforholdene, sammenlignet med RG, fører til en tilsvarende «utvidelse» av perspektivet på ansvar. Dette kommer til syne i avisens referanse til Frankrikes president: «Европа одна не может нести ответственность за все [...]» (Hollande i Minejev, 25.04.2015). NG presenterer altså en radikalt annen modell for Europas rolle i flyktnings situasjonen enn RG: Verken skylden eller ansvaret kan plasseres hos dem aleine.

I tillegg til å utfordre RGs representasjon av bakgrunnen for flyktnings situasjonen indirekte, gjennom å gjøre en alternativ representasjon tilgjengelig for diskursen, utfordrer NG den offisielle forklaringsmodellen også helt eksplisitt. Avisen tematiserer blant annet teorien om at vestens krigshandlinger i Midtøsten og Libya er grunnen til flyktningkrisen:

Политический и военный хаос в Ливии, конфликты в Сирии и Ираке обострили проблему. Но не они причина. [...] даже если завтра благодаря какому-то чуду там установится демократический и стабильный режим европейского образца, миграционных потоков через Средиземное море он не остановит. (Minejev, 24.04.2015. Egen utheving)

Artikkelen benekter ikke at konfliktene i de aktuelle områdene har forsterket problemet, men de er ikke *årsaken*. Påstanden er i stedet at menneskestrømmen over Middelhavet ikke ville stoppet selv om fred og stabilitet på mirakuløst vis brått hadde oppstått i konfliktregionene. I tillegg til å negere Kremles situasjonsmodell implisitt, går journalisten i åpen polemikk med de deler av eliten som måtte mene at situasjonen var bedre under Gaddafi:

И уж тем более лукавят те, кто ностальгирует по диктатору Мухаммату Каддафи. При нем в Ливии якобы царили благоденствие и порядок, и «люди в лодках» не прорывались через заслоны береговой охраны европейских стран. Мол, европейцы сами устроили себе проблему, затеяв военную операцию против правителя Джамахирии. (Minejev, 24.04.2015)

De som tenker nostalgisk tilbake på hvordan Gaddafi bidro til ro og orden på sørsiden av Middelhavet, og at europeerne selv har skapt flyktningproblemet ved å gripe inn mot Kremles

gamle alliansepartner, anklages for å drive hyklery. Selv om jeg ikke kunne finne eksplisitte uttrykk for slik *nostalgi* etter Gaddafiregimet i RG, er det ikke fjerntliggende å tolke avisens kompromissløse kritikk av vestlig inngripen i (blant annet) Libya som mål for Minejevs polemikk. NG må derfor kunne sies å gi en svært negativ representasjon av RGs flyktningsdiskurs i dette tilfellet.

Utover å definere diskursdeltagere som mener ting var bedre før som hyklere, finner vi flere grep i artikkelen som undergraver det offisielle Russlands modell for flyktningskrisen. Selv om journalisten gjengir påstanden om at krisen er selvforskyldt, tar han tydelig avstand fra den. Ordet *jakoby*, «angivelig» eller «som om», understreker at ordene ikke er skribentens egne. Uten å eksplisitt kalle dem løgner eller tull, blir de dermed skilt ut som noe journalisten ikke kan stå inne for. Det samme gjelder partikkelen *mol*, som fungerer for å markere at det som gjengis er en *annens* tale. Disse grepene skaper en avstand mellom det gjengitte budskapet og mottageren. Modellen der Europa har skylden for flyktningskrisen gjøres fremmed for leseren.

Flyktingene som mennesker

En sentral forskjell på flyktningsdiskursen i RG og NG handler, som vi allerede har sett, om hvor sammensatte forståelsesmodellene er. RGs modeller er enhetlige, tydelige, uten særlig rom for nyanser. NGs modeller har ofte en indre spenning. Modellene virker mer flytende og utydelige. De rommer ofte stor kompleksitet. Et eksempel på dette er representasjonen av flyktingene som en sammensatt gruppe med forskjellige opphavsland:

В Европу сегодня бегут в основном не ливийцы из раздираемой междоусобицами страны, хотя они тоже есть среди мигрантов. [...] Среди «пассажиров» много выходцев из Афганистана и Ирака. Но традиционное большинство на ливийском маршруте — из бедных стран Африки южнее Сахары. Проблема родилась не вчера.
(Minejev, 24.04.2015)

Sitatet bærer nok en gang med seg implisitt kritikk av russiske myndigheters modell for flyktningskrisen som følgen av europeiske militære feilgrep – flyktingene kommer tross alt ikke bare fra Libya eller andre vestlige mål. Men sitatet formidler også kritikk av RGs modell for flyktingene selv – de er ikke én gruppe. I stedet er dette mennesker fra forskjellige land og kulturer, med forskjellige bakgrunner for å flykte. Kontrasten til bølgemetaforene i RG,

der flyktningene er like homogene og sammenflytende som vann og tilsynelatende styres av en felles vilje, er stor.

Nettopp menneskeligheten viser seg å bli sentralt for NGs flyktningemodell, som kommer til syne her: «Люди на лодках» в Средиземном море — это гуманитарная проблема» (Minejev, 24.04.2015). Det humanitære perspektivet skiller NGs modell kraftig fra RGs, der nettopp flyktningenes ikke-menneskelighet stod sentralt. Bruken av ordet *ljudi* i stedet for både *bezjentsy*, *migranty* eller *nelegaly* bringer disse menneskene tettere på leseren. Oss/dem-perspektivet, også så dominerende i RG, smelter bort.

Solidaritetsens diskurs

Modellen av flyktningene først og fremst som mennesker blir gitt ytterligere vekt gjennom én av Europas – for ikke å si verdens – mest innflytelsesrike stemmer:

Понтифик-аргентинец призвал паству к «воинствующей» солидарности «с теми, кто спасается от смерти, с жертвами войны и голода» [...] Понтифик никак не упомянул тот факт, что подавляющее большинство прибывших в Европу 366 тысяч мигрантов составляют мусульмане [...] Они прежде всего люди. (Minejev, 09.09.2015)

Formuleringen *voinsvujusjtsjaja solidarnost'* er interessant fordi den flytter solidaritetsbegrepet fra å assosieres med noe mykt, kanskje til og med feminint, til noe sterkt og maskulint. Solidariteten løftes opp som modig og nobel. Sitatet presenterer også solidaritet som noe grunnleggende universelt – den knytter seg til mennesket i seg selv, uavhengig av religion eller lignende. Vi finner to diskursive trekk i sitatet som har særlig overbevisende effekt på leseren, ifølge Van Dijk (1988, 84–85): bruken av en respektert autoritetsperson som kilde, og bruken av informasjon som vekker sterke følelser. Paven er verdens mektigste religiøse leder, og sammen med bildet han tegner av ofre for krig og sult er dette utvilsomt effektivt for å påvirke sosial kognisjon hos publikum.

At solidaritet er en dominerende holdning bak NGs flyktningediskurs kommer til syne blant annet gjennom hvordan avisen presenterer stemmer som formidler medmenneskelige verdier for leseren:

Бельгиец Дидье Рейндерс представляет позицию большинства политического класса Западной Европы: «Прежде всего, их надо принять. Всех, кто имеет право на

убежище. Нет причин отказывать тем, кто бежит от войны и преследования из стран, где рискует жизнью. (Minejev, 09.09.2015. Egen utheving)

Intervjuobjektet presenteres som representant for den rådende politiske oppfatningen i Vest-Europa. Påstanden om at flyktninger må tas imot og at det ikke finnes noen grunner til å avvise dem, tillegges dermed en vekt som allment anerkjent sannhet i vestlig flyktningsdiskurs. Holdninger som strider mot denne solidaritetstanken, plasseres av NG i diskursens periferi:

Инциденты с ультраправыми ксенофобскими группировками, которые так любили показывать российские телеканалы, тонут в море благожелательности коренного населения. (Minejev, 09.09.2015)

Her er det tydelig også en kritikk av russisk flyktningsdiskurs. Det vies angivelig mye plass til deknningen av høyre-radikale og xenofobe holdninger, men realiteten er at disse stemningene drukner i et hav av godhet. Det er for øvrig interessant å merke seg vannmetaforen i en helt annen kontekst enn den vi så hos RG: i dette eksempelet er det godheten som flyter over og oversvømmer alt annet. Den «onde» rollen vannet spiller hos RG er i sitatet invertert.

Vi skal senere se flere eksempler på nettopp den russiske mediediskursen om flyktnings situasjonen Minejev kritiserer, men la oss for øyeblikket konstatere at det finnes en diskrepans i hva medieaktørene presenteres som *dominerende holdninger*, fra frykt og avsky til solidaritet og sympati.

Diskursens hierarki

Den kanskje største forskjellen mellom flyktningsdiskursen i NG og RG, er *hvem* som får delta i den. RG formidler i overveldende grad ytringer fra den russiske politiske eliten og dens meningsfeller. Dersom alternative stemmer får komme til orde, er det fordi de skal undergraves eller brukes for å styrke troverdigheten til offisielle forståelsesmodeller. Stemmene fra Kreml fungerer som normen alle andre stemmene måles opp mot. Deltagerne i diskursen blir dermed rangert i et slags hierarki ut fra hvordan de overholder denne diskursive standarden.

I NG finnes det også et hierarki over diskursdeltagerne, men dette hierarkiet er nærmest en inversjon av det vi finner i RG. Stemmene som gis plass og autoritet i de to avisenes diskurser er preget av motsetninger. Et interessant eksempel er saken som eksplisitt tematiserer

kontrasten mellom diskursdeltagerne, ved å tematisere deres sterkt divergerende tolkninger av hvordan russiske handlinger i Syria påvirker flyktningstrømmen:

«Действия России в Сирии усугубили и без того плохую ситуацию. Прямым последствием российской военной кампании стали успехи кровавого режима Асада и ослабление умеренной оппозиции, а также увеличение числа беженцев в Турцию и Европу», — заявил Туск. [...] канцлер Германии Ангела Меркель заявила, что «возмущена, тем, какие страдания десяткам тысяч людей принесли бомбардировки и прежде всего российской стороной». Пресс-секретарь президента России Дмитрий Песков, в свою очередь, призвал Меркель аккуратнее оценивать российские авиаудары. По его словам, Меркель неоднократно заявляла о якобы многочисленных человеческих жертвах в Сирии после ударов российской авиации, но нет «ни одного заслуживающего доверия подтверждения этим фактам» Ранее глава Министерства иностранных дел Великобритании Филип Хаммонд утверждал, что удары российских ВКС в Сирии противоречат международным усилиям по урегулированию военного конфликта в Сирии. Некоторые государства и прежде обвиняли Россию в бомбардировке сирийской оппозиции, однако Минобороны отвергает эти обвинения [...] (*Novaja Gazeta* og Reuters, 09.02.2016)

I sitatet realiseres et viktig prinsipp i Van Dijks teori om nyhetsdiskurs – *top-down-prinsippet*, eller den hierarkiske struktureringen av temaer og påstander:

One of the most conspicuous and typical features of topical realization or elaboration in news discourse is its installment character ... This structural characteristic is caused by the top-down principle of relevance organization in news. This principle says that news discourse is organized so that the most important or relevant information is put in the most prominent position [...] *the most important information is presented first.* (Van Dijk 1988, 43. Egen utheving)

Den er den viktigste informasjonen som får stå først. I dette tilfellet er det EU-presidentens påstand om at Russlands handlinger i Syria har sendt flere mennesker på flukt som troner på toppen av det tematiske hierarkiet. Etter ham kommer Angela Merkel, som er rasende på grunn av de menneskelige lidelsene russiske bombing fører med seg. Først som tredje mann i rekken får Kremles stemme, Peskov, komme til orde. Et annet interessant diskursivt grep

som skaper avstand mellom Peskovs uttalelser og leseren, er bruken av *po ego slovam*.

Påstanden rammes tydelig inn som noe subjektivt. Lignende avstandsskapende markører blir ikke brukt i gjengivelsen av Tusks og Merkels uttalelser.

I tillegg til den hierarkiske struktureringen av stemmene er det en annen faktor som påvirker maktbalansen mellom de forskjellige diskursdeltagerne: hvor mye *plass* de får til å ytre seg. I sitatet over får de europeiske aktørene betraktelig mer plass enn de(n) russiske. Atter en viktig faktor for den diskursive makten er *mangfoldet* av stemmer på den europeiske siden. Både EU-presidenten, Tysklands rikskansler, og tidligere utenriksminister i Storbritannia får komme til orde med kritikk av Russland. Det brede spekteret av stemmer gir kritikken større tyngde: dette er ikke enkeltstående, usedvanlige vurderinger, men en dominerende holdning. Van Dijk (1988, 85) påpeker at å sitere kilder fra forskjellige bakgrunner forsterker troverdigheten til en mening, og altså leserens tilbøyelighet til å akseptere den som sann. At de siterte beskyldningene mot Russland kan tas til inntekt også for flere andre aktører kommer til uttrykk i formuleringen «Некоторые государства и прежде обвиняли Россию [...]». Det lite spesifikke *nekotorye* alluderer til noe utelendig, altså kan det i praksis være snakk om svært mange. At disse statene også tidligere har anklaget Russland forankrer og styrker kritikken troverdighet. Dette er en godt etablert, allment anerkjent påstand.

Det er altså i konteksten av dette koret av europeiske stemmer at Putins pressesekretær opptre som antagonist. Mens Tusk og Merkels ytringer får stå alene, bare rammet inn av den nøytrale betegnelsen *zajavil* blir som nevnt Peskovs påstander kvalifisert med *po ego slovam*, en markør som skaper avstand til det etterfølgende. Det blir klart at Peskovs ytring er nettopp en subjektiv vurdering, ikke noe avisen vil assosieres med. Den samme avstandsskapende funksjonen får det at skribenten setter en helt spesifikk del av Peskovs påstander som sitat: «ни одного заслуживающего доверия подтверждения этим фактам». Gjennom å tydeliggjøre at påstanden er nettopp et sitat, knyttes den nærmere Peskov som subjekt. Det som representeres i teksten er ikke påstanden i seg selv, «det finnes ingen tillitsvekkende bekreftelse», men nettopp «Peskov påstår at...».

Nye stemmer, nye forståelser

NGs hierarki over diskursdeltagere er altså en slags inversjon av RGs, der europeiske og russiske stemmer har byttet plass – og dermed også maktposisjon. Mens de russiske aktørene får stor diskursiv makt i RG, får de europeiske det tilsvarende hos NG. Et eksempel

på hvordan denne maktposisjonen kommer til uttrykk finner vi i NGs intervju med Frankrikes ambassadør i Russland:

Посол Жан-Морис Рипер — опытейший карьерный дипломат с блестящим образованием. Достаточно сказать, что кроме парижского Института политических исследований он окончил также знаменитую Ecole Administrative [...] много лет занимался многосторонней дипломатией — был представителем Франции сначала в женевском отделении ООН, потом постоянным представителем Франции в ООН (в Нью-Йорке), заместителем Генсека ООН, а также главой делегации Евросоюза в Турции. А потому нам было крайне интересно услышать его точку зрения по международным проблемам [...] (Lipskij, 01.04.2016. Egen utheving)

Vi ser umiddelbart at journalisten etablerer ambassadørens etos gjennom superlativene *opytnejsjij* og *blestjasjtsjij* – disse egenskapene overgår enhver sammenligning. Implisitt i formuleringen *dostatotsjno skazat* er påstanden om at ambassadørens utdanning og erfaring gir ham en tyngde som vanskelig kan uttrykkes i ord. Representasjonen av ambassadøren overlates på et vis til leserens fantasi – det er bare fatteevnen som setter begrensninger for modellen av hvor betydningsfull denne mannen er. Den siste setningen forteller leseren også helt eksplisitt at denne mannens synspunkt er ekstremt interessant å lytte til. De påfølgende påstandene får dermed stor diskursiv makt:

— Не будем говорить о кризисе — будем говорить о ситуации с беженцами. С этой ситуацией Европа должна справиться. Первый аспект — это то, что Европа всегда была землей миграции и приема других народов. И европейцы должны помнить об этом. Я думаю, трудно найти хоть одного француза, который вообще не имел бы иностранцев среди предков. Экономическая, культурная миграция и свобода передвижения, мобильность — все это в основе европейского пакта. [...] Я думаю, что мы в конце концов добьемся успеха. (Ripert i Lipskij, 01.04.2016)

Påstanden står i klar kontrast til den apokalyptiske retorikken rundt flyktnings situasjonen vi observerte i RG. Ripert erstatter ordet *krizis* med *situatsija*, og ufarliggjør dermed det hele betraktelig. Flyktingene er ikke et tegn på endetiden. I stedet representerer de en grunnleggende del av europeisk historie. Europa har alltid tatt imot andre folk, og det er vanskelig å finne en eneste franskmann uten utenlandske forfedre. Migrasjon og

bevegelsesfrihet utgjør grunnlaget for den europeiske pakten. Kontrasten til Gladilins og Pusjkovs representasjoner i RG, der flyktningene truer kontinentets eksistens, er slående. I følge Ripert er det ingenting som tyder på at dagens flyktningstrøm vil rive grunnen under Europa.

En annen mektig stemme i NGs flyktningdiskurs er EUs ambassadør i Russland. Han får mye spalteplass i avisen, og dermed også prinsippet om solidaritet:

Евросоюз делает все, чтобы принять самые солидарные и ответственные решения.

Мы исходим из *принципа гуманизма*: нужно помогать тем, кто бежит от войны или других угроз жизни, и уважать человеческое достоинство каждого человека.

(Ushatskas i Khatsatjrjan, 14.09.2015. Egen utheving).

Igjen blir altså humanismen og menneskeverdet plassert i sentrum av diskursen.

Intervjusettingen med sine direkte sitater bidrar i dette tilfellet til at taleren og hans budskap kommer tettere på leseren. Det er som om ambassadøren snakker rett til ham. Avstanden til innholdet reduseres, og påstanden om at vi må hjelpe dem som flykter fra krig og trusler får større evne til å påvirke leserens sosiale kognisjone. At alternativer til den russiske offisielle diskursen skulle fått denne type nære kontakt med publikums bevissthet i RG er utenkelig.

At den diskursive makten har gått fra russiske til europeiske «eiere» kommer tydelig frem i en artikkel om den russiske maktelitens uttalelser om terrorhandlinger i Europa. Uttalelsene rammes inn av følgende innledning:

Российский истеблишмент по-особому демонстрирует солидарность с Брюсселем.

Мы собрали высказывания российских депутатов и других лиц, приближенных к власти [...] Важно, что именно по этим людям, имеющим посты и репутацию, судят о нашей стране в мире. (Martynov, 28.03.2016)

Det russiske *etablissementet* representeres utvilsomt som mektige, *priblizjennyje k vlasti*, men samtidig er det like åpenbart at denne politiske makten ikke overføres til diskursiv makt hos NG – snarere tvert imot. Den politiske maktposisjonen oppfattes i stedet å undergrave talernes troverdighet. Politisk makt påvirker altså NGs representasjon av europeiske og russiske diskursdeltagerne ulikt: mens maktposisjonen tilsynelatende virker styrkende for troverdigheten til de europeiske diplomatenes ovenfor, virker den svekkende på russernes.

Den russiske elitediskursen formidles hos Martynov med en form for ironisk distanse, synliggjort i uttrykket *po osobomy*. Før leseren får servert ytringene, får han altså servert en modell for å tolke dem som forutsigbare klisjéer. Et annet diskursivt grep for å styre leserens forståelse av elitens ytringer, er å gjøre eksplisitt den holdningen avisen mener ligger implisitt i dem:

Каждая трагедия в Европе служит для российского истеблишмента доказательством: без нас им там никак не справиться. Следовательно, Москва может навязывать этим изнеженным европейцам свои условия. Чем хуже в Европе, тем лучше нам [...]
(Martynov, 28.03.2016)

Setningen tematiserer den sosiale kognisjonen vi selv observerte i RGs flyktningsdiskurs: krisen er en følge av at Europa ikke lyttet til Kreml. Desto større problemer Europa har, desto større maktovertak har tilsynelatende Russland. Kampen om den diskursive makten vender seg i russernes favør, og dermed også potensialet for å få oppslutning fra offentligheten om holdninger som denne, fra en representant i Dumaen:

Очень жалко людей, но нужно понимать, что там произошло. ИГИЛ [...] это террористическая организация, созданная США [...] Волна беженцев в Европу, которая содержит в себе несколько десятков тысяч боевиков ИГИЛ, тоже была организована США. (Fjodorov i Martynov, 28.03.2016).

Duma-politikeren setter Brussel-terroren i forbindelse med flyktningstrømmen, som han hevder er organisert av USA. Påstanden vil kanskje fremstå absurd for leseren i seg selv, men denne absurditeten forsterkes av at journalisten har satt det inn i en kontekst der all russisk elitediskurs må forstås som forsøk på å skaffe seg makt over Europa. Dermed kan avisen ugyldiggjøre ikke bare denne ene påstanden, men alle den russiske elitens uttalelser om flyktningkrisen.

Metakritikk

Et tilbakevendende tema vi har observert i NGs flyktningsdiskurs, i likhet med RGs, er *metakritikken*. Et eksempel på at denne kritikken ikke bare rammer den russiske politiske eliten finner vi i en artikkel om sensasjonalisme, agitasjon og rene faktafeil i mediene:

И вот недавно как гром среди ясного неба прозвучала новость: в Германии якобы отказались от свинины, многие кафе по всей стране убрали ее из меню, перестали

предлагать посетителям свиные колбаски и сосиски, дабы не обижать религиозные чувства мигрантов-мусульман. Международная пресса, в том числе и российская, смаковала «сенсацию», играя на чувствах обывателя — довела, мол, немцев толерантность до крайности и теперь они в угоду людям другой веры меняют свои гастрономические пристрастия. На самом деле в Германии никто не отказывался от свинины и не собирается этого делать. (Tsjursin, 11.03.2016)

Nyheten om at tyskerne toleranse var gått «så langt» at de ville forsake sine gastronomiske tradisjoner for å ikke fornærme muslimske innvandrere, satte en rekke medier i kok. NG tegner et svært negativt bilde av disse *andre* aktørene, ved bruk av uttrykkene *smakovala sensatsiju* og *igraja na tsjuvstvakh*. Journalistikken representeres som sensasjonsfråtsende og patostung. Påstanden som undergraver de omtalte aktørene fullstendig er imidlertid at de angivelig glemte å sjekke fakta. Gjennom å påpeke andre mediers manglende troverdighet, det Van Dijk (1993, 264) kaller «negative other-representation», kan NG styrke sin egen.

Mediekritikken retter seg også mot noe større enn diskursen rundt den enkelte nyhetssak. I en kommentarartikkel om den såkalte *novaja normalnost'* i mediene, hevdes det at russiske mediekonsumenter får servert markedsføring i stedet for informasjon («публицистику вместо информации» (Tarosjina, 26.01.2016)). En fundamental del av denne markedsføringen er representasjonen av et døende Europa:

Женщины поголовно изнасилованы. Беженцы выбрасывают людей из их домов. Католическая церковь, чтобы не раздражать орду мусульман, отказывается крестить младенцев. [...] Страна свято хранит традиции борьбы с западными интерпретациями. [...] Теперь с Западом бороться совсем легко и просто. Александру Романовичу, зампреду Госдумы по международным делам, дано увидеть самую суть событий: все, что происходит в Европе, включая беженцев, — следствие русофобии. (Tarosjina, 26.01.2016. Egen utheving)

Den russiske flyktningsdiskursen, slik den oppfattes av Tarosjina, inngår altså i landets tradisjon for hellig krig mot vestlige fortolkninger. Denne krigen foregår tilsynelatende på høyeste politiske nivå, underbygget i teksten av referansen til påstanden fra думаens

nestleder om at flyktnings situasjonen i Europa er et resultat av rusofobi. Artikkelen formidler dermed en modell av Russlands elitediskurs om flyktninger som desinformasjon.

Liza-saken: konspirasjoner og propaganda

Modellen av russisk flyktningsdiskurs som desinformasjon når et klimaks i NGs omtale av den såkalte Liza-saken. Saken gjelder en 13-år gammel jente fra en russisk familie i Berlin som hevdet å ha blitt overfalt og utsatt for overgrep av nyankomne flyktninger. Hendelsen førte til demonstrasjoner mot innvandring organisert av russiske emigranter i Tyskland. Saken fikk storpolitisk tyngde da utenriksminister Lavrov involverte seg på vegne av Liza, mens tyske styresmakter hevdet at påstandene hennes var falske og at Russland blandet seg i tyske innenrikssaker på en uakseptabel måte. Liza-saken ble av enkelte russiske nyhetsmedier slått opp som en stor skandale. NG holder imidlertid lite tilbake i sin oppfatning av hvordan saken har blitt dekket i Russland, under følgende ingress:

«Пропагандистский фейк Первого канала может быть частью масштабной кампании против Ангелы Меркель» (Khatsjatrjan, 31.01.2016). Påstanden er oppsiktsvekkende: et av Russlands største medieselskap står bak en *propagandistskij fejk*, del av en kampanje mot Merkel. Bakgrunnen for påstanden er et intervju med en tysk journalist med bakgrunn fra Russland. Hans modell av Liza-saken hendelsene alluderer til en pro-russisk konspirasjon:

Я знаю, что идет очень активная работа с такими организациями, как «Землячество [русских немцев]». Их стараются перетянуть на московскую сторону. Тут целая сеть организаций, научные союзы, академии безопасности, партии, с которыми работают российские спецслужбы. Сейчас эти «агенты» выходят из подполья. По некоторым сведениям, есть план «свергнуть Меркель», настолько раскачать тут лодку, создать неуправляемую ситуацию, чтобы канцлер, которая и так уже шатается на ходу, ушла с поста. Она главный противник Москвы, движущая сила в вопросе принятия санкций против ЕС России. (Reitschuster i Khatsjatrjan, 31.01.2016)

Intervjuobjektet får komme til orde med teorien om at russiske spesialtjenester aktivt jobber for å få et helt nettverk av organisasjoner, fra politiske partier til akademiske foreninger, over på «Moskvas side». Han hevder å ha kunnskap om en plan for å velte Merkel, ettersom hun er Moskvas hovedmotstander. Her ser vi igjen eksempler på overbevisningsmekanismene fra Van Dijk: direkte sitater og beskrivelser av situasjonen, gitt av en kilde med autoritet i kraft av sitt yrke som journalist og tilknytning til både Tyskland og

Russland. Også to andre diskursive strategier kommer til syne i dette sitatet. Den første handler om å etablere et sterkt *sammenhengsforhold* («a strong relational structure for facts») mellom påstandene (Van Dijk 1988, 85). Dette gjøres ved at intervjuobjektet etablerer Merkel som Moskvas hovedmotstander og -drivkraft bak EUs anti-russiske sanksjoner. Troverdigheten i påstanden om at Russland ønsker å kvitte seg med Merkel blir dermed styrket – russerne har åpenbart motivasjon for å handle slik taleren hevder. Den andre strategien som kan påvirke leserens tilbøyelighet til å tro på intervjuobjektet er at påstanden plasseres i en velkjent struktur eller *narrativ* (Van Dijk 1988, 85). Narrativet i dette tilfellet er Vesten (mer spesifikt EU og Tyskland) mot Russland. Påstandene passer inn i den godt etablerte antagonistiske modellen av forholdet mellom de to partene.

Hvorvidt Reitschusters argumentasjon om en russisk konspirasjon holder mål, er imidlertid ikke avgjørende i seg selv. Det viktigste elementet i kritikken er hvordan Liza-saken påvirket russernes *forståelse* av flyktningsspørsmålet:

Для русскоязычного населения в Германии и россиян история с Лизой достигла своей цели. Люди обеспокоены, они верят телевизору, а не полиции. В Германии, по оценкам российского МИДа, 6 миллионов русскоговорящих граждан. [...] А это значит, что русская пропаганда имеет влияние на страну. Страшно подумать, но, скорее всего, случай с девочкой Лизой, ставшей жертвой политических интриг, далеко не последний. (Reitschuster i Khatsjartrjan, 31.01.2016)

Liza-saken, av Reitschuster representert som ren propaganda, nådde angivelig sitt mål ved å påvirke millioner av russere både i Russland og Tyskland. Dersom det finnes store mengder russiskspråklige tyskere som tror på versjonen om at Liza faktisk ble voldtatt av flyktninger og at myndighetene dekker over det, påvirker dette også hvordan Tyskland som hele forholder seg til flyktningsspørsmålet. Den russiske nyhetsdiskursen om flyktninger kan dermed tenkes å få helt konkrete politiske konsekvenser i Europa.

De politiske konsekvensene av russisk flyktningediskurs er tema for en annen artikkel om Liza-saken. Journalisten fremmer påstanden om at denne diskursen både speiler hvor utbredt negative holdninger til flyktninger er i det russiske samfunnet, og virker som brensel for innvandringsfiendtlige grupperinger:

Именно «случай Лизы» показал, что в русской общине широко распространились настроения против беженцев и солидарность с такими партиями и движениями, как «Альтернатива для Германии» (AfD) и ПЕГИДА, которые еще более подогреваются благодаря российской пропаганде через ТВ.

Кстати, по этой причине в обиходе некоторых представителей либеральной общественности Германии для русскоязычных мигрантов появился термин «пятая колонна Путина». (Tsjursin, 20.02.2016. Egen utheving)

Russisk «propaganda» holder antipatien mot innvandring og organisasjoner som Pegida varme, hevder Tsjurin. De russiskspråklige tyskerne representeres i forlengelsen av dette som en *femtekolonne for Putin*. Jekaterina Sjabalina forklarer dette begrepet slik:

Выражение пятая колонна [...] нормативно употребляется в значении «тайные агенты врага – шпионы, диверсанты, предатели, изменники [...] в российской публицистике под номинацию пятая колонна подходят политические группировки, державщиеся (тайно или явно) противоположного основной политике государства. (Sjablina 2011, 189–190)

Femtekolonnen er en fiende av folket og staten. Det er interessant å merke seg at de russiskspråklige migrantene i følge Tsjurin blir gitt denne betegnelsen av tyske liberale på grunn av sin nære tilknytning til Putin, mens det i russisk journalistikk ville vært motsatt: Her ville betegnelsen *femtekolonne* sannsynligvis bli brukt nettopp av Putins støttespillere om de liberale. Fiendebildet bytter plass i de to diskursene.

Flyktninger i Russland

Et stort skille mellom diskursen i RG og NG er tematiseringen – eller mangelen på tematisering – av flyktninger i Russland. Mens dette temaet er et svart hull i RGs diskurs, står det sentralt i NGs. Det største eksempelet på dette er artikkelrekken om den irakisk-syriske flyktningfamilien som ble anholdt på flyplassen i Moskva i månedsvis, anklaget for ulovlig grensekryssing. Familien blir hos NG et skremmende og hjerteskjærende symbol på Russlands tilsynelatende inhumane flyktningpolitikk:

Два месяца семья с четырьмя детьми живет за стеклом курилки транзитной зоны «Шереметьево». Их подкармливают прохожие, а Россия никак не понимает, зачем

они бежали из своей воюющей страны. В четверг их начинают судить. (Fomina, 17.11.2015)

Bildet av fire barn og deres foreldre som har sittet fanget i et limbo av glass i to måneder, som overlever på nåde fra tilfeldige forbigående, og som nå skal straffeforfølges for å ha flyktet fra sitt krigsherjede hjemland, vekker utvilsomt sterke følelser hos leseren. Likevel er det kanskje inntrykket av absurditet som kommer sterkest gjennom i teksten, i det sarkastiske stilgrepet «Россия никак не понимает, зачем они бежали из своей воюющей страны».

Artikkelen påstår videre at det ikke finnes noe hold i myndighetenes anklager mot familien, og antyder samtidig at *det er noe råttent i Moskva*:

Семью обвиняют в том, что в Россию они прилетели с поддельными паспортами. При этом визу они получили в российском консульстве в Ираке и по своим документам без проблем добрались до Стамбула. Но на паспортном контроле в Москве их задержали. (Fomina, 17.11.2015)

Dokumentene er sanksjonert av det russiske konsulatet, og de førte ikke til noen problemer på veien til Tyrkia. Først i passkontrollen på Sjeremetjevo var ikke dokumentene gode nok lenger. Her legger journalisten opp til at leseren må dra sine egne slutninger – hun konstaterer ganske enkelt at «noe» skurrer. Denne skurringen kommer også frem i gjengivelsen av asylavslaget familien fikk fra migrasjonsmyndighetene (FMS):

Можно предположить, что семья заявительницы не испытывала достаточно серьезных материальных проблем в Ираке. Учитывая потраченные средства на получение сирийских паспортов, российских выездных виз и билетов на самолет на шесть человек». И циничный вывод: «Несмотря на сложную социально-экономическую ситуацию в Ираке, нет достаточных оснований полагать, что жизни заявительницы и членов ее семьи окажутся в большей опасности, чем жизнь других жителей страны. (Fomina, 17.11.2015)

Igjen får leseren representert myndighetenes side av saken gjennom et filter av absurditet, til og med avsky. Ved hjelp av betegnelsen *tsinitsjnyj* blir FMS formidlet til leseren som kalde og usolidariske. Det faktum at familien hadde midler nok til å skaffe seg pass og innreisevisa brukes som argument mot dem – de kan åpenbart ikke ha vært i nød. Implisitt her er

påstanden om at flukt er noe annet enn økonomisk migrasjon, at det handler om beskyttelse fra forfølgelse og krig fremfor noe annet, og at FMS ignorerer dette. Et annet interessant element er referansen til argumentet om at familien neppe er i noen større fare enn andre beboere i landet. Journalisten har allerede etablert modellen av landet de har flyktet fra er krigsherjet. Dette undergraver FMS' bakenforliggende påstand om at menneskene som i motsetning til familien ikke har flyktet er trygge.

En annen sak om familien på Sjeremetjevo er enda mer eksplisitt i sin kritikk av hvordan Russland behandler flyktninger. Russisk asylpolitikk settes opp som en antitese av den europeiske:

Страны ЕС и НАТО сегодня безоговорочно предоставляют статус беженцев сирийским гражданам, бегущим от войны [...] Участвуя в военной кампании в Сирии, и Россия берет на себя ответственность за ее граждан, которые бегут от бомб.
(Fomina og Gordijenko, 17.10.2015)

Et interessant diskursivt grep i sitatet er uttrykket *bezogovorotsjno*. Det tegnes et bilde av den europeiske konsensusen om flyktningsspørsmålet som betingelsesløs. Det finnes ikke motstemmer i diskursen. Ved å representere denne holdningen som så grunnleggende og universell, virker Russland som en avviker. Heller ikke den politiske elitens modell om skyld og ansvar kan brukes som et gyldig argument for russisk flyktningpolitikk: Russland deltar tross alt selv i krigshandlingene i Syria. Landet bærer dermed også et ansvar for menneskene som flykter fra bomberegnet, hevdes det i NG. Vi husker at Russland hos RG ble representert som en slags moralens vokter. Hos NG er det nettopp *amoralen* som preger bildet.

Russlands moralske underlegenhet i forhold til andre land kommer ikke bare til syne i NGs representasjon av myndighetene. Også russerne selv representeres som kalde og kyniske. Dette kommer til uttrykk i skildringer fra et av barna bak glasset på Sjeremetjovo:

«Иностранные туристы иногда заходят, спрашивают, чем помочь. Русские к нам ни разу еще не подходили, те, кто здесь работает, — тоже», говорит тринадцатилетний Рэнас. (Fomina og Gordijenko, 17.10.2015)

Utlendingene kommer bort til familien og spør hvordan de kan hjelpe. Russerne gjør det ikke. At det nettopp er den unge jenten som forteller at russerne skiller seg ut i negativ forstand, spiller på leserens følelser. At en trettenåring daglig konfronteres med et russisk

folk som tilsynelatende ikke bryr seg om henne, er unektelig opprørende. Det *umenneskelige* i flyktingenes situasjon understrekes også i en hjerteskjærende appell fra moren i familien:

«Я приехала в Россию *по-человечески жить*, прошу, не лишайте меня этой возможности. Я прошу, если не жалеете меня, пожалейте хоть моих детей», — сказала Гулистан в своём последнем слове, плача. (Fomina, 19.11.2015. Egen utheving)

Den gråtende moren, som bønnfaller om å få leve som et *menneske*, og om ikke henne selv, så i alle fall hennes barn, vekker en dyp medfølelse. Appellen gjør debatten om Russlands forhold til flyktninger implisitt om til noe mer grunnleggende – Russlands forhold til menneskeverdet.

På grensen

Russlands angivelig umenneskelige behandling av flyktingene tematiseres også eksplisitt i en serie korrespondentbrev fra de norsk-russiske grenseområdene. Her får norske humanitære aktivister komme til orde med sin vurdering av flyktingsituasjonen i Russland, og hva konsekvensene av å returnere Storskog-flyktingene vil være:

«Депортация — это убийство», говорит волонтер группы «Беженцы, добро пожаловать в Арктику» Эрик Нильсен. «Выслать их в Россию — значит убить, их отправят обратно в Сирию!» (Britskaja, 10.03.2016)

Her fremmes påstanden om at Russland regelrett bryter Flyktningkonvensjonen og prinsippet om non-refoulement (1951, artikkel 33). Å sende flyktingene tilbake til Russland er det samme som å dømme dem til døden, hevder Nilsen. Russlands feilvurdering av beskyttelseshovet til syriske flyktninger innebærer en reell risiko for deportasjoner tilbake til Syria. Det er imidlertid ikke bare nordmenn som har et pessimistisk syn på flyktingenes skjebne i Russland, illustrert av uttalelser fra en russisk jurist:

[...] участь мигранта в России незавидна, а статус беженца получить весьма непросто. Ни лагерей для них, ни пособий, ни пайка, как в Норвегии, не предусмотрено. А о том, как «помогают» органы, Ольга знает хорошо. «Вы вышлете их, и они обратятся в ФМС. Но результат будет отрицательным», уверена Ольга. (Britskaja, 10.03.2016)

Russland mangler ikke bare infrastrukturen som trengs for å gi flyktningene et verdig liv, som bosted og støtteordninger, men organene som skal «hjelpе» gjør nettopp det motsatte. Det er ikke engang et spørsmål om hva utfallet vil bli, at det vil bli negativt er allerede gitt.

At debatten om flyktnings situasjonen i Russland sammenlignet med i Norge handler om helt konkrete menneskeskjebner kommer frem i møtet med en syrisk familie som flyktet over norskegrensen:

Мы с коллегой видели семью Османа в Никеле, российском поселке, где беженцы неделями сидели в гостинице, ожидая своей очереди на переход границы.

Запуганные, истощенные и озлобленные. Сейчас первое, что бросается в глаза, — все улыбаются. (Britskaja, 10.03.2016)

Kontrasten mellom familien på den russiske siden av grensen, der de var skremte, utslitte og sinte, og etter å ha krysset over til Norge, der det første som slår deg er at alle smiler, er som natt og dag. Sterkest inntrykk på leseren gir likevel familiefarens direkte spørsmål om hvorfor Russland ikke vil ha dem:

«Я знаете, чего не пойму: вот Россия воюет в Сирии, говорит, что за нас. Бомбит. А вот почему убежища нам не дает? Почему в Норвегии есть такие лагеря, а в России нет? Почему мы ей не нужны?» (Britskaja, 10.03.2016).

Igjen tematiseres Russlands rolle i Syriakrigen på en måte som gjør ansvarsfraskrivelsen av flyktnings situasjonen til et moralsk paradoks: Russland hevder å kjempe for det syriske folk, men nekter likevel å gi dem asyl. Familiefarens retoriske spørsmål bringer paradokset tett på leseren.

Komsomolskaja Pravda

Komsomolskaja Pravda (KP) skiller seg fra både RG og NG ved å åpne flyktningsdiskursen opp for en ny gruppe deltagere – «vanlige mennesker». Hos KP gis ikke stemmene diskursiv makt primært utfra sin tilknytning til den politiske eliten, russisk eller europeisk. Vi skal imidlertid se at inkluderingen av flere og andre typer stemmer ikke nødvendigvis fører til en mer diversifisert flyktningsdiskurs.

Sannhetsvitnene

Sentralt for KPs «nye» diskursdeltagere, er noe jeg vil kalle *modellen om sannhetsvitnet*. Dette er mennesker som formidler sin subjektive opplevelse av en hendelse. Måten disse vitnene representeres på i avisen, at de er drevet av et sterkt moralsk imperativ som gjør det umulig for dem å sitte i taushet, gir dem imidlertid en aura av heltemot og betydelig etos. Heltebildet bidrar også til at vitnenes uttalelser ikke bare fremstår for leseren som én oppfatning eller forståelse av sannheten, men sannheten selv. En annen relevant analogi for disse menneskene er varslere («whistleblowers»): noen som avdekker ulovlig, uetisk eller feilaktig aktivitet. Det sentrale i representasjonen er narrativet om en *trussel* som offentligheten må få vite om. Varslerne som får sine forståelser formidlet gjennom KP er i overveldende grad russiske emigranter bosatt i Tyskland – en gruppe vi husker fikk svært negativ representasjon (i.e. *pjataja kolonna*) i NG. Vi skal nå se en helt annen forståelsesmodell for de tyske russerne, først i form av sikkerhetsvakten Ivan:

О, мой Бог! Бывают же такие мужчины. Двухметровый красавец, гора мускулов, идеальное тело, лицо прекрасной лепки. Чемпион по кикбоксингу. Готовый претендент на роль Джеймса Бонда. Цитирует Сенеку и Толстого. Говорит на трех языках. Актер. Снял несколько философских утонченных фильмов. И при этом, когда с деньгами туго, работает в секьюрити: охранником в ночных клубах и в отелях по контракту. Иван Юрчевич (в шестимесячном возрасте родители привезли его в Германию из бывшей Югославии). Сейчас ему 44 года (на вид не больше 35 лет). И при этом (трепещите, женщины!) не женат. (Aslamova, 15.01.2016).

Journalisten etablerer Ivans etos ved å idealisere ham. Det innledende utropet *moj bog* får en dobbel rolle i sitatet, både som følelsesmessig uttrykk og som forståelsesmodell: det er noe *messiansk* over Ivan. Han ruver over oss, som et to meter høyt berg av muskler, men likevel slående vakker. Dessuten er han tilsynelatende polymath, illustrert av sin kjennskap både til Seneca og Tolstoj, at han snakker tre språk, og er skuespiller i «filosofiske» filmer. Den messianske modellen av Ivan gir hans skildring av nyttårsaften i Köln betraktelig autoritet:

Я и представить себе не мог, какой ад будет твориться на площади. Я 26 лет работаю в секьюрити, но такого не видел. С вокзала валила армия пьяных арабов, афганцев и африканцев. Я отлично разбираюсь в акцентах, могу скопировать любое

произношение английского и легко могу отличить человека, говорящего на фарси, от араба. Это актерский слух. (Jurtsjevitsj i Aslamova, 15.01.2016)

Modellen for situasjonen på nyttårsaften serveres leseren allerede i første setning – dette var helt enkelt et helvete. Påstanden underbygges av alle årene Ivan hevder å ha jobbet i sikkerhetsbransjen uten å ha opplevde noe lignende. Bildet av arméen av fulle innvandrere som veltet mot ham ligner påfallende på bølgemetaforen vi så i RG. Gjennom å ha etablert etos som svært språkkyndig er det lett for leseren å feste lit til Ivans påstand om de fulle menneskenes opphav. Den fordrukne arméen speiler dermed tilsynelatende flyktningstrømmen generelt, som jo også består av arabere, afghanere og afrikanere. Ivans gruppevekkende skildring fortsetter:

[...] два араба затеяли драку и достали ножи [...] Потом к женщинам в вечерних туалетах стали приставать мигранты [...] Это становилось опасным [...] Потом подошел полуголый араб с окровавленной грудью (кто-то его порезал) и с бутылкой шнапса в руках. Он стал орать на гостей: “FUCK YOU ALL”! [...] Я побежал к полицейским и потребовал, чтоб они арестовали этого араба. Они мне: нет, у нас здесь свои проблемы [...] Я вернулся и подумал: это какое-то неправильное кино. (Jurtsjevitsj i Aslamova, 15.01.2016)

Innvandrerhæren representeres som totalt ute av kontroll, som ville dyr. Ivan skildrer også en avsky mot «oss», til og med et hat, som kommer til syne gjennom den halv nakne araberens «FUCK YOU ALL». Araberens destruktive fremferd og sterke hat, slik det formidles til leseren, kan enkelt lede tankene mot terror. Den apokalyptiske modellen fra RG er svært aktuell i denne sammenhengen. Det mest oppsiktsvekkende i Ivans fortelling er likevel kanskje påstanden om at politiet nektet å gripe inn. Ivan blir representert som alene, den eneste som fullt ut fatter trusselen fra de berserke araberne. Det utrolige i situasjonen understrekes av filmmetaforen: det er noe urealistisk og uvirkelig over det hele.

Uvirkelighetsfølelsen kommer enda sterkere frem i Ivans skildring av medienes angivelige taushet om hendelsene:

Но в газетах ничего не было! Тишина! Пятница, суббота, воскресенье. Ничего! Я разозлился. Что это значит? Кто-то хочет замести всю историю под ковер? Не

выйдет! Я свидетель, и я не буду молчать. (Jurtsjevitsj i Aslamova, 15.01.2016. Egen utheving)

Her ser vi tydelig et overbevisende diskursivt grep: «Facts are better represented and memorized if they involve or arouse strong emotions» (Van Dijk 1988, 85). Sitatet er sterkt følelsesladet, og Ivans sinne og frustrasjon formidles tydelig til leseren. Bruken av patos er effektiv for at det implisitte budskapet om at *noen* vil dekke over historien når frem til leseren. I forlengelsen av dette budskapet ser vi også hvordan varsler-analogien gjør seg gjeldende: dette skal ikke sveipes under teppet. Ivan har sett alt med sine egne øyne, og nekter å tie om det.

Moralen tvinger altså tilsynelatende Ivan til å fortelle sannheten. Men for å bryte med den øredøvende tausheten fra alle «andre», må han samtidig ofre seg. Den messianske modellen av Ivan gjøres komplett ved å representere ham som martyr:

«Но ведь ты пострадал из-за своего правдолюбия? Тебя называют нацистом?» «А знаешь, почему? Потому что я не молчал и открыто высказывал свое мнение о беженцах» (Jurtsjevitsj i Aslamova, 15.01.2016. Egen utheving)

Fordi Ivan ikke tiet, fordi han snakket åpent og uttrykte sin mening om flyktingene, har han måttet lide. Han har angivelig blitt stengt ute fra diskursen. Stemmen hans undergraves ved hjelp av betegnelsen «nazist».

Russiske og *andre* innvandrere

Et interessant virkemiddel i intervjuet med Ivan er at han bruker sin egen erfaring som innvandrer for å underbygge argumentasjonen om at flyktingene er et onde:

Меня привезли в Германию младенцем, но я помню, что мой отец всегда говорил: учи язык, сынок, уважай законы страны и ее культуру, работай и будь полноценным гражданином. [...] Но здесь им можно все. Если я забуду дома водительское удостоверение, я заплачу 50 евро штрафа. А беженец может послать полицейского и плюнуть в его сторону. Когда я стал говорить о проблемах миграции, директор отеля немедленно дистанцировался от меня. Мол, мое интервью напоминает о национал-социализме. А недавно меня пытались арестовать. (Jurtsjevitsj i Aslamovo, 15.01.2016)

Det tegnes et tydelig skille mellom de russiske innvandrerne i Tyskland og flyktingene, representert som *oss* og *dem*. Ivans påstand er at mens han har forstått hvor viktig det er å lære språket, arbeide og være en fullverdig borger, kan flyktingene gjøre som de vil. Han hevder de plasserer seg over loven. Mens Ivan straffes for å glemme førerkortet sitt hjemme, kan en armé av fulle og truende arabere terrorisere ham uten at det får den minste konsekvens. Implisitt er påstanden om at Tysklands holdning til flyktingene er hyklerisk. Hykleriet gjelder også angivelig noe så grunnleggende for demokratiet som ytringsfriheten – konsekvensene av at Ivan har snakket er at sjefen hans tar avstand fra ham. Han ble til og med forsøkt arrestert. Ivans modell for den tyske ytringsfriheten er altså at den bare gjelder mennesker med de «riktige» politiske holdningene. Det er interessant å merke seg parallellen til vestlige liberale forestillinger om offentlig debatt i Russland. Ved å sette opp et «speil» når ikke den liberale kritikken frem, men kan sendes tilbake til avsenderne. Ivan formidler en holdning om at det tyske samfunnet ikke er noe bedre enn det russiske – kanskje snarere tvert imot.

Ivans urovekkende fortelling om flyktnings situasjonen i Europa underbygges i NG av enda et tysk-russisk sannhetsvitne, og fortellingen om trusselen han må leve med:

Еще полгода назад город не знал, что такое страх. А потом появились беженцы. А за ними – магазины средств самозащиты. Все газовые баллончики уже раскуплены. «Я боюсь за свою жену», говорит Алекс Фосс, «русский» немец, приехавший в 1993 году из Таджикистана. «Я двадцать лет жил в исламской стране и неплохо понимаю психологию мусульман. Они в одиночку не нападают. Только стаей. И вот если мою Олесю (она немка из Барнаула) окружают пять агрессивных мужиков, и она брызнет одному из них в лицо из баллончика, то спровоцирует всех остальных. Вообще, кто будет защищать Германию? [...] Еще шесть месяцев назад Олеся каждое утро занималась бегом в небольшом лесу. Теперь с этим покончено. В двух километрах появился лагерь беженцев. И готовится открытие еще двух больших лагерей».

(Aslamova, 17.01.2016. Egen utheving)

Sitatet gir assosiasjoner til krig: den plutselige vissheten om hva frykt er og butikkyller som tømmes for ting som kan brukes til selvforsvar. Som i eksempelet med Ivan ser vi at Aleks bruker egen erfaring for å underbygge sin negative representasjon av flyktingene: fordi Aleks har bodd tjue år i et islamsk land, hevder han å forstå *muslimenes psykologi*.

Påstanden om at muslimer angriper i flokk får et slags empirisk innhold – Aleks har tilsynelatende observert den adferden gang på gang. Etter å ha lagt krav på erfaringsbasert kunnskap blir skrekkscenariet Aleks skisserer, om fem aggressive menn som flokker seg sammen rundt konen Olesia, mer troverdig for leseren. Informasjonen om at Olesia har sluttet med sin daglige løpetur etter at det ble opprettet et asylmottak i nærheten, fremstår helt rasjonell: Aleks' modell forutsetter at flyktningene er muslimer, at muslimer er aggressive angripere som jakter i flokk, og dermed er også representasjonen av flyktningmottaket som en stor trussel forståelig for leseren.

Aleks argumenterer også for sin legitimitet som sannhetsvitne med at han selv kom til Tyskland som flyktning:

Поймите, я не против мигрантов. Я сам бежал сюда от войны в Таджикистане и часто сравниваю свой опыт с поведением новых беженцев ... Но мы выучили язык, приняли законы этой страны, нашли работу. Если я захочу поестьпельменей с водкой, я сделаю это дома. (Foss i Aslamova, 17.01.2016)

Igjen ser vi kontrasten mellom russiske tyskere og «de nye» innvanderne. Disse andre fremstilles som en antitese av de russerne. Gjennom å beskrive sin egen respekt for vertslandet definerer Aleks samtidig de nye flyktningene utfra nettopp mangelen på dette: de lærer ikke språket, de følger ikke lovene, de jobber ikke. Aleks hevder at ting som kjennetegner hans nasjonale opphav, som *pelmeni* og vodka, forbeholdes den private sfære. Den antitetiske modellen forutsetter at flyktningene oppfører seg stikk motsatt – deres kulturelt betingede vaner og preferanser presses på alle andre i det offentlige rom.

Påfallende ved sitatet er at det innledes med formuleringen «я не против мигрантов». Van Dijk (1993, 266) kaller slike diskursive grep «apparent denial», altså en strategi for å tilsynelatende *benekte rasisme* før negative påstander om minoriteter eller innvandrere. Hensikten er å gjøre den negative diskursen mer legitim og akseptabel for leseren. Van Dijk hevder benektelse er et grunnleggende trekk ved moderne rasisme (se bl.a. Van Dijk 1992, 87).

Også tausheten om flyktningene, som var sentralt i intervjuet med Ivan, tematiseres av Aleks:

[...] на днях ввели новый закон: в газетах нельзя указывать национальность человека, который совершил преступление. В Германии: нет слова, а значит, нет проблемы. (Foss i Aslamova, 17.01.2016. Egen utheving)

Teksten beskriver et *taushetstyranni*. Problemet med flyktingene finnes ikke i den tyske diskursen. Aleks' beretning varslar om at virkeligheten ties i hjel og fornektes. Bare han kjenner tilsynelatende sannheten.

Tysklands – og diskursens – undergang

Innenfor modellen om sannhetsvitner publiserer KP en svært interessant serie av tekster. Serien med tittelen *Krøniken om Tysklands undergang* («Хроника гибели Германии») problematiserer den tyske diskursen om flyktinger, slik den blir representert av en russisk emigrant i München. Representasjonen tar form som dagboknotater, personlige nedtegnelser med tydelig subjektiv karakter. KP publiserer imidlertid nedtegnelsene helt uredigert, uten redaksjonelle forbehold. De presenteres for leseren som en slags ufiltrert situasjonsrapport. Dette er tilsynelatende direkte beskrivelser fra et øyevitne tett på hendelsene – en strategi med stor overbevisningskraft, ifølge Van Dijk. Implisitt i publikasjonen av dagboknotatene er også et krav om autentisitet ovenfor leseren – denne informasjonen er ikke påvirket av mektige interesser. Dette er ingen «elitedeltager» i flyktingediskursen, men et helt vanlig menneske som *oss*, forstått som det brede laget av russere. Avisen etablerer denne nærheten mellom tekstens avsender og mottager på følgende måte:

Галина Иванова наша соотечественница из Казани. Вышла в Германии замуж, натурализовалась, развелась, решила подтвердить диплом о высшем образовании и начать работать... Но эти планы разбились о странные, алогичные действия правительства Германии и поведение немцев, которое можно назвать самоубийственным. (Ivanova og Skojbeda, 02.09.2015)

De sentrale kvalitetene ved sannhetsvitnet Galina er altså først og fremst at hun er *nasja*, en landsmann fra hjertet av Russland. Den andre kvaliteten er at hun er *naturalizovana* i Tyskland. Galina representeres i KP som en fullverdig, assimilert tysker. Implisitt fremmes påstanden om at hennes rapport dermed kommer innenfra landet og folket selv. Avisen etablerer Galinas etos basert på en dyp forståelse av det tyske, parallelt med tilhørighet til

og bakgrunn fra det russiske. Denne dobbeltsidige kvaliteten er selve kjernen i KPs påstand om at leseren bør lytte til Galina. Innenfor denne konteksten blir ikke informasjonen om at planene hennes om å få godkjent utdanningen sin og begynne å jobbe falt i grus noe som setter motivasjonen for kritikken hennes i tvil – det er i stedet et eksempel på de *ulogiske handlingene* som angivelig leder tyskerne mot selvmord.

Avisen bruker også logos for å styrke Galinas troverdighet ovenfor leseren:

Почти все записи Галины строго документальны: снабжены ссылками на крупнейшие СМИ Германии [...] и выступления официальных лиц. Это *настоящая* хроника гибели Европы. (Ivanova og Skojbeda, 02.09.2015. Egen utheving)

Galinas nedtegnelser er strengt dokumentert, med referanse til Tysklands største medier og offisielle personer. Det leseren skal få presentert er altså tilsynelatende den *dominerende* diskursen. KP etablerer en kontekst for teksten – dette er angivelig allment aksepterte ytringer med sterk forankring i det tyske samfunnet. Dette er ikke avvik eller ekstreme holdninger. Et annet grep for å styre leserens oppfatning av Galinas nedtegnelser er bruken av ordet *nastojasjtsjaja*. KP stiller seg tilsynelatende uforbeholdent bak Galinas versjon av flyktningsituasjonen – dette er *virkeligheten*.

Kampen om representasjoner

Galinas krønike begynner med en kritikk av hvordan tyske myndigheter representerer flyktingene:

Сегодня немецкий интернет обсуждает заявление своего правительства о необходимости привоза в страну мигрантов из всех горячих точек планеты. Предпочтение отдается молодым мусульманам из Африки и с Ближнего Востока: в заявлении Бундестага говорится о сильных руках, призванных спасти немецкую экономику. Но стоит только задать вопрос: «Где все эти малообразованные, не владеющие немецким языком мужчины будут работать?», - на тебя тот час же вешают ярлык "расист" и "исламофоб". (Ivanova og Skojbeda, 02.09.2015)

I uttalelsen fra Bundesdagen representeres flyktingene som en potensiell ressurs, i stand til å redde tysk økonomi. Galinas metatekst fremmer imidlertid en radikalt annen modell – flyktingene mangler jo både utdanning og språk, hvordan skal de være i stand til å bidra i samfunnet? Det sentrale i sitatet er likevel ikke de motstridende forståelsesmodellene av

flyktingene, men at Galinas modell undergraves i diskursen ved å stemples som rasistisk og islamofobisk. Vi ser en klar forbindelse til kritikken fra vårt første sannhetsvitne Ivan: den tyske flyktingediskursen fremstår som dominerende og strengt ekskluderende.

Ytringsfriheten gjelder tilsynelatende bare dem med «riktige» holdninger.

Galinas nedtegnelser springer ut av et spesifikt kompleks av holdninger og verdier, det Van Dijk kaller *presuppositions*:

Only the top of the information is visible as expressed information in the discourse itself. Most other information is personally or socially shared and cognitively represented by the language users and, therefore, may remain implicit in the text and presupposed by the speaker [...] In cognitive terms, the definition of presupposition – the set of propositions assumed by the speaker to be known to a listener [...] knowledge [...] necessary to interpret one sentence or to establish one coherence relation. (Van Dijk 1988, 63).

Teksten i seg selv er altså bare *toppen av isberget*, den eksplisitt uttrykte delen av kommunikasjonen. Hoveddelen av budskapet baserer seg imidlertid på implisitt informasjon, informasjon avsenderen antar at mottageren allerede innehar. Denne bakenforliggende diskursive strukturen kommer til syne i Galinas omtale av den tyske katolske kirkens forhold til dåpssakramentet:

[...] католическая церковь Германии приняла решение отказаться от практики крещения младенцев. Причина: нельзя навязывать человеку Веру, пусть он вырастет и решит сам. Даже забавно наблюдать, как и с какой скоростью Европа сама себя губит. (Ivanova og Skojbeda, 02.09.2015)

På overflaten ser budskapet ut til å være en enkel overføring av informasjon om at kirken vil erstatte barnedåp med et bevisst valg om å motta sakramentet. Men hvordan kan denne informasjonen settes i sammenheng med den etterfølgende påstanden om at Europa ødelegger seg selv? Forbindelsen er forutsetningen om at leseren deler avsenderens holdninger. Den underliggende holdningen teksten springer ut av, er at kirken fungerer som en bærebjelke og beskytter av det europeiske samfunnet. Idét denne tradisjonsbæreren endrer en så sentral institusjon som dåpen, vitner det om samfunnsomveltninger så store og dramatiske at de får en katastrofal dimensjon.

I følge Galina er et av de største problemene med Tysklands flyktningsdiskurs imidlertid dens *deltagere*:

«Германия должна быть цветной!», скандируют демонстранты и требуют принимать больше исламских беженцев. Требуют больше сажать себе на шею. [...] Кто эти протестанты? Много самих беженцев с профессионально несчастными лицами и *уродливых теток* 50 плюс, которые, это не тайна, активно пользуются молодых африканцев. Есть *гомосексуалисты*, среди которых модны черные партнеры. (Ivanova og Skojbeda, 02.09.2015. Egen utheving)

De som hever stemmen for at ta imot flere flyktninger fratras i sitatet enhver troverdighet. Bildet av skrikende demonstranter gir et inntrykk av den innvandringsvennlige opinionen som utilsnakkelig, oppslukt av egne slagord. De representeres også som desillusjonerte – Galina kaller budskapet deres et krav om å stramme grepet rundt egen hals. Igjen ser vi altså en analogi til selvmordet, som er en slags overordnet modell for Galinas metatekst.

Demonstrantene har heller ingen «gode» grunner for å være positive til innvandring: det er flyktingene selv, som neppe kan anses som rasjonelle stemmer. Det er stygge, middelaldrende kvinner, som implisitt beskyldes for å ha seksuelle motiver bak ønsket om å slippe unge afrikanere inn i landet. Den siste gruppen er de homoseksuelle, som motiveres av at det er «moteriktig» med svarte partnere. Demonstrantene drives av egeninteresse og spekulative motiver. Implisitt er påstanden om at de som vil ta imot flyktninger ikke kan tas seriøst.

Flyktningsdiskursens ekskluderende karakter tematiseres ytterligere i andre del av Galinas tekstserie. Hennes påstand er at argumenter som er *positive* til flyktingene tillegges større legitimitet og sannhetsgehalt enn argumenter som er *negative*:

«КП» мои заметки опубликовала, и меня накрыл девятый вал обвинений во лжи. Странное дело: если кто-то чего не знает, то это что-то тотчас же объявляется несуществующим. В Германии город городу - рознь, не говоря уже о разных землях. Руководства городов и поселков будто состязаются в том, чья инициатива ЗА беженцев будет более придурочной и замысловатой. Привел доводы против? Да ты фашист, милдруг... (Ivanova og Skojbeda, 05.09.2015. Egen utheving)

Galina har tilsynelatende fortalt noe som mange ikke vet, noe som ikke tidligere har hatt noen representasjon i mediene, og dermed blir den umiddelbare reaksjonen på fortellingen hennes at den ikke kan være sann. Igjen oppstår martyrmotivet vi så i forbindelse med sikkerhetsvakten Ivan i Köln – Galinas uttalelser møtes med en bølge av beskyldninger om at hun driver med løgn. Nok en gang får bølgemetaforen altså en sentral plass i flyktningsdiskursen: *Devjatyj val* henspiller på bildet av 1800-tallskunstneren Ajvazovskij, som skildrer menneskets kamp mot elementene, i form av en truende bølge som er i ferd med å treffe en gruppe skipbrudne. Begrepet har fått en symbolsk betydning for skjebnesvanger fare og uimotståelig kraft (se bl.a. Larinova 2014, 127). Vi møtte metaforen om den truende bølgen flere ganger hos RG, men da hovedsakelig i forbindelse med flyktningene selv. Det interessante i dette eksemplet er nettopp at trusselen ikke kommer fra flyktningene, men fra deltagerne i diskursen. Faremomentet knytter seg altså ikke bare til flyktningsituasjonen, men nettopp til debatten om den.

Galinas nedtegnelser har en påfallende sarkastisk stil, som kommer særlig tydelig frem i metateksten om et intervju med en syrisk flyktning:

Один сириец выступал по ТВ, давил на жалость: «У меня восемь братьев, у моей жены тоже. Нас всего шестьдесят (!!! - Авт.) человек, они все там, на войне, под бомбами, хнык-хнык... Их надо сюда перевезти, плак-плак...» - в комментариях: «Да, да, надо! Ну, что за сволочи эти наши сотрудники миграционной службы?» (Ivanova og Skojbeda, 10.09.2015)

Intervjuobjektets uttalelser undergraves av Galina som simple pressmidler for medynk. Syreren avvises ytterligere som en legitim diskursdeltager gjennom latterliggjøring i de innskutte hulke- og gråtelydende. Innskuddene representerer taleren som patetisk og sutrete – og latterlig. Sitatet harselerer ikke bare med ytringene fra intervjuobjektet, men også med reaksjonene de vekker. Menneskene som har sympati med den syriske flyktningen representeres som naive. De lar seg lure av melodramatikken. Rasjonaliteten vaskes bort av flyktningens krokodilletårer.

[Hodepinen i nord](#)

I likhet med NG tematiserer KP flyktningsituasjonen i Russlands nordområder, men tonen er en ganske annen. Mens NG snakker direkte med flyktningene selv, består KPs dekning

primært av omtale fremfor samtale. Selv om avisen drar til Murmanskregionen og foretar intervjuer, tar disse først og fremst for seg lokalbefolkningen og deres forhold til de nyankomne. Et eksempel er publiseringen av problemene flyktingene har ført med seg for innehaveren av en turistbase i Kandalasjka:

Для Павла Жидких колоритные постояльцы (беженцев в Кандалакшском районе скопилось уже под сотню) превратились в *настоящую головную боль*: за жилье с 29 февраля они не платят, да и с турбазы их особо не выгнать. «Заложниками ситуации стали не только они, но и я, и администрация Кандалакши, жители города, полиция, ФСБ», говорит Павел Жидких. «Они тут сидят уже довольно долго, некоторые по две недели. Все надеются, что их впустят в страну. Я деликатно объясняю, что смысла ждать нет – нужно уезжать. [...] Я и сам не знаю, как я буду поступать. Надеюсь на помощь властей. Может, они какое-то решение примут, будут вывозить их партиями. *Мы стараемся не провоцировать их ни на что. Но они, конечно, народ сложный. Тяжело с ними*», вздыхает Павел. (Lebedev, 03.03.2016. Egen utheving)

Flyktingene har blitt til en real hodepine: de betaler ikke for seg, og lar seg ikke jage bort. Intervjuobjektet sammenligner flyktingenes nærvær i Kandalasjka med en *gisselsituasjon*, der gislene består av både flyktinger, lokalmyndighetene og befolkningen. Hvem som er gisseltaker er imidlertid uklart. Likevel er det tydelig at de *kulørte gjestene* representeres som en seriøs trussel: intervjuobjektet forteller at de prøver å ikke provosere dem. Det er et vanskelig folk, og det er vanskelig å leve sammen med dem.

Murmanskij Vestnik – et apropos til avslutning

Forankret midt i varmpunktet på den arktiske flyktingeruten hadde *Murmanskij Vestnik* (MV) unik tilgang til hendelsene. Men har dette ført til en nyhetsdiskurs som skiller seg fra de andre avisene i analysen? I en kvantitativ tilnærming til spørsmålet vil svaret være et kategorisk nei. I et nasjonalt perspektiv er *Murmanskij Vestnik* en liten regionalavis, og nyhetsproduksjonen foregår i en skala svært langt fra de andre medieaktørene i denne analysen. Likevel hadde jeg forventet at flyktnings spørsmålet relativt sett ville ha en større plass i nyhetsdekningen. Dette er imidlertid ikke tilfellet. I min gjennomgang av avisen fant jeg bare syv saker som kunne egne seg for analyse. Hvorfor avisen ikke har viet flyktnings spørsmålet større oppmerksomhet, på tross av sin privilegerte posisjon i forhold til

hendelsene i det arktiske Russland, er utvilsomt et interessant spørsmål for videre undersøkelser. Dessverre faller dette utenfor denne oppgavens omfang.

Hva med det kvalitative aspektet av diskursen i MV? Finnes det forskjeller i selve dekningen av flyktningsituasjonen? La oss begynne besvarelsen av dette spørsmålet ved å se på hvordan avisen fremstiller flyktningene selv.

Eksotiske flyktninger

Et interessant funn i flyktningsdiskursen i MV er det jeg vil kalle en form for *eksotisme*, fascinasjonen for det «annerledes» og den «andre»:

[...] exoticism is considered a form of representation in which peoples, places, and cultural practices are depicted as foreign from the perspective of the composer and/or intended audience. In earlier usage of the term, “exoticism” and “exotic” referred to an inherent quality or status of *the non-Western other*. More recently, exoticism has been understood to require *an imaginative act of representing, perceiving, and classifying on the part of the beholder*. In this sense, “exoticism” is most properly considered in its predicate form: to exoticize, both through acts of representation and perception. (Sheppard 2012. Egen utheving.)

Eksotisme handler altså om en form for representasjon der skillet mellom oss og den andre står i fokus. Representasjonen bærer preg av noe fantastisk, i flere betydninger av ordet: den andre fremstår som oppsiktsvekkende og slående, men også som noe nærmest utenkelig, som et fantasiprodukt. Den eksotiske modellen kommer tydelig frem i en artikkel om afrikanske flyktninger i et vinterlig Kandalasjka:

Расположенная в сотне метров от здания районной администрации гостиница сама по себе не сильно привлекала бы внимание. Если бы вокруг не было людей всех темных оттенков кожи - от светло-коричневого до иссиня-черного. Одни сидят в старых автомобилях с ржавчиной на крыльях и трещинами на окнах, другие курят у заднего входа, *топча снег надетыми на босые черные ноги шлепанцами*, третьи несут пузатые пакеты с логотипами ближайших супермаркетов. Кто-то, пардон за подробности, бегаёт справлять нужду за угол ближайшего сарая, видимо, еще не успев заселиться в номер с удобствами. *И все это происходит на фоне сугробов,*

заиндевших берез и свисающих с крыш пятиэтажных хрущевок огромных сосулк. (Iljin, 13.02.2016. Egen utheving)

Skildringene gir assosiasjoner til feltstudier i ukjent økosystem, eller kanskje til et naturprogram, der programlederens oppglødde observasjoner akkompagnerer bildene fra et skjult kamera. Sentralt er det utenforstående perspektivet, og det tydelige skillet mellom oss, de observerende subjektene, og *dem*, objektene som observeres. Det første som vekker vår oppmerksomhet er nettopp objektenes mørke hud – i sin mest ekstreme variant, blåsvart – som virker spesielt slående med den hvite snøen som kontrast. Skildringen av noen som gjør fra seg utendørs gir assosiasjoner til et samfunn urørt av vestlig sivilisering. Det mest eksotiske ved situasjonen er imidlertid at den finner sted innenfor en kontekst av snøfonner, frosne bjørk og enorme istapper. Flyktingene er som fisk ute av vann, ute av sitt element – eller fremmedelementer i et annet.

Anekdoter på grensen

MVs nærhet til flyktingsituasjonen i de nordlige grenseområdene resulterer i en diskurs drevet av anekdoter og personlige opplevelser. Journalistens egne erfaringer ligger i stor grad til grunn for kommunikasjonen med leserne, og gir diskursen en nesten intim karakter. Et eksempel på denne nære diskursen finner vi i «reisebrevet» fra et hotell i Nord-Finland, som skal omgjøres til asylmottak:

[Мотель] полностью сдан в аренду Красному Кресту Финляндии, который решил разместить здесь 150 беженцев с Ближнего Востока и из Африки. Отныне минимум год, а может быть, и два, жители Мурманской области пользоваться услугами этого уютного и недорогого мотеля не смогут. [...] В свое время, будучи в Швеции, [...] от тамошнего экскурсовода узнал такую историю. В Бодене беженцам выделили для временного проживания два четырехэтажных дома. И через год эти здания пришлось снести, так как усилиями мигрантов квартиры были приведены в абсолютно непригодное состояние... Эту историю я пересказал [владельцу мотеля]: мол, не побаивается ли подобного поворота? Ведь пока еще небольшая группа мигрантов прогостила в его мотеле всего несколько дней, а вон на лужайках уже валяется мусор - стоптанные башмаки, тряпки. Возле их коттеджа торчит набитый мешок, который, видно, лень было отнести в контейнер для мусора... (Banko, 10.09.2015)

Flyktnings situasjonen problematiseres her, interessant nok, først og fremst utfra sin effekt på Murmanskboernes turistvaner. Det hyggelige motellet vil ikke lenger være tilgjengelig for turister – det skal huse *flyktninger*. Journalisten forteller eieren om en historie han selv ble fortalt i Sverige, der en bygning måtte rives etter å ha blitt brukt som bopel for flyktninger. Er ikke eieren redd for at historien fra Nord-Sverige skal gjenta seg hos ham? En liten gruppe innvandrere har bare bodd på motellet noen få dager, og allerede velter det boss og utslitte filler utover plenen. Journalisten formidler dermed en velkjent, negativ modell for flyktningene: de ødelegger omgivelsene sine.

I oppfølgningssaken til reisebrevet noen måneder senere hevder journalisten at frykten hans for at flyktningene skulle ødelegge det finske turistmålet har blitt realisert. De nye beboerne har nemlig utryddet motellets aller hyggeligste kjennetegn:

И кроликам, что беззаботно пасутся на лужайках меж коттеджами мотеля, не боясь людей, я бы шепнул на ушко, чтобы пока сменили дислокацию. На всякий пожарный. Только что прочитал, что в Венгрии беженцы с Ближнего Востока и Африки обнесли сады и огороды местных фермеров. К сожалению, не шепнул. [...] тех ручных кроликов, которые, не опасаясь людей, годами скакали возле домиков мотеля, мигранты все же приговорили к сковородке... (Banko, 20.01.2016)

De bekymringsløse kaninene som i årevis hoppet rundt på gresset mellom motellets hytter, som journalisten uheldigvis ikke fikk advart om å flytte på seg før flyktningene kom, endte sine dager i en stekepanne. Journalistens påstand om det barbariske kanindrapet underbygger – og blir selv underbygget av – den tidligere etablerte modellen av flyktningene nettopp som usiviliserte barbarer. Kaninene er imidlertid langt fra de eneste som blir skadelidende av flyktingestrømmen, ifølge journalisten: «Пострадавшими оказались далеко не только кролики» (Banko, 20.01.2016). De lokale observasjonene fra de arktiske grenseområdene i MV sklir her sømløst over i den sentrale, offisielle trusseldiskursen vi så i RG.

Oppsummering og konklusjon

Analysen av de fire avisene har avdekket en rekke strukturer som påvirker den russiske offentlige debatten om flyknings situasjonen. Det mest fremtredende funnet handler om *tilgang* til diskursen i de respektive avisene, altså hvilke stemmer som får slippe til og hvordan disse representeres for leseren. Både hos RG og hos NG er *politisk posisjon* en avgjørende faktor for diskursiv makt. Det interessante er selvfølgelig at den aktuelle politiske makten har *motsatt funksjon* hos de to redaksjonene: mens den russiske politiske eliten får enorm diskursiv makt hos RG, mister de den fullstendig hos NG. Tilsvarende får Kremles europeiske motstemmer en dominerende posisjon hos NG, men havner nederst på diskurshierarkiet hos RG. Begge avisene preges dermed av en svært partisk diskurs. Den hierarkiske ordningen av stemmer er et fundamentalt trekk ved debatten. Denne vertikale diskursstrukturen gjør at stemmer med motstridende oppfatninger nettopp *ikke* får møtes i en habermasisk «clash of opinions». Det er diskusdeltagernes heller en deres argumenters makt som får styre debatten.

Verken hos KP eller MV finner vi den samme sterke forbindelsen mellom politisk og diskursiv makt – i stedet er de det nære, personlige observasjonene fra vanlige mennesker som står sentralt i dekningen. Hos KP har imidlertid disse *hverdagsstemmene* fått en helt spesiell funksjon som heroiske varslere eller *sannhetsvitner*. Gjennom den doble strategien av å knytte disse diskursdeltagerne tett til leseren som «en av oss» og samtidig idealisere dem, får disse stemmene svært stor påvirkningskraft.

Et annet sentralt funn knytter seg til den *sosiale kognisjonen* som underbygger – og blir underbygget av – flyktingediskursen. Det er interessant å merke seg at på tross av at KP og MV inkluderer «vanlige» stemmer i debatten, er deres representasjoner i stor grad de samme som det offisielle Russlands, slik disse kommer til uttrykk i RG. Trusselbildet og oss-dem-perspektivet er like fremtredende begge steder. Denne diskursive likheten finner vi også hos MV: den perifere, lokale representasjonen speiler i stor grad den sentrale. På tross av avstanden mellom Moskva og Murmansk, og på tross av at MV har en helt annen tilgang til hendelsene langs den arktiske flyktningsruten enn RG, er den sosiale kognisjonen bak diskursen slående like. Den offisielle modellen for flyknings situasjonen er svært sterkt forankret i den offentlige debatten.

Et annet funn jeg vil trekke særlig frem, er tendensen til *metadiskurs*. Flyktningdebatten selv er et helt sentralt tema i alle de tre nasjonale avisene. Det er interessant å observere en slags parallell til mitt eget prosjekt i materialet – særlig gjelder dette påstandene i KP om at flyktningdiskursen er partisk og ekskluderende. Forskjellen ligger selvfølgelig i at denne kritikken i stor grad retter seg mot den vestlige og europeiske offentlige debatten heller enn den russiske.

Det siste funnet jeg vil utheve er avisenes representasjon av *flyktninger i Russland*. NG er den eneste avisen som i nevneverdig grad inkluderer denne gruppen – både som deltagere og tema – i diskursen. Utover dette ser det ut til at Kremles modell om flyktningssituasjonen som et europeisk anliggende fortrenger enhver verbalisering av «russiske» flyktninger i debatten.

[Tilbake til start](#)

Utgangspunktet mitt for denne oppgaven var et ønske om å undersøke hvordan russerne forholdt seg til flyktningssituasjonen i nord, et av de sentrale temaene i norsk offentlig debatt mellom 2015–16. Dette utgangspunktet viste seg raskt å være håpløst: jeg opplevde en nærmest øredøvende taushet om temaet i den russiske nyhetsdiskursen. Etter å ha utvidet perspektivet til å gjelde flyktningssituasjonen overhodet, ble problemstillingen mer produktiv. Flyktninger har utvilsomt vært et sentralt tema for Russlands offentlige debatt de siste årene. Likevel er det én type sosial kognisjon som har vært styrende for debatten: oss-dem-perspektivet. Dette gjelder både flyktningene, som i overveldende grad representeres som *andre*, og flyktningssituasjonen overhodet: Dette er *Europas*, eller, i det spesifikke tilfellet av den arktiske flyktningstrømmen, *Norges problem*. Ikke Russlands. Dikotomien preger også forholdet mellom de dominerende diskursformene i analysen: den offisielle (RG) og den opposisjonelle (NG). I stedet for å orientere seg mot en felles, utvidet forståelse av flyktningsspørsmålet avviser de to parallelle diskursene hverandres perspektiver fullstendig.

I hvilken grad gjenspeiler så den russiske offentlige debatten om flyktningssituasjonen Habermas' diskursetikk? Er den åpen, inklusiv og flerstemt, styrt av argumentenes makt? Svaret vi har funnet bekrefter dessverre de pessimistiske påstandene hos bl.a Vakhtin og Firsov: Russland har ingen reell offentlig debatt. Det russiske ordskiftet om flyktninger skaper et bilde av introverte grupperinger med ryggene vendt mot hverandre, som bare utveksler meninger seg i mellom. Det finnes absolutt motstemmer til den tradisjonelle

maktmonologen Kalugin har omtalt, som vi jo bl.a. har sett i NG, men disse motstemmene driver også selv en form for monologisk sirkeldiskurs. Det finnes ingen kontakt eller dialog mellom de forskjellige samtalene. Den sterkt hierarkiske strukturen av både den offisielle og opposisjonelle diskursen, der deltagerne har svært varierende grad av makt, danner også en tydelig parallell til Ryazanova-Clarkes konsepter om en hierarkisk språkkultur og «the vertical of power». Russisk debattkultur, i alle fall om flyktningsspørsmålet, ser ut til å være dypt forankret i disse språklige tradisjonene. Den vertikale diskursstrukturen gjenspeiler også det Oates kaller det russiske medieparadokset – diskursmangfold uten diskursalternativer: Det finnes utvilsomt et mangfold av stemmer i den russiske flyktningdebatten, men på grunn av den store diskursive makten tildelt én spesifikk type bakenforliggende sosial kognisjon, eller det Oates kaller *verdensbilde*, fungerer de forskjellige stemmene nærmest bare som ekko for hverandre. Diskursen omfatter dermed i liten grad forskjellige perspektiver.

Noe jeg imidlertid vil løfte frem som et positivt aspekt ved flyktningdebatten er at diskursetikken tross alt er et sentralt tema i den. Ved at det åpne, frie og mangfoldige ordskiftet løftes opp som et ideal, enten det er av vanlige russere eller mektige politikere, formidles sosial kognisjon om hvordan den offentlige debatten *bør* være. Hvorvidt denne diskursteorien omsider vil overføres til diskursiv praksis krever imidlertid videre undersøkelse.

Modellen om postsovjetisk afasi har spesielt stor overføringsverdi til den russiske flyktningdebatten. Flyktninger i Russland står nærmest uten representasjon i det russiske offentlige språket. Et viktig unntak finner vi, igjen, i NG. Ved å sette ord på noe som tradisjonelt har blitt fortiet, åpner NGs omtaler av og samtaler med familien på Sjeremetjevo for en utvidelse av «the sayable». Kanskje er nettopp en slik oppåpning av diskursen for flere tema, stemmer og perspektiver løsningen på den offentlige afasien i Russland.

For å svare på den overordnede problemstillingen for oppgaven: Den russiske offentlige debatten om flyktningesitasjonen 2015–16 er utvilsomt preget av forutintatt monolog, gjensidige anklager og uforsonlig retorikk. Den er også preget av oppsiktsvekkende taushet om et helt konkret tema – flyktninger i Russland. Analysen finner dyster gjenklang i epigrafen fra Svetlana Gannusjkina: «В России об этих людей никто не говорит. Как будто бы у нас нет беженцев». Likevel er det grunn til å modifisere Gannusjkinas sitat – hun er jo selv et bevis på det motsatte. Så lenge det finnes russiske stemmer som Borgerhjelpskomitéen vil

den diskursive reproduksjonen av dominans og ulikhet, og maktelitens kontroll over den offentlige mening, bli møtt med motstand.

Bibliografi

Sekundærlitteratur

- Arutunyan, Anna (2009). *The media in Russia*. Maidenhead: McGraw-Hill Education.
- Beard, Nadia, Samuel Crews, Maryam Omid, Elena Pakhomova, Jamie Rann og Igor Zinatulin (2014). Media compass: Russia's changing media landscape. *The Calvert Journal* [internett]. Tilgjengelig fra: <http://calvertjournal.com/features/show/2234> [lest 10.10.2016]
- Carnaghan, Ellen (1996). Alienation, apathy or ambivalence? «Don't knows» and democracy in Russia. *Slavic Review* 55 (2), 325–363 [internett]. Tilgjengelig fra: https://www.jstor.org/stable/2501915?seq=1#page_scan_tab_contents [lest 03.06.2017]
- Dijk, Teun A. van (1988) *News as discourse*. Hillsdale: L. Erlbaum Associates.
- Dijk, Teun A. van (1992) Discourse and the denial of racism. *Discourse & society* 3 (1). 87–118 [internett]. Tilgjengelig fra: <http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20and%20the%20denial%20of%20racism.pdf> [lest 28.04.2017]
- Dijk, Teun A. van (1993) Principles of critical discourse analysis. *Discourse and society*, 4 (2), 249–283 [internett]. Tilgjengelig fra: <http://journals.sagepub.com/pva.uib.no/doi/abs/10.1177/0957926593004002006> [lest 22.02.2017]
- Dzjubenko, O. G. (1988) Obutsjenije diskussionnoj retsji. *Russkij jazyk v sjkole* 6, 30–35.
- Edwards, Adrian (2016) *UNHCR viewpoint: «Refugee» or «migrant» – which is right?* [internett] Geneve: UNHCR. Tilgjengelig fra: <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html> [lest 28.04.2017]
- Fjodorova, Kapitolina (2011) Obsjtsjestvo: Mezjdu vsem i nitsjem. I: Oleg Kharkhordin (red.) *Ot obsjtsjestvennomu k publitsjnomu*. St. Petersburg: Izdatelstvo Jevropejskogo universiteta v Sankt-Peterburge, 13–68.

- Forum nekomertsjeskikh organizatsij (2016) *Kontseptsija foruma nekomertsjeskikh organizatsij «Sotsialnyj Peterburg: novyje resjenja – 2016»* [internet]. Tilgjengelig fra: <http://новые-решения-2016.рф/концепция-форума-некоммерческих-орг/> [lest 22.02.2017]
- Galitsj, Aleksandr (u.å) *Kak Klim Petrovitsj vystupal na mitinge v zasjtsjitu mira*. Tilgjengelig fra: <http://bards.ru/archives/part.php?id=4071> [lest 28.04.2017]
- Gerbner, George (1985) Mass media discourse: Message system analysis as a component of cultural indicators. I: Teun A. van Dijk (red.) *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin/New York: De Gruyter.
- Gladarev, Boris (2011) Istoriko-kulturnoje nasledije Peterburga: Rozjdenije obsjtsjestvennosti iz dukha goroda. I: Oleg Kharkhordin (red.) *Ot Obsjtsjestvennomu k Publitsjnomu*. St. Petersburg: Izdatelstvo Jevropejskogo universiteta v Sankt-Peterburge, 69–304.
- Gorham, Michael S. (2006) Language Culture and National Identity in Post-Soviet Russia. I: Ingunn Lunde og Tine Roesen (red.) *Landslide of the norm: Language culture in post-Soviet Russia*. Bergen: Departement of Russian Studies, University of Bergen, 18–30.
- Gorham, Michael S. (2014) *After newspeak: Language culture and politics in Russia from Gorbachev to Putin*. Itacha/London: Cornell University Press.
- Habermas, Jürgen (1984) *The theory of communicative action: 1: Reason and rationalization of society*. Boston: Beacon Press.
- Habermas, Jürgen (1990) *Moral consciousness and communicative Action*. Massachusetts: The MIT Press.
- Habermas, Jürgen (1996) *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (2002) *The structural transformation of the public sphere*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, Stuart (1980) *Culture, media, language: working papers in cultural studies, 1972–79*. London: Hutchinson.

- Hillestad, Linn K. og Sindre G. Meldalen (2015) – Russland er ikke et trygt tredjeland for alle asylsøkere. *Dagbladet* [internett], 22.11.2015. Tilgjengelig fra: <http://www.dagbladet.no/nyheter/russland-er-ikke-et-trygt-tredjeland-for-alle-asylsokere/60461373> [lest 28.04.2017]
- Holmås, Ragnhild (2016) Gjennom språket setter vi på oss skylapper. Mennesker på flukt taper dobbelt opp. *Aftenposten* [internett], 04.01.2016. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Gjennom-spraket-setter-vi-pa-oss-skylapper-Mennesker-pa-flukt-taper-dobbelt-opp--Ragnhild-Holmas-15919b.html> [lest 28.04.2017]
- Ivanova, Natalja (1997) Nastoljasjtsjee: retro na (post)sovetskom teleekrane. *Znamja* 9, 204–11.
- Jakobson, Roman (1971) *Studies on child language and aphasia*. Haag/Paris: Mouton.
- Jemirova, A. M. (1990) Frazelogija perestojki: Tematika i semantika. *Russkij jazyk v sjkole* 4, 77–81.
- Kalugin, Dmitrij (2016) «A society that speaks concordantly», or mechanisms of communication of government and society in old and new Russian. I: Nikolai Vakhtin og Boris Firsov (red.) *Public Debate in Russia: Matters of Disorder*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 52–84.
- Kharkhordin, Oleg (2011) Vvedenie. I: Oleg Kharkhordin (red.) *Ot obsjtsjestvennomu k publitsjnomu*. St. Petersburg: Izdatelstvo Jevropejskogo universiteta v Sankt-Peterburge, 7–12.
- Kohlberg, Lawrence (1981) *The Philosophy of moral development: Moral stages and the idea of ustice*. San Fransisco: Harper & Row.
- Koltsova, Olessia (2006) *News media and power in Russia*. New York: Routledge.
- Komitet Grazjdanskoje Sodejstvije (u.å) *Ob organizatsii* [internett] Tilgjengelig fra: <http://refugee.ru/ob-organizatsii/> [lest 28.04.2017]

- Komitet Graždanskoke Sodejstvije (2014) *Bezjentsy iz Ukrainy v Rossijskoj Federatsii* [internett]. Tilgjengelig fra: <http://refugee.ru/publications/bezhentsy-iz-ukrainy-v-rossijskoj-federatsii/> [lest 28.04.2017]
- Komitet Graždanskoke Sodejstvije (2015) *Rossija kak strana ubezjistsja: Doklad ob ispolnenii Rossijskoj Federatsijej Konventsii o statute bezjentsev 1951 goda* [internett]. Tilgjengelig fra: <http://refugee.ru/wp-content/uploads/2015/10/okonchat-tekst1.pdf> [lest 10.10.2016]
- Konstantinov, Andrej (1998) *Polititsjeskoje rassledovanie v Rossijskikh SMI* [upublisert manuskript]. Forelesning på sommerskolen ved journalistisk fakultet, St. Petersburg Statlige Universitet, 01.07.1998.
- Krasnoboka, Natalya (2010) *Media landscapes: Russia* [internett]. European Journalism Centre. Tilgjengelig fra: http://ejc.net/media_landscapes/russia [lest 17.10.2016]
- Larinova (2014) *Frazelogitsjeskij slovar sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva: Adelant.
- Lenin, Vladimir I. (1901) S tsjego natsjat? *Iskra* 4. Hentet fra: [https://ru.wikisource.org/wiki/С_чего_начать%3F_\(Ленин\)](https://ru.wikisource.org/wiki/С_чего_начать%3F_(Ленин)) [lest 22.02.2017]
- Lunde, Ingunn og Tine Roesen (2006) Introduction. I: Ingunn Lunde og Tine Roesen (red.) *Landslide of the norm: Language culture in post-Soviet Russia*. Bergen: Departement of Russian Studies, University of Bergen, 7 –17.
- Malone, Barry (2015) Why Al Jazeera will not say Mediterranean «migrants». *Al Jazeera* [internett], 20.08.2015. Tilgjengelig fra: <http://www.aljazeera.com/blogs/editors-blog/2015/08/al-jazeera-mediterranean-migrants-150820082226309.html> [lest 28.04.2017]
- Matre, Jostein og Nilas Johnsen (2016) 10 ting du må vite om asylkaoset på Storskog. VG [internett], 27.01.2016. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/asyl-debatten/10-ting-du-maa-vite-om-asylkaoset-paa-storskog/a/23603522/> [lest 28.04.2017]
- Ministerstvo po vnutrennej politike i massovym kommunikatsijam Murmanskoj oblasti (u.å) GOAU «Redaktsija gazety «Murmanskij Vestnik» [internett]. Tilgjengelig fra:

- <http://mvpmk.gov-murman.ru/about/departments/murmanskiy-vestnik/> [lest 28.04.2017]
- Murmanskij Vestnik (u.å.) *Murmanskij Vestnik* [internett]. Vkontakte. Tilgjengelig fra: <https://vk.com/mvestnik> [lest 03.05.2017]
- Naumova, Nina (1999) Moltsjanije kak golos surovogo zjiznennogo opyta. I: Sadovskij og Jadov (red.) *Retsidivirujusjtjaja modernizatsija v Rossii: beda, vina ili resurs tsjelovetsjestva*. Moskva: Editorial URSS.
- Novaja Gazeta (u.å.) *Informatsija* [internett]. Facebook. Tilgjengelig fra: https://ru-ru.facebook.com/pg/novgaz/about/?ref=page_internal [lest 03.05.2017]
- Novikova, Anastasija (2015) Pervyj kanal pozdravil «Komsomolskuju pravdy» s 90-letiem. *Komsomolskaja Pravda* [internett], 22.05.2015. Tilgjengelig fra: <http://www.msk.kp.ru/daily/26384/3262863/> [lest 03.05.2017]
- Novikova, Anastasija (2017) «Komsomolka»: istorija, kotoroj mozjno gorditsja. *Komsomolskaja Pravda* [internett], 20.01.2017. Tilgjengelig fra: <http://www.msk.kp.ru/daily/24007/83729/> [lest 03.05.2017]
- Oates, Sarah (2007) The neo-Soviet model of the media. *Europa-Asia Studies*, 59 (8), 1279 – 1297. Tilgjengelig fra: <http://www.jstor.org.pva.uib.no/stable/20451453> [lest 03.04.17]
- Olsen, Thomas (2016) Asylsøkere sultestreiker mot Russland-retur. *Aftenposten* [internett], 18.01.2016. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/norge/Asylsokere-sultestreiker-mot-Russland-retur-12823b.html> [lest 28.04.2017]
- Ot.prp. nr. 75 (2006-2007) *Om lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven)*.
- Oushakine, Serguei (2000) In the state of post-Soviet aphasia: Symbolic development in contemporary Russia. *Europe-Asia Studies* 52 (6), 991–1016 [internett]. Tilgjengelig fra: http://www.jstor.org.pva.uib.no/stable/153587?seq=1#page_scan_tab_contents [lest 06.03.2017]
- Ozjegov, Sergej I. (2014) *Tolkovoj slovar russkogo jazyka*. 28. utg. Moskva: Mir i obrazovanije.

- Regjeringen (2017) *Tidslinje: Asylsituasjonen* [internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/innvandring/asylsituasjonen/sak/norsk-innsats-for-flyktninger-og-asylsokere/id2439055/> [lest 28.04.2017]
- Rodtsjenko, O. D. og L. A. Koreneva (1990) Diskussija kak forma obsjtsjenija na uroke russkogo jazyka. *Russkij jazyk v sjkole* 4, 7 –16.
- Rossijskaja Gazeta (u.å) *O gazete* [internett]. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/about/> [lest 08.05.2017]
- Rostova, Natalija (2010) Istorija Novoj Gazety. *Novaja Gazeta* [internett], 15.12.2010. Tilgjengelig fra: <http://old.novayagazeta.ru/history.html> [lest 08.05.2017]
- Ryazanova-Clarke, Lara (2006) «The crystallization of structures»: Linguistic culture in Putin’s Russia. I: Ingunn Lunde og Tine Roesen (red.) *Landslide of the norm: Language culture in post-Soviet Russia*. Bergen: Departement of Russian Studies, University of Bergen, 31–63.
- Rylnikova, I. L. (1990) Iz istorija russkoj sjkolnoj ritotiki. *Russkij jazyk v sjkole* 4, 23–27.
- Sandvik, Siv (2015) Frp-Listhaug: — Godhetstyranniet rir Norge som en mare. *NRK* [internett], 03.11.2015. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/norge/frp-listhaug--godhetstyranniet-rir-norge-som-en-mare-1.12633044> [lest 28.04.2017]
- Selman, Robert L. (1980) *The Growth of Interpersonal Understanding: developmental and clinical analyses*. New York: Academic Press.
- Sheppard, Anthony (2012) Exoticism. I: *Oxford Index* [internett]. Oxford University Press. Tilgjengelig fra: <http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/obo/9780199757824-0123> [lest 03.05.2017]
- Shinar, Chaim (2015) The Russian Oligarchs, from Yeltsin to Putin. *European Review* 23 (04), 583–596.
- Siebert, Fred S., Theodore Peterson og Wilbur Schramm (1963) *Four theories of the press*. Illinois: University of Illinois Press.
- Sjabalina, Jekaterina V. (2011) Tsjislitelnyje v russkoj polititsjeskoj frazeologii: pjataja kolonna i pjataja grafa. *Polititsjeskaja lingvistika* [internett], 2011 (1), 189–192. Tilgjengelig fra:

<http://cyberleninka.ru/article/n/chislitelnye-v-russkoy-politicheskoy-frazeologii-pyataya-kolonna-i-pyataya-grafa> [lest 28.04.2017]

Sparks, (2000) Media Theory after the fall of European Communism: Why the old models from East and West won't do anymore. I: James Curran og Myung-Jin Park (red.) *De-Westernizing media studies*. London: Routledge, 35–49.

The School of Russian and Asian Studies (2014) *The Media and Journalism in Russia* [internett]. Tilgjengelig fra: http://www.sras.org/library_journalism [lest 17.10.2016]

UNHCR (1951) *Convention and protocol relating to the status of refugees* [internett]. Geneve: UNHCR. Tilgjengelig fra: <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10> [lest 10.10.2016]

UNHCR (2016) *Syria conflict at 5 years: the biggest refugee and displacement crisis of our time demands a huge surge in solidarity* [internett]. UNHCR. Tilgjengelig fra: <http://www.unhcr.org/afr/news/press/2016/3/56e6e3249/syria-conflict-5-years-biggest-refugee-displacement-crisis-time-demands.html> [lest 10.10.2016]

Utlendingsloven. Lov 15. mai 2008 nr. 35 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her.

Vakhtin, Nikolai (2016) The Discourse of Argumentation in Totalitarian Language and Post-Soviet Communication Failures. I: Nikolai Vakhtin og Boris Firsov (red.) *Public debate in Russia: Matters of disorder*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 10–32.

Vakhtin, Nikolai og Boris Firsov (2016) Introduction. I: Nikolai Vakhtin og Boris Firsov (red.) *Public debate in Russia: Matters of disorder*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1–9.

Weber, Max (1964) *The theory of social and economic organization*. New York: The Free Press.

Yurchak, Alexei (2014) *Everything was forever, until it was no more: The last Soviet generation*. Moskva: NLO.

Zassoursky, Ivan (2004) *Media and power in Post-Soviet Russia*. New York: ME Sharp.

Analysemateriale

Rossijskaja Gazeta

- Fedjakina, Anna (2015) Bezjentsy raskololi Jevropu. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 21.09.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/09/21/bezhency.html>
- Gasiuk, Aleksandr (2015) Ostrov na pereprave. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 22.09.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/09/22/lesbos-poln.html>
- Jermolajeva, Nadezjda (2016) Zjen v Jevrope ne pokupajut. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 25.01.2016. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2016/01/26/pravila.html>
- Jermolajeva, Nadezjda (2015) Lukasjenko obvinil SSJA i ES v probleme bezjentssev. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 30.10.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/10/30/lukashenko-site-anons.html>
- Latukhina, Kira (2015) Peskov: Bezjentsy pytajutsja ispolzovat territoriju Rossii. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 10.09.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/09/10/bejenci-site.html>
- Latukhina, Kira (2015) V Kremle sotsjli krizis s bezjentsami vnutrennim delom ES. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 14.09.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/09/14/bezhentsi-site-anons.html>
- Latukhina, Kira (2016) O polze postojanstva. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 11.01.2016. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2016/01/11/putin-interviu-site.html>
- Makarytsjev, Maksim (2016) Jevropu vedut v dzjungli. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 19.01.2016. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2016/01/19/bezhency-site.html> 19.01.16
- Prokofjev, Vjatsjeslav (2015) Jevropejskij potop. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 08.09.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/09/09/gladilin.html>
- Rilskij, Vladislav (2015) Lavrov objasn timer ES, gde korni krizisa s bezjentsami. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 08.09.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/09/08/lavrov-site.html>
- Rossijskaja Gazeta* og TASS (2015) Pusjkov: Bezjentsy stanut dlja ES bomboj zamedlennogo dejstvija. *Rossijskaja Gazeta* [internett], 07.09.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/09/07/pushkov-anons.html>

- Samozjnev, Aleksandr (2015) Premjer Vengrii poobesjtsjal podat v sud na Jevrosojuz iz-za bezjentsev. *Rossijskaja Gazeta* [internet], 03.12.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/12/03/hungary-site-anons.html>
- Sjestakov, Jevgenij (2015) Migranty mogut razvalit Jevrosojuz. *Rossijskaja Gazeta* [internet], 17.06.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/06/17/evropa-migracia-site.html>
- Sjestakov, Jevgenij (2016) Jevropa terjajet identitsjnost. *Rossijskaja Gazeta* [internet], 18.01.2016. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2016/01/18/bezhency-site.html>
- Sjestakov, Jevgenij (2016) Kto i zatsjem napravljajet potoki bezjentsev v Jevropu. *Rossijskaja Gazeta* [internet], 17.01.2016. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2016/01/17/avstria-site.html>
- Sjvydkoj, Mikhail (2015) Rifmy i rify istorii. *Rossijskaja Gazeta* [internet], 24.11.2015. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2015/11/25/shvydkoy.html>
- Volkov, Konstantin (2016) Kuda idjot Germanija? *Rossijskaja Gazeta* [internet], 08.02.2016. Tilgjengelig fra: <https://rg.ru/2016/02/08/situacija-s-bezhencami-v-kelne-zamalchivaetsia-na-vseh-urovniah-vlasti.html>

Novaja Gazeta

- Britskaja, Tatjana (2016) «Rossija za nas vojujet. Potsjemu zje my jej ne nuzjny?» *Novaja Gazeta* [internet], 11.03.2016. Tilgjengelig fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/03/11/67736-171-rossiya-za-nas-voyuet-pochemu-zhe-my-ey-ne-nuzhny-187>
- Fomina, Jekaterina (2015) «Nas tsjto, za terroristov priznali?» *Novaja Gazeta* [internet], 19.11.2015. Tilgjengelig fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2015/11/19/66441-171-nas-cto-za-terroristov-priznali-187>
- Fomina, Jekaterina (2015) Vitrina Rodiny. *Novaja Gazeta* [internet], 17.11.2015. Tilgjengelig fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2015/11/18/66421-vitrina-rodiny>
- Fomina, Jekaterina og Irina Gordijenko (2015) Sjeremetjevo. Terminal E. Terminalnaja stadija. *Novaja Gazeta* [internet], 17.10.2015. Tilgjengelig fra:

<https://www.novayagazeta.ru/articles/2015/10/17/66040-sheremetievo-terminal-e-terminalnaya-stadiya>

Khatsjatrjan, Diana (2015) «Politiki v novykh pravilakh sjengenskikh viz net» *Novaja Gazeta* [internett], 14.09.2015. Tilgjengelig fra:

<https://www.novayagazeta.ru/articles/2015/09/14/65589-171-politiki-v-novyh-pravilah-vydachi-shengenskikh-viz-net-187>

Khatsjatrjan, Diana (2016) Devotsjka iz russkogo mira. *Novaja Gazeta* [internett], 31.01.2016.

Tilgjengelig fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/02/01/67248-devochka-iz-russkogo-mira>

Lipskij, Andrej (2016) Jevropa bez svobody dvizjenija – eto uzje ne Jevropa. *Novaja Gazeta* [internett], 01.04.2016. Tilgjengelig fra:

<https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/04/01/68024-evropa-bez-svobody-peredvizheniya-8212-eto-uzhe-ne-evropa>

Martynov, Kirill (2016) Konets empatii. *Novaja Gazeta* [internett], 28.03.2016. Tilgjengelig

fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/03/28/67961-konets-empatii>

Menejev, Aleksandr (2015) Zemlja obetovannaja Jevropa. *Novaja Gazeta* [internett],

09.09.2015. Tilgjengelig fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2015/09/09/65540-zemlya-obetovannaya-evropa>

Minejev, Aleksandr (2015) Jevropa razrulivajet novoje nasjestvije. *Novaja Gazeta* [internett],

24.04.2015. Tilgjengelig fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2015/04/23/63947-evropa-razrulivaet-novoe-nashestvie>

Minejev, Aleksandr (2015) Jevropa protiv rabotorgovtsev. *Novaja Gazeta* [internett],

25.04.2015. Tilgjengelig fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2015/04/25/63975-evropa-protiv-rabotorgovtsev>

Novaja Gazeta og Reuters (2016) Glava Jevrosoveta: Rossija sprovtsirovala usilenije migratsii iz Sirii. *Novaja Gazeta* [internett], 09.02.2016. Tilgjengelig fra:

<https://www.novayagazeta.ru/news/2016/02/09/118468-glava-evrosoveta-rossiya-sprovtsirovala-usilenie-migratsii-iz-sirii>

Tarosjtsjina, Slava (2016) «Novaja normalnost» nastigla televizor. *Novaja Gazeta* [internet], 26.01.2016. Tilgjengelig fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/01/27/67202-171-novaya-normalnost-187-nastigla-televizor>

Tsjursin, Aleksandr (2016) Kak Kreml rastit «Pjatuju kolonnu Putina» v Germanii. *Novaja Gazeta* [internet], 20.02.2016. Tilgjengelig fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/02/20/67514-kak-kreml-rastit-171-pyatuyu-kolonnu-putina-187-v-germanii>

Tsjursin, Aleksandr (2016) Nemtsev ne stali lisjat svininy iz-za migrantov. *Novaja Gazeta* [internet], 11.03.2016. Tilgjengelig fra: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/03/11/67747-nemtsev-ne-stali-lishat-svininy-iz-za-migrantov>

Komsomolskaja Pravda

Aslamova, Darja (2016) «Jesli nitsjego ne izmenitsja, zjitaljam Germanii ostajotsja libo islam, libo natsizm» [ekskljuziv «KP»]. *Komsomolskaja Pravda* [internet], 17.01.2016 <http://www.kompravda.eu/daily/26481.7/3351106/>

Aslamova, Darja (2016) Tsjelovek, kotoryj razbudil Germaniju: Ja nitsjego he bojus. Mne prosto vazjno skasat pravdu o toj notsji [ekskljuziv «KP»]. *Komsomolskaja Pravda* [internet], 15.01.2016. Tilgjengelig fra: <http://www.kompravda.eu/daily/26480/3350416/>

Ivanova, Galina og Uljana Skojbeda (2015) Khronika gibeli Germanii: Sjtoby ublazjit bezjentsev, katolitsjeskaja tserkov otkazyvajetsja krestit mladentsev. *Komsomolskaja Pravda* [internet], 02.09.2015. Tilgjengelig fra: <http://www.kp.ru/daily/26426/3299114/>

Ivanova, Galina og Uljana Skojbeda (2015) Khronika gibeli Germanii-2: «Podarite bezjentsam budusjtsjee – perepisjite na nikh svojo zavesjtsjanije». *Komsomolskaja Pravda* [internet], 05.09.2015. <http://www.kompravda.eu/daily/26426.7/3301110/>

Ivanova, Galina og Uljana Skojbeda (2015) Khronika gibeli Germanii-3: Radi bezjentsev sobirajutsja menjat konstitutsiju. *Komsomolskaja Pravda* [internet], 10.09.2015. Tilgjengelig fra: <http://www.kp.ru/daily/26431.4/3302689/>

Lebedev, Aleksandr (2016) Arabskie migranty v Zapoljarje vysjli na stikhijnyj miting i vezjlivo poprosilis v Finlandiju. *Komsomolskaja Pravda* [internett], 03.03.2016.

<http://www.murmansk.kp.ru/daily/26501/3369184/>

Murmanskij Vestnik

Banko, Jurij (2015) Tam, gde nas uzje ne zjdut. *Murmanskij Vestnik* [internett], 10.09.2015.

Tilgjengelig fra: <http://www.mvestnik.ru/shwpgn.asp?pid=201509102>

Banko, Jurik (2016) Bratija po razumu i brattsy-kroliki. *Murmanskij Vestnik* [internett],

20.01.2016. Tilgjengelig fra: <http://www.mvestnik.ru/shwpgn.asp?pid=201601203>

Iljin, Viktor (2016) Kandalaksjskie afrikantsy. *Murmanskij Vestnik* [internett], 13.02.2016.

Tilgjengelig fra: <http://www.mvestnik.ru/shwpgn.asp?pid=201602132>

Alle referanser til analysemateriale sist lest 03.05.2017